

REVISTA ISTORICĂ

Anul XV, N-le 1-3.

Ianuar-Mart 1929.

DĂRI DE SAMĂ
DOCUMENTE ȘI
NOTIȚE
PUBLICATE
DE

N. IORGA

cu concursul
mai multor specialiști

SUMARIUL:

- N. Iorga*: Cu privire la războiul din 1877-8.
C. I. Karadja: Operele lui D. Cantemir în Biblioteca Academiei din Petrograd, după însemnările unuia Suedes din anul 1735.
N. Iorga: Un „Tatăl Nostru” românesc necunoscut.
V. Mołogna: Contribuție la istoria Românilor din Ardeal în epoca angevină.
N. Iorga: Mai vechi pomeniri ale Românilor.
C. I. Karadja: O mărturie din anul 1493 a tendințelor imperialismului maghiar în regiuni nelocuite de Unguri.
 * * * Un articol al lui G. Slon despre Unire.
Victor Papacostea: Revoluția din 1821, privită de un misionar catolic.
 • *Aurelian Sacerdoteanu*: Despre originea numelui Tatos.
Alexandru Marcu: Un student român la Pisa și Paris, către 1820; Simion Marcovici.
 • *C. I. Karadja*: Note despre colonelul Sandu Colțea și regimentul său de cavalerie în serviciul regelui Carol al XII-lea.
T. G. Bulat: Acte nouă din biblioteca Bruckenthal de la Sibiu.
Remus Ilie: Mitropolitul Damian la Sinodul din Florența.
C. I. Karadja. Un document despre Principate din timpul lui Constantin Brâncoveanu.
 Dări de samă de *N. Iorga*, *El. Eftimiu* și *Al. P. Arbore*.
 Cronică și Notițe de *N. Iorga* și *Valeriu L. Bologa*.

477

SI

No. 984 2
EXEMPLAR LEGAL.

Prețul 35 Lei.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMA. DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —

PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI

Anul al XV-lea, n-le 1-3.

Ianuar-Mart 1929.

Cu privire la războiul din 1877-8.

Am spus și în cartea mea recentă despre războiul de independență că opinia publică nu era pregătită moral pentru dînsul. Din nenorocire nici tineretul. Nici măcar cel care făcea studii în străinătate.

Iată încă o dovadă

Un bătrîn fost diplomat român, d. Mitilîneu, acum în Veneția, mi-a comunicat, sînt poate vre-o zece ani, un dosar cuprînzînd și scrisori ale lui Spiru Haret, atunci student la Paris. În ele se află și unele aprecieri pe care le cred bune de știut (am eliminat numai un pasagiù, pentru motive pe care nu voiesc să le spun).

Paris, 7, Rue du Cardinal Lemoine, Octobre 1896: „Mîne Stambulul va deveni un fort rusesc și prin urmare nu vom mai avea niciun cuvînt a întreținea o agenție acolo. În momentul de față, cînd Sultanul însuși e amenințat cu moarte pentru că nu vrea să ne prefacă în pašalic, nici să trimeată ordin Rusiei de a se asîmpăra, de a-i restitui Crimeia și de a-i plăti o indemnizare bănească...

Poate ai auzit de tratatul de pace (*sic*) ce se zice că am încheiat cu Rusia la Livadia: să li dăm trecere pe la noi, 20 000 de oameni, cari ar fi comandați de Ruși, și Basarabia; în schimb vom avea Bucovina, o mare parte din Transilvania și titlul de Regat... Vrem (*sic*) mi-a spus ieri altceva: Rusia, văzînd că nu i se permite a ocupa Bulgaria cu trupele ei, ar fi propus a ne însărcina pe noi cu astă misiune, ca să protegem populațiunile creștine contra altor măceluri. Ce o fi, vom vedea“.

17-29 Novembre 1876: „Bucureștiul e plin de armată, fiecare casă are cîte doi sau trei soldați în cvartir.

Ca politică, po te știi că Turcii fortifică Rusciucul și toate cetățile lor de pe lîngă Dunăre. Abdul-Cherim Pașa are ordi: ul să ni vadă România, are cu dînsul 15 monitoare armate cu tunuri de calibru mare ca să-i proteagă trecerea la Rusciuc. Să ne ferească Dumnezeu a vedea pe acei sălbateci pe pămîntul nostru...“.

N. I.

Operele lui D. Cantemir în Biblioteca Academiei din Petrograd, după însemnările unui Suedes din anul 1735

În 1924 fu publicat la Stockholm un luxos volum bibliografic omagial, dedicat unchiului meu „*Ottoni Smilh. Doc. Rer. Pol. Sexagenarium artiumque liberalium Patrono eruditissimo, etc.*”

În acest volum, doctorul Gustav Adde reproduce o descriere a Academiei de Științe din Petrograd, după un manuscris aflat în Biblioteca Regală din Stockholm, opera unui cunoscut numismat și istoric suedes, Carl Reinhold Berch, din 1735. Din această descriere traduc din limba suedesă veche următorul pasagiu, rămas neobservat firește la noi:

„Din lucrările învățatului Hospodar al Munteniei (*sic*) Dimitrie Cantemir, nu există la Academie decât unele picturi. Descrierea lui a Moldovei și a Munteniei este citată în opera lui „Bayer, „*Dissertatio de Situ Scythiae, in Commentariis Petropolitannis*“. Istoria turcească, lucrată de el, și mult lăudată în „*Verändertes Russland*“, ar fi, după cum afirmă d. Bayer, cam slabă în ce privește istoria, fiind compilată de un autor mediocru: comentariile însă ar fi excelente, conținând multe date asupra celor întâmplate la Curtea turcească, precum și descrierea caracterelor unor Viziri, muftii și altor miniștri, cari se găseau la Curte în timpul îndelungatei șederi a lui Dimitrie în Turcia. Fiul său, Antioh Cantemir, luase manuscrisul cu el în Anglia, având, după cum se pare, intenția să puie pe cineva să-l traducă din limba latină în cea englesă, spre a fi tipărit la „Londra“. (Prima ediție era de fapt tipărită acum, precum știm, cel puțin în parte, la Londra, 1/34-5.)

„Lăsând la o parte faptul că această operă folositoare nu va putea fi înțeleasă de mulți, mai trebuie regretat că *picturile despre care este vorba mai sus* nu vor putea fi atunci reproduse în ediția aceasta. Cine știe dacă traducătorul engles va lua în samă toate citatele în limbi orientale, atât de exacte, ale autorului, și dacă el nu va diforma numele proprii date în fiecare cas în manuscris între parentese, cu literele lor originale?“

Trebuie deci să presupunem că portretele Sultanilor, reproduse în ediția englesă a Istoriei lui Cantemir, sînt luate după

Contribuție la istoria Romînilor din Ardeal în epoca angevină

În 1920 a apărut, la Budapesta, al III-lea volum din „Codex Diplomaticus Hungaricus Andegavensis“, cuprinzînd, în peste 700 pagini, actele redactate de la 1-iu Ianuar 1358 până la 31 Mart 1359.

Între cele 336 documente am aflat unul singur care pome-nește pe Romîni, cel de supt no. 25 (p. 42 și urm.). Avînd în vedere că publicațiile ungurești nu pot străbate la noi în țară, îi reproduc aici în întregime :

14 Februar 1358.

Religiosis viris et honestis, conventui ecclesie beate Marie virginis de Clusmonustura, amicis suis honorandis, Andreas voivoda transsilvanus et comes de Zonuk debite amicitie et honoris continuum incrementum. Dicit nobis magister Petrus, filius Jacobij de Gerendh, quod medietates possessionis Banabyky et villarum olachalium et terrarum ad eandem pertinentium sibi de iure ab antiquo pertinerant, in quarum quidem dominium legitime vellet introire. Super quo vestram amicitiam presentibus requirimus diligenter quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fide dignum, quo presente Nicolaus filius Pauli de Pethend, vel Ladislaus de eadem, sive Iacobus filius Michaelis de Reudh, aliis absentibus, homo noster, ad facies dictarum medietatum possessionis Banabyky ac villarum olakalium (!) et terrarum ad eandem pertinentium et utilitatum videlicet quarumlibet, vicinis et commetaneis suis universis legitime convocatis, accedendo et presentibus, easdem ab aliis medietatibus dicte possessionis Banabyky, villarum olachalium et terrarum ad eandem pertinentium separatas et distinctas, cum omnibus suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, statuat et committat prefato magistro Petro, sine preiudicio iuris alieni, perpetuo possidere, tenere et habere, si non fuerit contradictum; contradictores vero, siqui fuerint, citet eosdem contra prefatum magistrum Petrum in nostram presentiam ad terminum competentem, rationem contradictionis ipsorum reddituros. Et post hec ipsius possessionarie statutionis seriem, cum totius peracti negotij processu, et, si neesse fuerit, nominibus contradictorum

et citatorum ac die et loco citationis, nobis in vestris literis amicabiliter rescribatis. Datum Torde, in die Cinerum, anno Domini M-mo CCC-mo L-mo octavo.

Adresa: Amicis suis honorand s, conventui ecclesie beate Marie virginis de Clusmonustura, pro magistro Petro, filio Iacobi de Gerendh, statutoria.

Arhivele Statului din Budapesta, No. 28.578,

V. Motogna.

Mai vechi pomeniri ale Romînilor

Romîni sînt pomeniți la 1302 și în *Directorium ad passagium faciendum (L'avis directif pour faire le passage d'Oultremer)* al predicatorului Burkhard (Brochart i'Allemand), de fapt Gulielm Adam, către regele Franciei pentru a-l îndemna la cruciată. Se spune că *Slavonia (Esclavonie)*, cuprinde Rascia, Serbia, Hlmul, Croația și Zenta. Apoi „Isti ab una parte confiniant cum Ungaris, ex altera cum Grecia, ex altera vero cum Dalmatinis, cum Albanensibus et cum Blijaquis” („Ceux-cy confrontent d'une part aux Hongres et d'autre part aux Grecs et d'une aultre part aux Dalmaciens, aux Albaniens et aux Valaques”, și: „Walacques”) (*Historiens arméniens des croisades*, II, pp. 382-3). Și aiurea (p. 386) Romîni apar între Greci, Ruteni, Bulgari, Slavi, ca shismatici. Din luarea Constantinoplei se poate aștepta și conversiunea acestor Blaquiam-Valacques (p. 463). E vorba și de acea Bodoniță prin care se capătă grîul din *Valahia* (p. 508).

Aceasta înseamnă Romîni din Sudul Dunării. Căci și mai jos se arată că din Albania la Salonic se trece „per Blaquiam” („par Blaque”) (p. 416).

Dincolo de Ungaria se arată de-a dreptul Bulgaria (p. 417).

N. I.

O mărturie din anul 1493 a tendinților imperialismului maghiar în regiuni nelocuite de Unguri

În vestita *Cosmografie* a lui Hartmann Schedel (numită de obicei „Cronica de la Nürnberg”) se află un pasagiu, rămas neobservat, care merită totuși a fi răspîndit și întrebuițat cînd

o ocazie se presintă pentru a combate „tesa istorică“ a Ungurilor.

Pasagiul în chestiune se află la fol. 268 Vo. din ediția latină a Croniciei din 1493 și la fol. 269 din ediția germană din același an. Iată textul german în extenso :

„ . . . . Der gewalt und herrschung des Hungrischen volcks „ist vil brayter un weyter den das hungrische land, dan die „Dalmacier oder Winden, die Bosner, die Triballi oder Mysij „oder Rascianer und Gethe, die man eins teils Walachen, eins „teils Transilvanos, die Sybenburger nennt, sind under der Hun- „gern gewalt komen. Wiewol etliche zu unssern zeiten durch „der Türcken gewalt auss den Hungrischen gepiet gedrunge- „worden....“.

Constantin I. Karadja.

Un articol al lui G. Sion despre Unire ¹.

Culeg dintr'o revistă total uitată acest articol al poetului Gh. Sion, pe care mi-l semnaleză d. Sever Zotta :

„Până a nu se încheia încă rezelul Orientului, lumea se ocupa de soarta și viitorul popoarelor creștine din Orient. *Romnii erau cei întâi cari atrăgeau atențiunea Europei. Chiar supt baionetele oștirilor austriace, ei nu se sfiau a formula dorințele lor mintuitoare* ; și diplomații Europei, atit din țară, cit și din străinătate, primiau din toate părțile memorande și memoare care arătau că ei pentru ca să între într'o viață nouă trebuie să capete o pozițiune politică stabilă, ce se resumă la unirea țărilor lor și la întemeierea unei dinastii constituționale. Care însă fu rezultatul acestor stăruințe? Puterile europene, care mai mult, care mai puțin, se interesară de soarta noastră, se ocupară de drepturile noastre încălcate, și, în cele din urmă, la încheierea tratatului de pace, se mărgeniră a lua măsuri spre a ni da o reorganizare interioară, proprie pentru îmbunătățirea soartei noastre. Dar ținta Rominilor era alta: dorul lor era ca să-și asigure o pozițiune politică stabilă. Comisarii Puterilor europene, trimiși ca să asculte dorințele noastre, în deșert voiau să se ocupe de revisiunea așezămintelor noastre interioare. Adunarea românească sau Divanul ad-hoc din Dealul Mitropo-

¹ Din ziarul lui G. Barozzi și al lui G. Sion, *Zioa*, apărut la 3 Mart 1859.

liei s'a mărgenit, s'a rostit numai în privința a trei puncturi. Puterile Europei, în cele de pe urmă, ni deteră o șartă constitutivă, numită *Convențiune*. Neînțelegerea dintre ele paralisă sau întunecă dorințele exprimate de Români.

Astfel, Românii se văzură în alternativa de a reveni iarăși la cestiunea lor primordială. Se determinară a face unirea puind pe Europa în pusăciune ca să cugete mal serios asupra soartei popoarelor. *Asta este în scurt istoria Românilor de trei ani încoace. Dar câte zbućiumări, câte sacrificii nu i-au costat! Fiecare provincie, fiecșe oraș, fiecșe sat, fiecșe zi, are câte o epopșeie întșeagă de evenimente.* Jocul politic din afară, înșurșurile, înșigile, luptele din launtru au fost atit de serioase încit pot a fi de mare învășătură posteritășii. Ar fi de dorit ca istoricii noștri contimporani să se ocupe serios de partea aceasta a vieții naționale. *Dar lupta începută mai întâiu la Moldova, prelungităș fără înșterupere în curs de trei ani în imbele șeri-surori și terminatăș la București astăzi este un fapt. Dupăș votul din 24 Ianuar, la 8 Februar, Capitala primi pe Alexandru Ioan I-ii.* Toți Românii din Carpați până în Dunăre, de la Orșova până la Mare, serbarăș realizarea visului și dorului lor secular. Săș fie oare oameni cari cred că aceasta e numai o farsăș? Săș fie oare partiduri care să spere a vedea desființindu-se această mare operăș? Săș fie oare inimi care să dorească întoarcerea trecutului? Ni place a spera că Românii, până la unul, vor susținea voturile Adunășrilor lor, care i-au ilustrat înaintșea Europei și care s'au aplaudat de naționalitășile civilisate. *Dar cum s'a făcut fapșla aceasta?* Nu posteritatea, *dar chiar acei ce au luat parte în luptăș pot să-mi facăș întșebarea aceasta, și nu vom șli cărui partid, cărui provincii, se atribuie gloria acestui succes. În adevăr cine a făcut unirea?* Oare caimacamul Vogoridi din Moldova, carele s'a făcut nemuritor prin politica sa cea austro-turcească? Oare prințul Alexandru Ghica, caimacamul Țșerii Munșenești, care (glorie lui) a lășsat pe Români să-și formuleze dorinșțele în toată libertatea? Oare reînștrarea emigranșilor de la 48, cari au pus umășrul la greutatea causei naționale? Oare Divanurile ad-hoc, care s'au rostit în unanimitate către comisariii înaltșetor Puteri garante? Oare Convenșiunea de la 7/19 August 1858, care ni-a lășsat deschisăș calea către aceasta? Oare căimăcamia cea memorabilăș a lui Panu și V. Sturza din Moldova,

care a întunecat partidul autiunist? Oare căimăcămia lui Manu și Băleanu? În adevăr nu putem deslega întrebarea, și nu putem zice decît că ingerul veghetor al rominismului a arătat cu degetul cărarea cea de lumină, și pe aceia că care s'au dus unul după altul și deputați și adunări și popor, pentru a ne face demni de venerarea și considerarea străinilor, demni de misiunea ce ni este însemnată în Orient. Trebuie oare de acum să mai întrebăm dacă nu am greșit? Trebuie oare să mai așteptăm confirmarea faptei noastre de către străini? Trebuie oare să ne căim de ceia ce am făcut și să cugetăm a preface sau a desface ceia ce am făcut! Nu; asemenea întrebări nu trebuie să-și mai facă Romîni. Străinii se vor certa oricît între ei, dar nu se vor uni ca să invoiască inamicilor unirii să vie a ne despărți cu baioneta. Popoarele astăzi nu se tratează ca turme de vite. Drepturile Romînilor sînt puse supt garanția echilibrului european; și, întru cît nu vom călca datorile noastre internaționale către alți vecini, întru cît ni vom căuta trebile cu pace și cu liniște, nu poate baioneta străină să violeze cu cuvîntul pămîntul nostru. *Dar lucrul mare și principal la care Romîni trebuie astăzi să cugete, este unirea între dînșii; unire a lor morală, fără de care acea politică poate dintr'o zi în alta să cază și să se piarză. Nu prevăz nicio nenorocire mai cumplită astăzi pentru Romîni decît desunirea între dînșii. Acei ce nu văd bine unirea ce am proclamat-o, astăzi cu mîna pe mustață zîmbesc cu zîmbet satanic, uilîndu-se la desunirea noastră. Acei ce astăzi nu vor contribui la întărirea unirii noastre morale, acei ce vor căuta să fie luptele de partiduri în permanentă nu pot să fie decît ticăloase instrumente ale străinului. Istoria va înfiera asemenea frunși, și cugetele lor vor fi persecutate de remușcări până în posteritaiea lor.*"

Erudimini...

Revoluția din 1821, privită de un misionar catolic

Între izvoarele găsite de învățatul bulgar Miletici cu prilejul studiilor sale asupra Bulgarilor pavlichieni, se găsește și un memoriu al misionarului Luigi Bonauguri din Ordinul Pasionist¹.

¹ „Sbornie za narodni umotvorenia, nauca i knižnina, XIX, Sofia 1903: „Descrizione dei torbidi accaduti in Bulgaria nel 1821” de Luigi Bonauguri, p. 336 și urm. (la anexe).

Acest misionar a trecut prin cadrele Misiunii din provincia bulgaro-valahă, între anii 1817 și 1822. A păstorit deci în vremea faimosului episcop nicopolitan Fortunato Ercolani.

Repetatele emigrări ale Bulgarilor catolici pe teritoriul nostru în secolele XVIII și XIX au făcut ca episcopii de Nicopole să-și extindă prerogativele, urmărindu-i pentru a li purta grija spirituală și în noile lor așezări¹.

Încă de la finele secolului al XVIII-lea vedem că unora din misionarii repartisați satelor din regiunea Siștov-Nicopole li se încredințează și grija grupurilor de credincioși refugiați peste Dunăre, prin satele oltene și muntene².

Mai ales misionarii din Congregația Pasioniștilor s'au achitat cu mare curaj și abnegațiune de îndatorirea periculoasei navețe dintr'o țară în alta. Așa se explică faptul că acești „clerici desculți ai Sfintei Cruci și ai patimilor Domnului“ erau totdeauna niște oameni informați, în curent atît cu evenimentele politice mai însemnate, cît și cu ideile ce circulau. Această bună informație se vede din memoriile, rapoartele, însemnările de cronică, scri-sorilor, într'un cuvînt din toate acele „*notizie*“ care ni-au ră-mas de pe urma lor și care interesează de o potrivă și istorio-grafia noastră și pe cea bulgară.

Memoriul lui Luigi Bonaugui cuprinde o interesantă povestire a unor împrejurări petrecute în anul 1821.

În prima parte, misionarul și-a însemnat cîteva note și impresiuni asupra revoluției grecești și românești din Muntenia, iar *în partea a doua* — mult mai dezvoltată — se ocupă de turburările pe care revoluția anului 1821 le-a stîrnit în Bulgaria, de suferințele populației bulgărești și ale clerului catolic.

Revoluția grecească, al cărei lamentabil conducător a fost Ipsilanti, este astăzi bine cunoscută. Se pot reconstitui pînă în amănunte toate fazele acestui episod grotesc cu care s'a încheiat un secol de dominație fanariotă.

Marșul timid de la Iași asupra Bucureștilor, contrastînd cu epica și cu florile de stil a duiumului de „proclamații“ și „ordîne de zi“ emanate de la „marele cartier“ al acestei revoluții de operetă; bandele de slugi înarmate și de aventurieri fără îndrăzneală cari începeau opera de refacere a Imperiului bizantin

¹ V. Papacostea, *Acțiunea Ordinului Pasionist în Bulgaria și Muntenia*, în *Rev. Istorică*.

² *Ibid.*

prin jăfuirea bisericilor noastre; cruzimea cu totul inutilă și apolitică a uciderii lui Tudor; fuga rușinoasă de pe dealurile Drăgășanilor și părăsirea mavroforilor, — iată câteva din motivele care au compromis pentru mulți ani, după cum se știe, nu numai emanciparea Grecilor, dar și a celorlalte popoare de supt dominațiunea otomană.

Înțelegerea aceasta a lucrurilor petrecute la 1821 ni se impune prin sentimentele și resentimentele pe care le-au stîrnit în spiritul contemporanilor, cari aproape în unanimitate au privit cu desgust acțiunea din Principate și pe conducătorii ei. Bunul simț al neamului nostru a fost admirabil exprimat de copiii cari, privind pe ulițele Bucureștiului triumfala defilare a zavergiilor, cîntau :

Ipsilante fertmarșal,
Pendideca ghinărar,
Ofițerii cei mai mari,
Covrigari și plăcintari ¹.

Să ne mai mirăm că omul de mare experiență militară și sentimente profund umane care a fost Tudor Vladimirescu a desprețuit din primul moment vicleimul acesta desmățat care sensibilisa atîtea păcate vechi și noi ?

Ca o confirmare a celor de mai sus se adaugă însemnările contemporanului Luigi Bonauguri. Întreg capitolul privitor la evenimentele din Principate *este străbătut de o fină ironie la adresa eteriștilor*. După ce ni spune că turburările au început în cursul lunei Mart și că principele Alexandru Suțu nu a murit de moarte bună, ci otrăvit, el ridiculisează proiectul Grecilor de a reînțemeia Imperiul bizantin și grandilocvența amenințărilor lor „că îi vor aduce pe Turci în stare de sclăvie și că se vor satura de sîngele lor; că, după ce vor fi terminat cu Turcii, vor trece în Ungaria, apoi în Germania, apoi vor distruge Imperiul austriac, vor intra în Italia și, înaintînd în sfîrșit asupra Romei, vor desființa Sf. Scaun Apostolic ^{2a}”.

Continuînd, consideră drept „himere” ³ toate aceste planuri și pare și el informat asupra abundenței de corespondență și manifeste pe care o producea „cartierul” lui Ipsilanti. Spune că s’au trimis agenți prin diferite părți pentru a se uni în sen-

¹ N. Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu* V. cronică lui Mihail Cloranu, la p. 266.

² V. cap. I-ii din *memoriul* lui Bonauguri.

³ *Ibid.*

timente cu provinciile Serbiei, Bosniei, Moldovei, Valahiei, Bulgariei, Romaniei și Macedoniei. Vorbește apoi de intrarea lui Tudor în București „cu puține trupe, chemat să ocupe tronul vacant al Munteniei”¹. La intrarea lui Tudor cu trupele sale în București „preoții greci au binecuvîntat steagurile trupelor sale, au predicat revoluția contra Porții Otomane și au amenințat pe catolici cu un nou botez sau cu moartea”². Vorbind de demonstrațiile de pe străzi ale eteriștilor, din nou îi ironizează: „aproape victorioși asupra Europei cît și asupra Asiei, ei au cutureierat străzile orașului cu apă sfințită, chemînd poporul să se răscoale în masă pentru a scutura jugul Turcilor”³.

La capitolul II al amintitului memoriu, Bonauguri spune că pe atunci se găseau în București cîțiva Turci travestiți în Valahi, cari, văzînd toate aceste întîmplări „și procedurile preoților greci, au plecat din Valahia peste Dunăre și au raportat totul Turcilor de prin raiielele bulgare; de aici acești spioni și-au continuat drumul către Constantinopol pentru a informa Înalta Poartă”⁴.

Începură imediat în Bulgaria cele mai minuțioase cercetări pentru a fi împiedecată întinderea revoluției. O deosebită atenție se dă mereu materialului de corespondență și manifeste. Clerul grec era cu deosebire suspectat de Turci. Astfel avu loc o perchișiție la mănăstirea din Nicopole, unde au fost găsite cîteva hărți; cei patru călugări ai mănăstirii au fost imediat arestați și băgați la închisoare⁵.

În vremea aceasta misionarii catolici din diocesa Nicopolei intensificaseră activitatea lor în cele cinci sate, „pentru a readuce la datorie pe foarte mulți dintre credincioși, contaminați și ei de învățături și obiceiuri rele”⁶. Timp de optsprezece zile populația a răspuns continuu la chemarea acestora, luînd parte atît dimineața, cît și seara la slujbele și predicile pasio-

¹ *Ibid.*

² *Ibid.* Se știe că avuse loc, încă înainte de revoluție, între clerul ortodox și episcopul catolic Fortunato Ercolani un conflict răsunător; Mitropolitul Dionisie Lupu se manifestase ca un adversar hotărît al episcopului de Nicopole.

³ *Ibid.*

⁴ *Ibid.*, cap. II.

⁵ *Ibid.*

⁶ *Ibid.*

niștilor. Știm în ce forme fanatice activau și predicau represințanții acestui Ordin. De sigur că ecoul apropiat al revoluției îl făcuse să-și încordeze încă mai mult puterile.

De la o vreme, încep a veni la Beleni, pentru slujbe și predici și grupuri de familii din celelalte sate catolice. Toate aceste lucruri și mai cu samă venirea credincioșilor de prin împrejurimi i-au făcut pe Turci să bănuiască faptul că se pregătea rebeliunea, fiind convinși „di certa corrispondenza coi Vallachi”¹. Ceia ce agravase lucrurile, era faptul că misionarul din Orești primise în luna Februar, deci înaintea revoluției din Muntenia, o scrisoare de la Padre Giuseppe Molajoni, vicariul general al acestei provincii. În realitate această scrisoare ar fi conținut un comision de bani pentru însuși imamul turc din regiune: totuși calomnia prinde. Se vorbește continuu de o corespondență din Muntenia², în care Padre Giuseppe și Fortunato Ercolani ar urma să vină în fruntea a 10.000 de oameni pentru a extermina pe Turci. Se amintește apoi de uciderea Patriarhului. Înalta Poartă trimete un firman pentru Bulgaria, în care dă guvernatorilor permisiunea de a pedepsi cu moartea pe acei Bulgari suspecti de rebeliune, ca și pe aceia care prestaseră în 1811 servicii armatelor rusești. Încep în toată țara rechizițiile de arme. Trupe nedisciplinate trec mereu către Muntenia³.

Continuând, Bonauguri ni înfățișează suferințele îndurate de misionari⁴, între cari se găsea și el; contestă de mai multe ori orice amestec al lor în treburile politice. Unii îi acuzau pe misionari că scriseseră Rușilor să facă războiul Turcilor; alții că primiseră scrisori de la rebelii munteni; iar alții că erau uniți cu grandioasele proiecte ale Grecilor.

Urmează cap. 18, 19 și 20, în care sînt înfățișate cruzimile pornite de Turci împotriva Bulgarilor. În cele din urmă Sultanul dă un nou firman, prin care se opresc cruzimile împotriva Bulgarilor⁵. Speranța misionarilor că vor avea liniște se spulberă însă fiindcă „Turcii, examinînd noul firman, spuneau că el nu ocrotește pe preoții latini și complicitii Rușilor”⁶. Se află

¹ *Ibid.*, cap. III.

² *Ibid.*

³ *Ibid.*, cap. 4.

⁴ Vezi cap. 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, apoi 16, 17 și 18.

⁵ V. cap. 20 din *memoriu*.

⁶ V. cap. 21.

de cruzimile Turcilor în Muntenia și de uciderea lui bimbașa Sava pe care îl știu „*al servizio di Moscovia*”¹.

Din ce în ce mai îngrijați, misionarii scriu lui Giuseppe Mo-lajoni la Sibiu unde se refugiase la spargerea Bucureștilui. Sînt luați supt protecția Austriei și mutați în Muntenia. Trec prin București, pe care îl văd ocupat de numeroase trupe turcești și de „un corpo di Cosacchi, celebri per le loro rapine”. Cu escortă austriacă pornesc mai departe și străbat Muntenia în cinci zile „per un tratto di circa 450 miglia italiane”, de ajuns la Sibiu în ziua de 8 Novembre².

Victor Papacostea.

Despre originea numelui Tatos

Istoria popoarelor romanice orientale, pe basă de izvoare precis scrise, nu poate începe decît cu secolul al XI-lea. Aproape un mileniu mai înainte elementul romanic trebuie căutat numai supt diferite nume arhaizate sau în confuziunile scriitorilor, de oare ce nimeni nu se poate gîndi la o completă dispariție a lui acolo unde puterea imperială romană îl așezase și îl cultiva-se. În sprijinul identificării elementelor autohtone sau romane prebarbare și contemporane năvălirilor barbare vine însă și filologia de multe ori cu determinări hotărîtoare. Pe lîngă datele istorice ea este de un foarte prețios ajutor și istoriei Romînilor.

A intrat de mult în discuție toponomia Daciei și Peninsulei Balcanice, cum și onomastica diferitelor popoare și șefi de triburi sau conducători locali. De data aceasta noi ni propunem să revenim asupra unui nume discutat destul de mult și până acum, cu credința că vom contribui cu ceva la luminarea acestei chestiuni. Este vorba de originea numelui conducătorului cetății Silistra (Dristra), *Tatos*, care a resistat lui Alexis Comnenul și despre care avem în vremea aceasta o relație a Annei Comnena. Chalandon îl considera Peceneg și pe el ca și pe poporul pe care îl conduce³.

¹ V. cap. 22.

² V. cap. 27. Am trecut sumar asupra acestor capitole, în care se povestesc suferințele misionarilor, întru cît voiu avea prilejul să reviu asupra lor în studiile mele asupra catolicismului.

³ F. Chalandon, *Essai sur le règne d'Alexis I-er Comnène (Les Comnènes-1)*, Paris 1900, cap. IX.

D. N. Iorga, într'o comunicare ținută la Academia Română¹, dovedește că toate aceste formațiuni politice dobrogene — și în primul rând a lui Tatos — sînt cele d'întăiu cristalizări de State românești, numele șefilor înșiși arătînd origini românești². Mai tîrziu d. N. Bănescu, plecînd de la studiile d-lui Iorga, găsește și alte izvoare în sprijinul acestor dominațiuni locale la Dunăre. Cu cincisprezece ani înainte de anul de care vorbește Anna Comnena (1087) despre șeful barbar de la Dunăre, el este pomenit și de Skylitzes (719,8: Τάτοϋς), Zonaras (III, 713,8: Τατόϋς) și Attaliates (8,13). Acesta din urmă trebuie să sufere o emendațiune, de oare ce dă forma Τατρός, transcriere greșită din Τατόϋς. Prețios este faptul că înmulțește izvoarele prin care se poate dovedi independența formațiunilor politice de la Dunăre și mai întăiu a lui Tatos³.

După relevarea acestor știri istorice, chestiunea a intrat pe mina filologilor după cum urmează: d. O. Densusianu crede că Tatos este un nume străin, neavînd nicio legătură cu *Tatul* românesc, întru cît îl găsește citat la Armeni⁴. D. Giuglea nu crede însă că *Tatòs* (Τατόϋς, Τάτοϋς) poate da în românește *Tatul*, care ar fi trebuit să fie transcris în grecește *Tatulos*. (Ce origine se poate admite atunci pentru Τατούλος, din Priscus, dacă aceasta e transcrierea în grecește a românescului *Tatul*?) D-sa nu neagă însă existența Statelor românești⁵. Răposatul Vasile Bogrea scria, referitor la aceasta, următoarele: „Ca nume armenesc, cunoscut la noi, *Tatos* (cu accentul pe silaba inițială) represintă foarte probabil forma grecească a tătărescului *Tat: Tafii*, coloniștii Crimeiei de la MarupoI, vorbesc în dia-

¹ Publicată în *Revista Istorică*, V, 6-7 (1919), pp. 103-113 și în franțuzește: *Les premières cristallisations d'Etat des Roumains*, în „Bulletin de la section historique“ al Ac. Rom., V-VIII (1920), pp. 33-46.

² D-sa revine asupra acestei chestiuni în *Les Latins d'Orient*, Paris 1921, p. 39 și *Histoire des Roumains et de leur civilisation*, București 1922, p. 33.

³ N. Bănescu, *Cele mai vechi știri bizantine cu privire la Români*, în „Anuarul de istorie națională“, I, Cluj, pp. 138-160, și franțuzește în „Byzantinisch-Neugriechische Jahrbucher“, III, 1922.

⁴ O. Densusianu, în *Graiu și suflet*, I, p. 324.

⁵ G. Giuglea, în *Dacoromania*, III, p. 628 nota 2. Adăugăm și importanta constatare a d-lui Giuglea, prin care îndreaptă filologia către fondurile: latin, autohton, vechiu grecesc și vechiu german din aceste regiuni daco-balcanice, stărînd că pentru elementul grecesc „regiunea cea mai indicată, ca centru de iradiere, este aceia a Mării Negre, pe țărmul căreia elenismul a stărîit puternic și după venirea Romanilor“, constatare admisă și de d. Sextil Pușcariu, *ibid.*, p. 775.

lect grecesc și-și zic astfel până azi (v. Kuun, în *Codex Cumanicus*, p. XXX), ca și *Tafii* iranici din Transcaucasia¹. Mai în urmă, aflînd explicația pe care o dă V. Thomsen (*Samlede Afhandlinger*, III, Copenhaga și Cristiania, 1922, p. 103) cuvîntului *tat*, care după unii înseamnă numele dat populațiilor „care s'au supus stăpînirii Turcilor“ și după alții „le surnom donné aux populations d'origine persane ou kurde dans le Turkestan“, conchide: „oricare ar fi originea acestei denumiri, ea e, fără îndoială, un cuvînt întrebuițat de Turci încă dintr'o epocă destul de îndepărtată pentru a designa elementele străine cuprinse în domeniile lor (*peregrini* sau „metecii“, așa-zicînd) și al căror contingent, de origine turcească, sau neturcească, esențial persană, era destul de considerabil tocmai în imperiul Turcilor occidentali²“.

Deci pînă acum tema *tat* din *Tatos* a fost căutată în elemente orientale, asiatice. Acum în urmă a fost căutată și în slavă (*Татѣрѣ*, Theoph. Simocatta, 234-235, și chiar în Tatuș [dar care se poate căuta și în *Τατίκος*, Anna Comnena, I, 138, și *Τατράνης*, *ibid.*, 257, care sînt însă asiatice]), cum și în limba cumană, în care se constata tema³. În realitate tema din *Tatos*, *Tatul*, o aflăm în diferite epoci și în diferite cuvinte⁴.

¹ *Anuarul de istorie națională*, I, p. 380.

² *Ibid.*

³ P. Mutafciiev, *Bălgari i Rumîni vâ istoriita na Dunavschitea zemi* (Anuarul universității din Sofia, Fac. ist.-fil., XXIII, 1), 1927, p. 216.

⁴ F. Justi, *Iranisches Namenbuch*, Marburg, 1895, pp. 330-1 citează: *Thathul* (anii 350, 451, 455, 1053, de la armenescul *Thath*, *Thathik* = mână, pumn), la care noi adăugăm „Thathoul, gouverneur de Marasch pour les Grecs, avec le titre arménien de *prince des princes*“ (Mathieu d'Édesse, „Recueil des historiens des croisades“, *Documents Arméniens*, I, p. 50), cum și numele celei mai vechi mănăstiri armenesti *Tathev*, despre care A. Tchobanian (*La Rose-raie d'Arménie*, I, Paris 1918, p. 5) observă: „les noms mêmes de *Tathév* et de son voisin *Thanahat* font penser qu'il y avait là (*este vorba de Sunik*) jadis un sanctuaire païen assez important qui fut consacré au culte du Dieu véritable par saint Grégoire l'Illuminateur et ses fils“. Și mai departe (de și din vremuri păgîne mănăstirea se păstra încă în secolul al XIII-lea) observă: „le couvent de *Tathév* est consacré au nom de saint *Stathée* et d'aucuns ont cru qu'un saint de ce nom a existé, un disciple de saint *Thaddée*, qui aurait évangélisé le *Sunik*, et que le nom de *Tathév* serait une déformation de *Stathée*. Or, d'après les philologues, *Stathée* n'est que l'abréviation du nom de saint *Thaddée*, tandis que *Tathév* est un vieux mot de *Père païenne*“ (*ibid.*, nota 1; sublinierca e a noastră). În afară de aceștia *Priscus* ni dă pe *Τατολλος*, ambasador bizantin la *Attila*, ca să-și vadă fiul (ed. *Dindorf*, I, 301); mai târziu avem un *Tatol-bei* în *Crimeia* (1423), dat de d. G. I. Brătianu (*Vicina*, în „*Bull. de la sec. hist.*“, *Ac. Rom.*, X, 1923, p. 128, nota 1) și altele la *Bogrea*, *Anuarul*, III, l. c. La *Romîni* se găsește de asemenea în trecut ca și azi (un

Mutafciev face din Tatos un șef peceneg (o. c., p. 218) (Zonaras îl consideră tot Peceneg).

De fapt tema *tat* se găsește la Traci ca și la Costoboci și Frigieni¹, iar la Greci se află transcrisă exact în Τάτος, pe o monedă din Smirna². Așa dar tema este comună Armenilor, Frigienilor ca și Tracilor. Dar se știe că Frigienii și Armenii erau popoare frați³. Și cunoaștem de asemenea și legăturile dintre Frigieni și Traci. Apoi, în ceia ce privește Peninsula Balcanică, s'a recunoscut o unitate lingvistică veche, care a influențat de o potrivă toate limbile moderne vorbite aici și care au avut ca basă un vechiu element autohton⁴.

Așa dar această temă aflându-se în majoritatea casurilor la neamurile traco-frigiene, e mult mai probabil ca numele lui *Tatos* să fie căutat într'o moștenire tracă decît ca venind dintr'o altă parte⁵. Și putem presupune aceasta cu atît mai mult, cu cît numele șefului de la Dunăre (nomad, după unii, Scit sau

---

*Tatul*escu se iscălește în *Analele Rîmnicului-Sărat*, I, 1924). În sfîrșit chiar în toponimia Carpaților denumirile istorice nu sînt slave, ci necunoscute ca origine (s. ex. Carpații, Tatra, Fatra, Matra, Magura; cf. L. Niederle, *Manuel de l'antiquité slave*, I, Paris 1923, p. 20), dintre care reținem vechiul *Tatra*. Aceiași temă o aflăm și în *Tatomirești*, sate în județele Dolj, Neamț și Vaslui (Marele dicționar geografic al României, V, s. v.) și, cu pronunție deosebită în *Tătulești*, comună în județul Olt. Mai caracteristic este însă numele pîrului din județul Rîmnicul-Sărat, *Tatul-Cimpoiașul*, de care se leagă frumoasa legendă a păstorului care cînta foarte frumos și, murind de tînr, sătenii, ca să-și aducă aminte de el, au botezat cu numele lui pîrul acesta (*ibid.*, p. 549). *Tata* ca nume de localitate, vezi Pârvan, *Getica*, An. Ac. Rom., sect. ist., seria III, vol. III, București 1926, indice.

¹ G. G. Mateescu, *I Traci nelle epigrafi di Roma*, in „Ephemeris Dacoromana”, I, Roma, 1923, p. 102: „Negli esempi che possediamo analoghi o identici a *Tiat*us la tenue è sostituita dalla corrispondente aspirata, nella 1^a e 3^a sillaba come in Θιατῖος; di Odessus, Θεατῖος Δεσποτῖνος, oppure solo nella 1^a come in Θεατῖν”.

² *Ibid.*, și nota 12, unde se găsește și o formă — *τατῖς*, în Licia, care însă nu se poate separa de numele frigiene în *Tat* —, rădăcina originală fiind *Tat* — (Mionnet), care intercalează un — *i* — devenind *Tiat* = Θεατῖν, avînd analogie cu numele *Tiut* —, *Teut* —, Θεοτ — = *Tut* —, *Tot* —, citate de Mateescu.

³ Aceiași *Nomi traci nel territorio scito-sarmatico*, in „Ephemeris Dacoromana”, II, 1924, p. 22°.

⁴ A. Seliščev, *Des traits linguistiques communs aux langues balkaniques*, in „Revue des études slaves”, V, 1925; K. Sanjfeld, *Balkanfilologien. En oversigt over dens resultater og problemer*, Copenhaga 1926; cf. *Studi Rumeni*, III, pp. 145-152 și *Dacoromania*, IV, 2, pp. 1278-1302.

⁵ Faptul că accentul variază de la autor la autor în cuvîntul *Tatos* nu este un punct de reper pentru filologi, de oare ce fie care scriitor transcria după o formă a lui personală. Citez un cas: Milan Marcellin, XXXI, 11, 6 dă: *Castra Martis*; Hierocles, *Synecd.*, 655, 5: Καστρα Μαρτις; iar Procopiu, *de aed.*, IV, 6: Καστράμαρτις. Ce regulă putem scoate din această accentuare?

Peceneg după alții) este pomenit cu neprecisiune sau este amestecat cu popoarele semibarbare locale. Anna Comnena și Attalates vorbesc însă de aceste neamuri după ce mai întâiu lămuresc pozițiile și înfățișarea tuturor celorlalți barbari (Cumanii, Pecenegi, etc.). Evident că în urma presintării pe nume a acestor năvălitori între *semibarbarii* aceștia trebuie să vedem și elemente de aici romanisate. În adevăr, nu departe de aceste locuri, aceleași izvoare vorbesc de Vlahii din Hemos și de cei cari erau în armata lui Alexe în momentul când se dădea bătălia de la Lebunion. Deci nu lipsiau elemente romanice între Dunăre, Mare și Hemos, ceva mai târziu arătate și de Kinnamos mult mai la Nord.

Întărim ipoteza noastră și pe faptul că Niederle însuși (*Manuel de l'antiquité slave*, I, Paris 1923, pp. 57-8) care slavisează tot ce poate, cu drept și pe nedrept (cf. *Dierna=Tierna=Cerna și Berzobis=Bersovia=Brzawa*), nu aruncă această temă în domeniul slav, cum încearcă Mutafciev. În sfârșit toponimia și onomastica carpato-balcanică, neexplicată până acum — cum și cea slavonă care nu poate fi urmărită după legile fonetice general cunoscute — trebuie să arunce filologia în domeniul limbilor popoarelor din protoistoria Sud-Estului Europei.

Fontenay-aux-Roses, 25 Decembre 1928.

Aurelian Sacerdoțeanu.

Un student român la Pisa și Paris, către 1820: Simion Marcovici

Cu destulă greutate se întilnește numele aceluia a cărui memorie încercăm să evocăm în paginile ce vor urma, în însăși istoria literaturii și culturii românești din secolul trecut. Cu atâta mai puțin, firește, în istoria legăturilor culturale ale romanismului românesc cu cel apusean. O figură minoră. Un nume dat uitării, fără ca prin aceasta să ni apară mai puțin suggestiv, atunci când — și este cazul nostru — încercăm a da o nouă contribuție la această din urmă istorie, definitivă, ce-și așteaptă încă purtătorul de răspundere și de cuvânt.

Într'adevăr, acest Simion Marcovici¹, pe lângă însemnătatea

¹ De fapt se numea *Simion Marcu*; dar numele i-a fost schimbat — așa era pe atunci obiceiul în Principatele dunărene, chiar până

sa bine precizată ca profesor, ca adept al lui I. Eliade Rădulescu și ca divulgator al culturii franceze și italiene în romanismul românesc, ni poate folosi ca sigur punct de orientare, a funcii fiind este să ilustrăm cu mai multă precizie momentul introducerii limbii naționale în învățământul românesc, prin înlăturarea îndătinății culturii grecești.

Iată, pe scurt, ceia ce va forma obiectul studiului de față.

* * *

Faptele ce sînt de pus în legătură cu biografia și activitatea culturală a acestui pre-romantic român, sînt de fapt o urmare concludentă a schimbărilor, din multe privințe fundamentale, ce se produsese în cultura celor două Principate după 1700-1750, odată cu afirmarea și universalizarea enciclopedismului occidental. Acesta fusese importat direct la noi, mai ales prin numeroșii preceptori — Italiani, cite odată Germani sau chiar Spanioli, mai ales Francesi. — fixați vremelnice la Curtea principilor fanarioți din București și Iași, sau chiar pe la Curțile boierilor¹. Școala, cea oficială, continua a fi greacă; și, cu toate că mulți dintre profesorii ei greci își desăvîrșiau studiile la Universitățile italiene ori chiar franceze; cu toate că, odată înorși în Principate, nu refuzau — poate și din oportunism — să servescă înseși culturii occidentale, prin aceste influențe noi tradiția culturii grecești începuse să se resimtă încă din timpul oficialității fanariote. Nimic nu mai putea întreprinde acest proces de lentă înlăturare, înfăptuit prin discrete momente de tranziție. Către sfîrșitul secolului al XVIII-lea sînt tot mai frecvente aparițiile lîinerilor boieri romîni trimiși la învățătură în Occident (totuși: adesea la școlile grecești din Viena, Leipzig, Budapesta, etc.², persistînd concepția că „știin-

pe vremea adolescenței lui M. Eminescu — în acela supt care este astăzi curent menționat. C. Diaconovich în *Enciclopedia Română*, Sibiu, 1904, III, p. 200), spune că s'a născut la 25 Ianuar 1802. Alți biograf. Istâmplători (Dim. R. Rosetti, *Dicționarul Contemporanilor*, București, 1897, p. 123) dau ca an al nașterii 1790, dată ce apare mai frecvent citată.

¹ N. Jorga, *Istoria Învățămîntului românesc*, București, 1928, p. 131 și urm.

² *O. c.*, p. 133 și urm.

„ile” nu se puteau împărtăși școlarilor în limba românească — săracă și „proastă”, după aprecierile interesate ale profesorilor greci — ei, alături de elină, cel mult în limba franceză sau italiană, aceste două limbi neo-latine făcînd astfel tranziția spre naționalizarea învățămîntului românesc, consfințită, timid, de o primă reformă oficială în 1817.

Între timp, noua ideologie a Revoluției franceze își făcuse drum până în Principate, de timpuriu, ajutată în bună parte de aceiași intelectuali greci, cari nu încetară a face indirect legătura între ele și Occidentul promotor al noii Renașteri spirituale, politice și culturale. Dorința de cultivare, chiar și la Rominii din clasele sociale mai puțin ilustre, sporește; afluența către școală e tot mai evidentă; oficialitatea, de și încă străină de țară, începe a face hotărîile sacrificii; democratizarea învățămîntului (chiar prin acordarea de burse celor din clasele sociale inferioare) nu mai poate întârzia. Iar, în vreme ce Grecii, larg ajutați de conaționali lor din Principate, vor poroi de aici Eteria rededeptării lor naționale; în vreme ce tot mai numeroși ni vin preceptori din Occident, prezența lor corespunzînd unei reale stări de lucruri¹; în această vreme, un Gh. Asachi (se formase la Roma) și un Gh. Lazăr (exponent al „școlii latiniste” din Transilvania) deschideau cele dintîiu școli românești, în cele două capitale ale Principatelor. Fapta aceasta s'a săvîrșit în preajma anului 1820, cînd Marcovici și alți cîțiva tineri studenți vor fi trimiși să se instruiască în Italia.

Mai înainte de-a trece la precisări relative la această trimitere a lor, din motive pe care le vor îndreptăți anumite preocupări ale studiului de față, ne vedem siliți a da cîteva informațiuni — sumare — cu privire la influența italiană în Principate, anterioară anului 1820.

* * *

Ca punct de plecare vom lua epoca principelui Constantin Brîncoveanu, la a cărui Curte vom întîlni mulți Apuseeni și mai ales italieni: B. Ferrati, medicul Iacob Pylarino, Del Chiaro,

¹ Nume de preceptori francezi, în *o. c.*, p. 159 și urm. Către 1825, proteste contra „francomaniei” nu întîrzie să se arate (*ibid.*, p. 178).

Greul din Veneția Ioan Abramios, etc¹. vădit influențată în această privință de puternica personalitate a Stolnicului Const. Cantacuzino, rudă apropiată și sfetnic al principelui, care făcuse studii la Universitatea din Padova, la care-l va trimite și pe fiul său Răducanu, însoțit de tânărul arhimandrit de Ierusalim Hrisant Notara, pentru ca de la Padova să treacă amândoi la Paris (1701-1708)². Felul cum Răducanu stăpînea limba italiană forma obiectul admirației profesorilor săi padovani. Tot elev al acestora era către 1712 un alt nobil din Principate, rudă a Mavrocordaților, Ioan Hrisoscolev³. Iată cum ni vom explica faptul că, prin 1719, boieri romîni, ca Matei Crețulescu, redactau testamente în care cereau stăruitor ca fiii lor, alături de elină, să învețe limba latină și italiană⁴. Tradiție de care nu se putea îndepărta nici ilustra familie de învățați a Cantemireștilor, al căror preceptor fusese Cretanul italianizat Ieremia Cacavela⁵, pe vremea cînd unirea Bisericii romîne din Transilvania cu Biserica romană începea să-și dea roadele și din punct de vedere cultural, prin promovarea acelei mișcări istorico-filologice de Renaștere neo-latină, care poartă denumirea de „Școală latinistă”⁶. Mavrocordații, ei înșiși buni cunoscători ai culturii italiene, nu puteau fi, nici ei, de n-ai puțin folos aceleiași apropieri. Viitorii profesori greci, ilustrații ale învățămîntului grecesc în Principate, continuă a se forma la Universitățile din Italia, precum este cazul faimosului Manase Eliad (student la Bologna înainte de 1754)⁷, ori al viitorului episcop de Hotin, Amfilohie (traducător către 1770, din italienește, al unui manual de geografie după Bouffier⁸). Astfel că la 1776 (epoca lui Alexandru Ipsilanti), la școala grecească din București, se va preda și italiana și franceza, alături de latină: „Greceasca tradițională face loc larg limbilor de aceeași origine cu a noastră, care deschid calea către

¹ N. Iorga, *o. c.*, p. 47.

² *Ibid.*, pp. 57, 59 și urm.

³ *Ibid.*, p. 49.

⁴ *Ibid.*, p. 43 și urm.

⁵ *Ibid.*, p. 53 și urm.

⁶ *Ibid.*, pp. 91, 121.

⁷ *Ibid.*, p. 78.

⁸ *Ibid.*, p. 117.

învățătura laică și către noua cugetare modernă, permițind lecturi în vastul domeniu al „filosofiei” secolului al XVIII-lea¹. Căci, repetându-se cele semnalate cu privire la Brincoveanu, Curtea principelui Ipsilanti va găzdui, în trecere ori mai îndelung, mulți Italiani: de la Domenico Sestini la Giov. Raicevich și Panzini, adept al lui Filangieri și inspirator probabil al reformei învățămîntului românesc din acea epocă, în stil occidental². Imitându-i pe principi, boierii ascultau de același imbold (în 1777, boierul Andronic Andronachi plănuia să-și trimită fiul pentru studii la Roma³) frecvent fiind cazul analog celui al lui Ienăchiță Văcărescu, bun cunoscător (până la imitare) al limbii și culturii italiene. Este vremea, către finele veacului al XVIII-lea, în care până chiar și cărțile populare, traduse din grecește, ajung în Principate ca traduse din italienește, prin mijlocirea Venetiei⁴. Căci nu îndrumările pre-romantice care încep să se strecoare până în părțile acestea, la pas cu vremea, aveau să întrerupă o astfel de tradiție⁵. Iar ceva mai aproape de ceia ce va fi romantismul principatelor, către 1820, până și o școală privată din Sibiuul Transilvaniei, ținută de un dascăl grec pentru fiii boierilor români, simția nevoia să fie în stare a preda, alături de greacă și germană, franceza și italiana⁶. Într’acest chip, tradiția culturii italiene merge să se reverse în plin romantism, fie supt forma cunoscutului exotism (îndelung cultivat de aproape toți romanticii români)⁷, fie supt

¹ *Ibid.*, pp. 105, 109.

² *Ibid.*, p. 110 și urm., pentru Italianii de la celelalte Curți domnești; p. 217, pentru alți secretari francezi și italieni; vezi și pp. 131, 146.

³ *Ibid.*, p. 46.

⁴ S. Pușcariu, *Istoria lit. rom.*, Cluj, 1921, I, p. 167.

⁵ N. Iorga, *o. c.*, p. 146: pe la 1802, principele Alexandru Moruzi își educa fiii cu abatele vosgian Maas, cunoscător al limbii engleze și italiene.

⁶ *Ibid.*, p. 134.

⁷ Ca exemplu, cf. al meu *V. Alecsandri și Italia*, în *Analele Academiei Române* (Mem. Secț. lit., s. III, t. III, Mem. 9); București, 1927; iar ed. ital., în *Studi Rumeni*, Roma, „Europa Orientale”, n-le 1-3, 1927-28.

aceia a purismului filologic, de tipul „heliadist”¹, dar derivind din curentul „latiniștilor” transilvăneni².

* * *

Ne grăbim însă a observa că aceste influențe occidentale, bine îndrumate încă din secolul al XVIII-lea, erau în bună parte datorite tocmai intelectualilor greci, cari presidau destinelor culturii românești în alita de largă măsură. Astfel că se impun și în această privință câteva precisări, oricât de sumare, dată fiind însemnătatea acestui moment pentru cultura românească modernă³, cât și pentru întărirea unora din concluziile studiului de față.

Cele d'întăiu școli grecești în Țara-Românească se întemplieră încă din 1679, supt îndemnul fostului student de la Padova, Stolnicul Constantin Cantacuzino⁴, pentru ca — de-a lungul veacului următor, până spre 1820 — să cunoască o ascendentă prosperitate. Iar dovezile nu lipsesc că, de la început, intelectualii greci cari le ilustrau și le susțineau se apropiiau tot

¹ Un Vasile Vîrnăv, traducător al *Logicei* lui Condillac (N. Iorga, o. c., p. 350). „merge și până la propunerea de a purifica limba introducînd cuvinte latine și italiene”. Pentru „italienismul” lui I. Heliade Răduiescu, cf. ai miei *Romanticii italieni și Romîni*, în *Analele Acad. Rom.* (Mem. Secț. lit., S. III, t. II, Mem. 2), București, 1924, *passim*; iar apoi C. Tagliavini, *Un frammento di storia della lingua rumena nel secolo XIX*, în *Europa Orientale*, VI, 1926, No. 6, p. 313 și urm.

² Menționăm, pe lângă bibliografia ce se poate găsi în lucrările semnalate mai sus, următoarele indicațiuni: Ramiro Ortíz, *Per la storia della cultura italiana in Rumania*, București, 1916, *passim* (pentru influențele literare, în special); N. Iorga, *Istoria Romînilor prin Călători*, ed. I-a, II, București, 1921, pp. 125, 131, 141, 143, 158; 166, 189, 200 (pentru călători și, tot odată, pentru influența franceză); III, București, 1922, p. 35; IV, București, 1922, pp. 4-5, 8 (*ibid.*); Lazăr Șăineanu, *Istoria filologiei romine*, ed. II-a, București, 1895, pp. 66-7 (și pentru curentele filologice).

³ S. Pușcariu, o. c., p. 164.

⁴ N. Bănescu, *Academia grecească din București și Școala lui Gh. Lazăr*, în *Anuarul Universității din Cluj* (1923-4), Cluj, 1925, p. 8 și urm. Pentru influența italiană în legătură cu Grecii din Principate în sec. al XVII-lea, cf. N. Iorga, *Ist. Invăț.* etc., p. 34 și urm.

mai mult de cultura apuseană, în mod deosebit de cea italiană. Iată câteva din aceste dovezi:

La 19 Ianuar 1719, Matei Stolnicul Crețulescu redacta (în limba greacă) testamentul său, pe care l-am amintit ¹ și din care se constată că biblioteca sa (alcătuită din scrieri filosofice, retorice, politice, istorice, enciclopedice, în latinește și italienește) o cumpărase la Viena, „cînd am fost... pentru treaba celor doi copilași, ca să învețe grecește și mai virtuos italienește și latinește, de care mă rog Zoitei [a doua soție] să-mi învețe copilașii și să-i struniască pentru carte de se va putea ca să-i pedepsească [să-i învețe] mai bine, și să mi-i pedepsească mai ales la latinească și italienească, și, de mă veți asculta iubirii mei fii ca să vă ghimnasiți [să vă siliți], la învățătura cărții și a științii acestor trei limbi, veți câștiga multă milă dumnezeiască și casele voastre și numele vostru va fi cinstit și prea slăvit la Curțile cele mari...”. În acest prețios document, pe lângă reflexul influenței italiene venită prin mijlocirea grecilor din Viena, trebuie să-l surprindem și pe acela al legăturilor testatorului cu italianisatorul fanariot Nicolae Mavrocordat, principe al Terții-Românești, cărui a mult avea să-i datorească această influență în Principate, prin ceea ce înfăptui însuși, ca și prin ceea ce transmise fiului său Constantin Mavrocordat, reinițiatorul legăturilor directe cu Veneția, prin trimitere de studenți ².

În vreme ce, către 1770, în fruntea Academiei grecești din Iași se găsea eruditul Nichifor Theotokis din Corfu (care studiasse la Padova și Leipzig), și unii dintre elevii săi, mai ales fiii de nobili, luau calea Occidentului pentru desăvîrșirea studiilor ³, nu este rar cazul să întâlnim profesori greci cari sa predea la noi în acest răstimp limba italiană, latină și franceză ⁴. Dar, ascultînd de același îndemn, sporește tot mai mult

¹ Se găsește în A. D. Xenopol, *N. Kretzulescu*, București, 1915, p. 9 și urm.

² N. Iorga, *o. c.*, pp. 49, 53, 56 și urm., 59, 60, 66, 72, 86, 87, etc. Vezi și N. Iorga, *Știri nouă despre biblioteca Mavrocordatilor*, etc., în *Anulele Acad. Rom.* (Mem. Sect. ist., s. III, t. VI, Mem. 6), București, 1925.

³ N. Iorga, *o. c.*, pp. 98, 111, 147.

⁴ *Ibid.*, p. 133; N. Bănescu, *o. c.*, p. 9.

numărul călătoriilor de studii, mai ales în puternicul centru cultural grecesc care este Viena, în decursul sec. al XVIII-lea, alături de Budapesta ori Leipzig, și în strinse legături cu coloniile de intelectuali greci din Triest, Veneția, Livorno, ori chiar Paris¹. Ceea ce nu va fi lipsit de interes nici chiar pentru teologii transilvăneni, minăți către Roma de alte motive, dar trecînd mai întăiu prin Viena Grecilor și a lui Pietro Metastasio². După cum se știe³, în centrele mai sus pomenite își aveau sediul de aproape două veacuri renumitele „companii”, sau asociații (la început cu caracter comercial) de emigranți greci și, adesea, de Romîni macedoneni, cu biserică, bibliotecă, tipografii, ziare și alte instituții coloniale proprii, ținînd între ele un neîntrerupt contact, prin comunitatea intereselor, cît și prin continua deplasare a componentilor lor. Se remarcă apoi faptul că, în pragul sec. al XIX-lea, intelectualii greci din aceste centre ale Sud-Estului european gravitează tot mai mult spre Occidentul „Risorgimentului” politic, mai ales spre Italia și spre Franța, formîndu-se pe de-o parte la lumina noilor idealuri sociale, iar, pe de altă parte, trezînd în Europa romantică acel curent de „filo-ele-nism”, cu frecvente reflexe în întreaga literatură a veacului trecut⁴. Decadența lor politică fiind astfel compensată printr-o febrilă activitate pe tărîm cultural, vechile colonii grecești din Italia - în deosebi Veneția, Padova și Livorno - devin tot mai des loc de înflînire al acestor factori ai influenței apusene, importată apoi în Orientul danubian, bizantin ori asiatic, unde aceia se întorceau ca profesori. Nici Parisul nu era, firește, ocolit. Iar alături de această activitate didactică, nu mai puțin se îndeletniciră cu traducerea operelor mai de samă cu care avuseseră prilejul să se familiarizeze în Occident, dat fiind că, spre anul 1800, „limba italiană, alături de franceză, [era], mult răspîdită prin Greci”⁵. Iată în ce fel,

¹ *Ibid.*, p. 135 și urm.

² Pentru „școala latinistă” în general, vezi și O. Densusianu, *Literatura romînă modernă*, București, 1920, I, p. 3 și urm.

³ N. Bănescu, *op. cit.*, p. 12 și urm.

⁴ Pentru aceste reflexe în literatura italiană, vezi G. Muoni, *La letteratura filellenica nel Romanticismo italiano*, Milano, [1907].

⁵ Mărturia e din *Antologia*, Firenze, Sept. 1821, vol. III, p. 451

către 1810, se occidentalisează școlile grecești din Principate, supt înrîurirea directă a Vienei, a Parisului și Italiei. În curînd se va ivi mișcarea eteristă, cu planuri grandioase de pandenism, menită însă, nu mai puțin, să slujească de hotărîtor imbold naționalismului românesc, prin însăși menirea lui istorică anti-fanariot: 1821¹. Până atunci, continuă inițierea intelectualității românești la noua cultură apuseană, prin școală, prin traduceri, prin îndrumarea tineretului la Universitățile italiene și franceze². Atît de folositor și de susținut era acest rol pe care și-l atribuira „academiile” grecești din București și din Iași, încît — cu toate semnele de apropiată și definitivă decadentă, pe care-o vor grăbi precipitat proastele purtări ale dascălilor greci — chiar pe la 1818 se mai luau măsuri de reorganizare și perfecționare, tinzîndu-se a se face din Capitala Țării-Românești o „nouă Atenă” a elenismului, dotată cu o Universitate care să rivalizeze cu cele din Apus³. Întru aceasta se străduia iscusitul Neofit Ducas, adus de la Viena celebrului Corai⁴. Era de fapt cea din urmă dovadă a „resistenței fără folos a grecismului în agonie, față de spiritul nou”, menit să naționalizeze în curînd (1818) școala românească, prin acțiunea Transilvăneanului Gheorghe Lazăr, secondat de mulți boieri, în parte chiar de principe⁵. Și se deschise umila școală de la Sf. Sava, în concurență — zdrobitoare — cu cea grecească,

---

și urm., din care am dat extrase în rev. *Roma*, București, 1922, No. 3, p. 1 și urm.

¹ N. Iorga, *o. c.*, p. 152 și urm. Vezi apoi și N. Iorga, *Amănunte din istoria noastră în veacul al XIX-lea*, în *Analele Acad. Rom.* (s. II, vol. XXVIII, secț. ist.), București, 1915-16, p. 377 și urm.

² Pentru un Mihail Cristari, elevul lui Lambru Photiade, la Padova în 1804 (unde tipăria o algebră după Metzburg), cf. N. Iorga, *Istoria Invăț.* etc., p. 132. Pentru introducerea lui Condillac în Principate de către Greci, supt influența abatelui italian Francesco Soave (traducere grecească în 1804-1806), cit și pentru studenții greci din Italia, întorși ca profesori la noi, vezi G. Bogdan-Duică, *Istoria literaturii romine moderne*, Cluj, 1923, p. 68 și urm.

³ N. Bănescu, *o. c.*, p. 17 și urm.

⁴ N. Bănescu, *Momente din viața „Academiei grecești”*, în *Omagiu lui I. Biana*, București, 1927, p. 37 și urm.

⁵ N. Bănescu, *Academia grecească*, etc., p. 8.

pe atunci „cea d'întăiu din tot Răsăritul”¹, de și menită să se năruie în cîțiva ani, în plin bătută de vigoarea rominismului trezit la viață nouă².

* * *

Această retrezire a conștiinței naționale, în parte nestrăină de acțiunea refugiaților greci, găsește imediată aplicare în deschiderea, alături de cea greacă, a primei școli românești: prin acțiunea holărită și luminată a cîtorva boieri influenți și, în aceeași măsură, dornici de propășirea țerii lor prin instrucție.

Iar acela care avea să li înfăptuiască idealul, a fost „inginerul” transilvănean Gh. Lazăr, format la Viena și la școala înaintașilor săi „latinisti”, însuflețit de cel mai aprig patriotism, ajuns în scurtă vreme „maestrul” generației românești de la 1820. Iar printre cei d'întăiu elevi pe care i-a format, se numără cei patru bursieri aleși (iar această alegere își avea semnificația ei) să-și continue studiile la Universitatea din Pisa³: I. Pandele, Const. Moroșu, Eliade Rădulescu (dar acesta fu de îndată înlocuit prin Simion Marcovici) și Eufrosin Poteca, acela care -- mai înainte de a pleca la Pisa -- îl ajutase pe Lazăr în școala de la Sf. Sava și exaltase, încă din 1818, dreptul la viață al limbii românești⁴, continuînd totuși a o cultiva și pe cea grecească⁵, în aceeași calitate de dascăl

¹ *Ibid.*, p. 11.

² Pentru renașterea teatrului românesc, către 1820, supt auspiciile naționalismului grecesc și ale lui Vittorio Alfieri, cf. G. Bogdan-Duică, *o. c.*, p. 172. Iar pentru întregirea acestui capitol cu alte date bibliografice, vezi și: N. Iorga, *Contribuții la istoria învățămîntului în țară și străinătate (1780-1830)*, în *Analele Acad. Rom.* (Mem. Secț. lit., s. II, vol. XXIX), 1906-7, p. 33 și urm.; R. Orliz, *o. c.*, pp. 22, 27, 28, 58, 209; V. A. Urechă, *Din portofoliul d-rului Sufu (1740-1766)*, în *Ateneul Român*, 1894, No. 4, p. 263 și urm.; Al. Marcu, *o. c.*, p. 40, no. 1.

³ N. Iorga, *Istoria învăț. rom.*, p. 173.

⁴ G. Dem. Teodorescu, *Viața și operele lui Eufrosin Poteca*, București, 1883, p. 8 și urm. Vezi, pentru acest moment, și N. Iorga, *Istoria lit. rom. în sec. al XVIII-lea*, II, p. 380; G. Bogdan-Duică, *Istoria lit. romine moderne*, Cluj, 1923, p. 56.

⁵ I. Biau, *Intii bursieri romini în străinătate*, în *Revista Nouă*, I, 1888, p. 428.

începător. Căci nevoia de profesori, pentru noua școală românească în special, era tot mai simțită, dată fiind lipsa lor aproape totală și afluența sporită a elevilor; altfel, inițiativa boierilor și a lui Lazăr s'ar fi putut vedea primejduită. Mitropolitul Dionisie Lupu¹, sprijinitor al lui Lazăr, reformator al clerului și al învățămîntului din Muntenia întru rededeșteptarea națională, luă măsurile ce se impuneau, stăruint pentru trimiterea de bursieri romîni în Apusul latin, „pentru a pregăti astfel profesorii romîni la școala națională românească din București”². Iar, în hotărîrea sa, fu de îndată susținut de Eforia Școalelor, care propuse formal această inițiativă principelui Alexandru Suțu, la 17 Februar 1820³. Criteriile specificate pentru acordarea acestor burse de studii erau: cunoașterea limbii grecești⁴; obligația de isprăvirea studiilor în patru ani⁵; să fi terminat cu succes studiile la școala grecească și românească din țară⁶; „să fie în bune obiceiuri”. Principele, aprobînd propunerea boierilor efori (la 10 Mart 1820), observa pe lângă aceasta că alegerea urma să se facă cu strictă imparțialitate⁷. Principial, bursierii se slegeau ca, după terminarea acestor studii, să se întoarcă în țară, unde aveau să servească cel puțin opt ani ca profesori la școlile românești ori grecești⁸ („...să-i așezăm dascăli, atât la școala elinească, cît și la cea românească”⁹); ceea ce înseamnă că această măsură a Eforiilor, menită să autohtonizeze corpul profesoral, iar nu să

¹ I. Bianu, *o. c.*, p. 421 și urm.; N. Iorga, *Istoria Bisericii românești*, Vălenii-de-Munte, 1909, II, p. 235; A. P. Ilarianu, *Viața, operele și ideile lui G. Șincai*, București, 1869, p. 80.

² N. Iorga, *Istoria lit. rom. în sec. al XVIII-lea*, II, p. 380. Pentru exemplul venit tot de la Greci în această privință, vezi G. Dem. Teodorescu, *o. c.*, p. 8.

³ Textul „anaforalei”, în V. A. Urechiă, *Istoria Romînilor*, București, 1898, p. 84 și urm. Pentru Eforie, N. Bănescu, *Cei d'întîiu bursieri romîni în străinătate*, în *Revista generală a Învățămîntului*, 1910, VI, p. 216 și urm.

⁴ V. A. Urechiă, *o. c.*, p. 84 și urm.

⁵ N. Bănescu, *Academia greacă, etc.*, p. 23; N. Bănescu, *Cei d'întîiu bursieri, etc.*, p. 218 și urm.

⁶ N. Bănescu, *Cei d'întîiu bursieri, etc.*, p. 217 și urm.

⁷ V. A. Urechiă, *o. c.*, p. 85.

⁸ N. Bănescu, *Cei d'întîiu bursieri, etc.*, p. 218 și urm.

⁹ V. A. Urechiă, *op. cit.*, p. 85.

înlătura făliș greceasca din învățămîntul românesc, nu era a-tita de revoluționară pe cît au voit s'o arate drept atare unii istorici moderni. Dacă aceste condiții n'ar fi fost respectate de bursieri, se obligau ei și garanții lor -- să despăgubească Eforia de sumele cheltuite cu întreținerea lor în străinătate ¹.

Cît despre scopul trimerii celor patru studenți la Pisa, el este clar declarat de Efori în propunerea lor către principe: „Am chibzuit că este de mare trebuință a se trimite patru uecnici romîni, cari se vor cunoaște a fi destoinici în învățatura limbii elinești, la școalele de la Pisa (*sic*), din Italia, cu cheltuială din venitul Casei Școalelor, ca să învețe în limba italienească meșteșugurile filosoficești, și după vreme să poată prinde locul dascălilor ce sînt trebuincioși la școalele de aici, fără să mai aibă trebuință școala a aduce dascăli din alte locuri străine” ². Ceia ce nu înseamnă totuși că scopul aici declarat ar fi fost numai decît acela de-a forma profesori în limba națională ³, cari -- „oameni noi”, -- să-i înlătura pe cei greci ⁴. Căci nu această hotărîre a Eforiilor din 1820, ci alte fapte -- revoluția lui Tudor Vladimirescu din anul următor -- vor veni să schimbe în acest sens destinația studenților din străinătate, după cum se poate vedea de altfel și din înseși spusele lui Eufrosin Poteca, într'o scrisoare din 1824, în care afirmă că scopul trimerii lor la Pisa „au fost și este, ca să așezăm o școală în București, în limba noastră cea românească, mai în-tăiu de Filosofie și Matematică, care este temciul celorlalte științe, și fără de care un neam nu poate fi luminat” ⁵. Pentru noi, cererea Eforiilor din 1820 ascundea de fapt numai „intenția nedestăinuită încă de-a avea o școală românească, cu buni profesori romîni” ⁶.

Observînd apoi că însăși ideia trimerii de bursieri din Prin-

¹ N. Bănescu, *Academia grecească*, etc., p. 23 și urm.

² Citat după N. Bănescu, *Cei d'intîiu bursieri*, etc., p. 17; cf. și N. Bănescu, *Academia grecească*, etc., p. 44.

³ După cum afirmă I. Bianu, *o. c.*, p. 421.

⁴ După cum afirmă N. Bănescu, *Cei d'intîiu bursieri*, etc., p. 216 și urm.

⁵ Citat după I. Bianu, *o. c.*, p. 427.

⁶ A. Rădulescu, *Cultura juridică românească în ultimul secol*, în *Analele Acad. Rom.*, Disc. de recepție, LIII, 1923, p. 11.

cipate în Universitățile străine era o idee mai veche pe care și-o pot revendica intelectualii greci¹, și, tot odată, că legăturile dintre aceștia și cultura apuseană dăinuiau de mai bine de două veacuri, ne întrebăm dacă hotărîrea boierilor munteni de-a trimite pe cei patru bursieri în Italia, va fi izvorit numai din dorința și „gîndul lor, care se îndreaptă, firește, către țara de care se legau originile neamului nostru, către Italia”². Să fie oare adevărat că „Eforii rupeau astfel hotărît cu tradiția? Înainte de mișcarea lui Tudor, ei se desfăceau de Greci și căutau a-și pregăti pe ai lor în școlile Italiei străbune pentru solia nouă a învățămîntului în limba țerii”³? Nu voim, de sigur, a contesta cu această întrebare a noastră că hotărîrea Eforiilor de-a se adresa culturii italiene, fusese influențată și de ideologia curentului „latinist”, prin mijlocirea lui Gheorghe Lazăr. Naște însă o îndoială: aceasta a fost singura cauză care a determinat fixarea lor asupra Italiei? Iar îndoiala se poate întări printr’o altă întrebare: de ce a fost aleasă, inițial și fără reticențe, Universitatea din Pisa?

Răspunsul la această întrebare, asupra căreia nu s’a oprit încă destul atenția istoricilor noștri literari, poate fi mai bogat în sugestii decît s’ar părea la prima vedere.

Pisa, alături de Florența, este al doilea centru universitar al acelei Toscane care, în prima jumătate a secolului trecut, datorită regimului său politic mai liberal, devenise refugiul multor „exilați” napolitani, spanioli, dar mai ales greci. După cum se știe, în Italia existau și alte centre preferate de aceștia din urmă, precum: Triestul, Veneția⁴, Padova, Pavia, Neapolul, etc. Nu mai puțin preferate erau însă cele două centre toscane: Livorno (portul Medicilor, deschis Evreilor spanioli, Corsicanilor, Francesilor, și Grecilor încă din 1590, avînd o biserică ortodoxă și alta a Grecilor-Uniți, păstrînd încă tradiția unei

¹ N. Iorga, *Istoria învățăm. rom.*, p. 153.

² Afirmția este a lui N. Bănescu, *Momente*, etc., p. 43.

³ N. Bănescu, *Academia grecească*, etc., p. 23. Vezi și N. Bănescu, *Cei dințiiu bursieri*, etc. p. 217.

⁴ N. Iorga, *Două poezii necunoscute ale lui I. Văcărescu*, în *Omagiu lui I. Bianu*, București, 1927, p. 226 (citat după ziarul călătoriei lui J. L. S. Bartholdy în Grecia, tradus în franceză la 1807).

„Via Greca”¹) și Pisa, cel mai apropiat centru universitar de această străveche colonie grecească. Iată de ce, către 1820, această Universitate era covârșită de numărul studenților greci: mai mult de o sută, după o mărturie din 1821, pe care o surprind în revista florentină „L'Antologia”².

Acolo, în Toscana, se refugiase câțiva ani mai înainte și fostul Domn al Munteniei Ioan Caragea, date fiind legăturile sale cu intelectualii greci, compatrioți, autoritățile mari-ducale împingând ospitaliera lor generositate până la censurarea articolelor din publicațiile italiene care nu-i erau favorabile³. Dar alături de acest ilustru refugiat politic (poet, traducător, al lui Goldoni și al lui B. de Saint Pierre din „Paul et Virginie”⁴), se mai găsea în Toscana, în aceeași epocă, un alt personaj, strâns legat de preocupările noastre: Ignatie, fostul Mitropolit al Ungrovalahiei. Grec din Mitilene, fost mai întâi Mitropolit de Arta⁵, prin mijlocirea Țarului Rusiei ajunsese a fi numit în 1810 Mitropolit al Terții-Românești, pentru a fi însă înlăturat după doi ani⁶. Cît se poate de erudit, „de și nu știa românește, nici nu simțea românește”⁷, de și nu se arătase prea grăbit să promoveze o mișcare culturală și didactică mai de samă în țara pe care o păstoria cu de-a sila, lăsă drept urmă mai durabilă a trecerii sale pe la noi, bogata

¹ L. V. Bertarelli, *Guida d'Italia—Italia Centrale*, Milano, 1923, Touring Club Italiano, III, p. 181 și urm.

² *L'Antologia*, Firenze, 1821, vol. III, p. 475 și urm. (nota trad.), după care am reprodus în *Roma*, București, 1922, No. 3, p. 2 date cu privire la cunoștința limbii italiene a acestor studenți greci, dintre cari pușini vorbiau limba franceză). Pentru mișcările insurrecționale la care luau parte, alături de „liberalii” italieni, vezi C. Kerofilas, *La Grecia e l'Italia nel Risorgimento italiano*, Firenze, „La Voce” [1919], p. 21.

³ A. De Rubertis, *L'Antologia di G. P. Vieusseux*, Foligno, 1922, p. 57.

⁴ N. Iorga, *Istoria învățăm. rom.*, p. 153, dar și N. Iorga, *Istoria Rom. prin călători*, București, 1922, III, p. 43.

⁵ N. Iorga, *Istoria Bisericii rom.*, II, p. 226.

⁶ Al. Papadopol Calimah, *Dare de samă despre câteva cărți vechi*, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, București, vol. VI, p. 131.

⁷ I. D. Popescu, *Cel d'întăiu Seminar în Principatele romine*, în *Universul*, XLV, 1927, no. 248, p. 3.

biblioteca a lui Sonnini de Manoncourt, pe care o cumpărase spre a o dăruî Colegiului Sf. Sava și Mitropoliei¹. După înlăturarea sa din București (1812), mersese la Viena, spre a se fixa însă definitiv în Toscana, unde-l vom întâlni și după 1821. La Pisa legă prietenie cu mulți intelectuali italieni, dintre cari îl vom aminti pe E. Mayer, dar mai ales pe Sebastiano Ciampi (1769-1817), profesorul de greacă și latină de la acea Universitate, autorul cunoscutei „Bibliografia critica delle antiche reciproche corrispondenze dell' Italia colla Russia, Polonia, ecc.” (Firenze, 1834-43), căruiua Ignatie îi acordă chiar un ajutor bănesc spre a putea tipări „Il sogno di Scipione voltato in greco per Massimo Planude e fatto volgare per M. Zanobi da Strata” (Pisa, presso Ranieri Prosperi, 1816², volum însoțit de portretul litografiat al prelatului grec și de o scrisoare dedicatorie a lui Ciampi către „Prea Sfințitul și iubitorul de Muse Ignatie, unul din acei erudiți cari adună din toate părțile scrierile acelor cari au fugit prin Italia și prin toată lumea după spargerea Împărăției bizantine... că nu eruță nici bani, nici grijă, și că își expune chiar viața, căutînd, adunînd și tipărînd cărțile acelor nenorociți învățați cari și-au pierdut patria”. Dar, după o altă mărturie contemporană, - aceea a lui E. Mayer, („E. Ellenofilo”³ - „Episcopul Ignazio” își asumase tocmai către 1820 grija benevolă „să încurajeze și să conducă studiile tineretului grec, care studiază la Universitățile noastre”, adevăc din Toscana. A studenților greci, dar și a celor patru bursieri romîni, după însesi afirmațiile unuia dintre dînșii, ale lui Eufrosin Poolea: într-o scrisoare a sa din Pisa (18 Nov. 1822)⁴, el afirmă că Ignatie, „în sama căruiua până acum am fost aruncați”, îl va înforma pe principele Grigore Ghica de felul cum tinerii își făceau datoria la studii: din alta (30 Ian. 1823) aflăm că bursa li se înmîna de către același Ignatie, care li fixase și specialitățile pe care aveau să le urmeze la Universitate⁵. În felul acesta, ne convingem o-

¹ Bogdan-Duică, *o. c.*, p. 251.

² Al. Papadopol Calimah, *o. c.*, p. 126 și urm.

³ *L'Antologia*, Firenze, Dec. 1821, XII, vol. IV, p. 438 și vol. VIII, p. 452 și urm.; vezi și ai miei *Romanticii italiani*, etc., p. 42, no. 2.

⁴ I. Bianu, *o. c.*, p. 425.

⁵ *Ibid.*, p. 428.

dată mai mult că cei patru bursieri români continuau de fapt și la Pisa să rămână supt auspiciile intelectualilor greci, cu cari tindeau să se confunde din punct de vedere lingvistic, religios și chiar ca înfățișare a portului¹, cu cari conviețuiau deci², la Pisa, ca și la București. În așa măsură, încît, la un moment dat, din lipsă de mijloace materiale, unii din ei erau pe punctul de-a pleca fie în Grecia, unde li se ofereau catedre îndată după luarea diplomei universitare³, fie la școlile grecești din Paris, Petersburg, Londra sau Roma, în aceeași calitate⁴. De nu i-ar fi reținut iubirea de „frumoasa lor Valahie”, în care se vor întoarce, fără însă a întrerupe nici din București, până târziu, legăturile cu intelectualitatea grecească: traducînd din operele acesteia⁵, ori întreținînd corespondență cu exponenții ei mai iluștri⁶.

Astfel stînd lucrurile, ne întrebăm iarăși dacă hotărîrea eforilor din 1820 de-a trimite patru bursieri români la Pisa mai poate fi interpretată drept un act de răsvrătire contra grecismului și, tot odată, drept o exclusivă dorință de afirmare a romanității noastre, prin revenirea la matca italică.

*
*
*

După ce toate formalitățile scrupulos prescrise erau îndeplinite, cei patru bursieri se îndreptau de la București spre Pisa, în primăvara anului 1820⁷. Erău: călugărul Eufrosin Poteca, Constantin Papă Dimitru (zis apoi Const. Moroiu),

¹ Chiar și Gh. Asachi călătoria în Italia, pe la 1808, în tovărășia unor Greci; vezi întîlnirea lor aproape de Napoli cu regina Charlotte, soția lui Murat, în fragmentele de memorii ale acestui drum, reproduse de E. Lovinescu, *Gh. Asachi*, București, 1921, p. 23 și urm.

² O mărturie în acest sens, într'o scrisoare de la Eufr. Poteca (din Pisa, 10 Febr. 1822), în I. Bianu, *o. c.*, p. 422. Vezi și ai miei *Romanticii italieni*, etc., p. 42, n. 2.

³ I. Bianu, *o. c.*, p. 430 și urm., (o scris. din Paris, 13 Dec. 1824).

⁴ *Ibid.*, p. 431 (o scris. din Paris, 22 Ian. 1825).

⁵ Este cazul lui Eufrosin Poteca; vezi lista acestor traduceri în Gh. Adamescu, *Contribuțiune la bibliografia românească*, București, 1921, I, p. 47; III, p. 42.

⁶ Pentru corespondența dintre Poteca și Neofit Dukas pe la 1830, cf. N. Bănescu, *Academia grecească*, etc., p. 27.

⁷ N. Bănescu, *Academia grecească*, etc., p. 23.

Ioan Pandeli și Simion Marcu (schimbat în Marcovici)¹. La Pisa rămăseră apoi câțiva ani, nu toți de-o patrivă, trecând în urmă la Paris, „pentru studii mai înalte”²; 1820-1824³.

Viața pe care o petrecură în acest răstimp în orașelul Ioscan, nu pare să fi fost pentru ei din cele mai vesele: pe de-o parte greutatea de-a face față unor studii pentru care veniau insuficient pregătiți din țară⁴; iar, pe de altă parte, neregularitatea cu care li se serviau anual cei 3.500 lei (2.000 *taleri*)⁵, pe cari-i aveau drept bursă, mai ales din cauza tulburărilor revoluționare survenite în Principate în 1821⁶. În nevoile lor, prea mult nu se vor fi putut ajuta cu Mitropolitul Ignatie și cu un alt protector anonim, un anume Mostra⁷, poate o gazdă, pe care totuși nu-i ocoliseră. Citați printre străini, desnădăjduți, se desemnau să scrie eforilor și cunoșcuților: „Mulți de aicea ne-au luat netrimși la studii, ei exilați la pedeapsă”⁸.

Grija mare va fi fost a mai vîrstnicului Eufrosin Poteca, pe care Eforia îl însărcinase cu supravegherea și călăuzirea celorlalți trei colegi mai tineri⁹, urmînd a-i ținea pe efori în curent cu activitatea lor universitară, atît la Pisa, cît și la Paris. Născut în 1786, avea pe atunci treizeci și patru de ani trecuți; era preot și fusese colegul lui Gheorghe Lazăr la Sf. Sava: ială motivele pentru care i se încredințase o astfel de misiune¹⁰.

La Universitatea din Pisa, pînă la 1822, Poteca se ocupase

¹ N. Bănescu, *Cei d'intîiu bursieri*, etc., p. 218.

² I. Bianu, *o. c.*, p. 412; N. Bănescu, *Academia grecească*, p. 24.

³ N. Bănescu, *Cei d'intîiu bursieri*, etc., p. 293; G. Dem. Teodorescu *o. c.*, p. 12), după E. Eliade Rădulescu, afirmă greșit că ar fi stat la Pisa numai „un an și cîteva luni”.

⁴ N. Iorga, *Istoria învăț. rom.*, p. 180.

⁵ *Ibid.*

⁶ I. Bianu, *o. c.*, pp. 421 (1822), 422 (1822), 423 (1822), 425 (1822), 426 (1823); N. Bănescu, *Cei d'intîiu bursieri*, etc., pp. 292 și urm. (1822). Pentru felul cum comentează Eufrosin Poteca aceste evenimente, I. Bianu, *o. c.*, p. 423 și urm. (scrisori din Pisa, 30 August 1822).

⁷ I. Bianu, *o. c.*, pp. 422, 423.

⁸ *Ibid.*, p. 423.

⁹ I. Bianu, *o. c.*, pp. 423, 429.

¹⁰ Pentru alte date biografice, cf. N. Iorga, *Istoria învăț. rom.*, pp. 149, 173, 179, 180, 187 și urm., 193, 308.

de limba și literatura italiană și latină, de filosofie, teologie, istorie și fizica experimentală¹. În urmă, adăugă cursuri audiate la dreptul roman, istoria naturală și botanică, posedând cunoștințe de limba greacă veche și modernă, latină, italiană și franceză². Dar în urma cercetărilor întreprinse în Arhiva Universității din Pisa de d. prof. A. Mancini, în urma rugămintii ce i-am adresat³, rezultă că Eufrosin Poteca („Poteka Eufrosino di Valachia, scolaro legista di 1° anno”) nu figurează în registrul de semnături ce se ținea pe atunci pentru frecvență decât la Facultatea de drept, în anul 1822-3, singurul pe care l-a urmat regulat⁴. Limba italiană o poseda până la împestrizarea limbii sale materne cu italianisme⁵. În toamna anului 1823 Poteca va trece la Paris⁶, după ce căpătase învoirea Eforiei în acest sens, audiind acolo chiar cursurile de astronomie ale lui Arago, cu care va întreține și corespondență⁷. În vara anului 1825 se va întoarce însă în țară, chemat de Eforie, căci murise Gheorghe Lazăr și urma să-i ia locul la Sf. Sava⁸, cu atât mai mult, cu cât școala grecească se închisese între timp: se întorcea primul, luând catedra de filosofie de la Colegiu⁹. Influențat de ideile liberale ale Apusului¹⁰, impunându-se de la început printre fruntașii cărturari ai țării¹¹ va desfășura în anii următori o rodnică activitate didactică și publicistică, din care vom reține aici traducerile: „Elementele filosofiei” ale

¹ I. Bianu, *o. c.*, p. 422.

² *Ibid.*, p. 426.

³ Fapt pentru care țin să-i aduc mulțămiriile mele recunoscătoare, alături de prietenul comun, prof. Umberto Biscottini din Pisa, fiind sama mai ales de greutatea acestor cercetări.

⁴ Vezi și A. Rădulescu, *o. c.*, p. 14.

⁵ G. Dem. Teodorescu, *o. c.*, p. 43, no. 2.

⁶ I. Bianu, *o. c.*, p. 426.

⁷ O scrisoare din Paris (8 Sept. 1824) către M. Arago, în I. Bianu, *o. c.*, p. 429.

⁸ I. Bianu, *o. c.*, p. 431 (scris. din Paris, 22 Ian. 1852).

⁹ N. Bănescu, *Cei d'întîlu bursieri*, etc., p. 292 și urm.

¹⁰ Cf. Nicolăiasa, *Trei scrisori a'e lui Eufrosin Poteca*, în *Convorbiri literare*, 1925, p. 814 și urm.; A. D. Xenopol, *Partidele politice în revoluția din 1848 în Principatele Române*, în *Analele Acad. Rom.*, Mem. sect. ist.), 1909-10, p. 404.

¹¹ N. Iorga, *Istoria învăț. rom.*, p. 187.

lui Heineccius (ed. Viena, 1829)¹, dar mai ales din opera moraliştilor şi clasicilor francezi — „Discours sur l'histoire universelle” al lui Bossuet², sau „Petit carême” al lui Massillon³ — fapt pentru care ortodocşii contemporani îl învinuiau, denumindu-l ironic „filosoful nostru cel de la Franţa”⁴.

Dar să ne întoarcem în Pisa anilor 1820-1824, unde l-am lăsat ca student şi pe Constantin Moroiu. Acesta, de la început, dăduse „faima în Pisa cu latineasca” sa şi se ocupase în deosebi cu studiile juridice⁵, fără a neglija nici el literatura italiană şi fizica experimentală⁶. Însă în 1824, pe când colegii săi plecaseră la Paris, îl găsim tot la Pisa, făcând sforţări necruţate ca să-şi ia doctoratul în drept⁷. De altfel, este singurul care figurează mai regulat în registrul de frecvenţă al Universităţii: „Pappadopulo Costantino di Pappa Demetrio di Valachia, scolare legista” (anul I-ii în 1821-2, anul II în 1822-3, anul III în 1823-4 şi anul IV în 1824-5)⁸. Odată întors în ţară (1825), Moroiu va ajunge şi el profesor la Sf. Sava (de dreptul roman, apoi civil şi comercial)⁹, fără a se desinteresa cu totul nici de preocupările literare; căci în 1836 traducea pentru Teatrul Naţional din Bucureşti comedia „La vedova scaltra” a lui Carlo Goldoni¹⁰.

Cel de-al treilea student, Ioan Pandeli, se ocupase la Pisa în deosebi cu matematica, uimindu-şi de la început profesorii cu progresele pe care le făcea la geometrie şi algebră¹¹, fără a

¹ *Ibid.*, p. 187.

² Supt titlul „Vorbiire asupra istoriei universale”. Bucureşti, 1852 în 3 vol., dar la care lucra încă din 1815 (cf. Gh. Nicolăiasa, *o. c.*, p. 815 şi urm.).

³ Supt titlul „Cuvintele înțeleptului Massillon”. Bucureşti, 1816.

⁴ Citatul în Gh. Nicolăiasa, *o. c.*, p. 815, n. 1.

⁵ I. Bianu, *o. c.*, p. 422 (scris. lui Poleca, din Pisa, 10 Febr. 1822).

⁶ *Ibid.*, p. 423.

⁷ *Ibid.*, p. 428 (scrisori din 15 Sept. şi 8 Sept. 1821, de la Paris).

⁸ După comunicările prof. A. Mancini, Cf. şi A. Rădulescu, *o. c.*; N. Iorga, *Ist. învăţ. rom.*, p. 180.

⁹ G. Bogdan-Duică, *Istoriografie literară, în Convorbiri literare*, 1906, p. 793.

¹⁰ C. Radu, *Goldoni în România, în Roma*, Bucureşti, VII, 1927, no. 3, p. 12 şi urm.

¹¹ I. Bianu, *o. c.*, p. 422 (scrisori din Pisa, 10 Febr. 1822).

neglija nici el literatura italiană și fizica experimentală¹. Venind mai bine pregătit în țară, putuse trece chiar și examenele² (August 1823), trimițând Eforiei atestate pentru geometrie, trigonometrie și aritmetică și cerînd să fie trimis la Paris pentru matematica aplicată³. În registrele de frecvență pe anii 1820-21-22, figurează sub numele de „Giovanni di Panteli di Valachia”, înscris la Facultatea de fizică și matematici. Între timp stătuse și la Florența⁴, dar îl vom întâlni alături de colegii săi la Paris, de îndată ce efortii li dădură încuviințarea (1823)⁵, mai ales datorită faptului că Pandeli își făcuse din plin datoria de student la Pisa. Cea ce-l va fi istovît, mai ales că lipsurile materiale nu-i cruțară nici în Capitala Franciei; astfel că, în primăvara anului 1824, bolnav de nervi, Pandeli își puse căpăt zilelor în chip tragic⁶, în odăița lui din Rue des Portes, No. 2, Hôtel d'Extrapat⁷, după ce — din cauza sărăciei — umblase „ca un amețit pe ulițele Parisului”⁸.

Cel de al patrulea bursier al Eforiei la Pisa avea să fie I. Eliade Rădulescu: acesta, reținut ca profesor la noua școală românească din București, fusese înlocuit prin Simion Marcovieci al nostru⁹. Iar această substituție ni poate oarecum lămuri și asupra prestigiului de care se bucurase el încă de pe cînd studiasse în țară, atît la școala grecească, cît și la Gheorghe Lazăr¹⁰. La Pisa, încă din 1822, „dedat la limba franceză și la înalta filologie, a progresat nu puțin”, după mărturia lui Poteca¹¹; în plus, a studiat limba și literatura italiană, audiînd și el cursuri de geometrie, de chimie și de fizică experimentală¹². Dar, într-o

¹ *Ibid.*, p. 423.

² *Ibid.*, p. 426 (scrisoare din 26 Nov. 1823, de la Paris).

³ N. Bănescu, *Cei d'întîiu bursieri*, etc., p. 292 și urm.

⁴ I. Bianu, *o. c.*, p. 425.

⁵ *Ibid.*, p. 428; N. Bănescu, *Cei d'întîiu bursieri*, etc., p. 292 și urm. (în Nov. 1823?).

⁶ N. Bănescu, *o. c.*, p. 292 și urm.

⁷ N. Iorga, *Contribuții la istoria lit. romine. II, Scriitorii mireni*, în *Analele Acad. Rom.* (Mem. secț. lit.), vol. XXVIII, 1905-6, p. 242.

⁸ Pentru felul tragic în care se sinucise, v. I. Eliade Rădulescu, citat în G. Dem. Teodorescu, *o. c.*, p. 12.

⁹ G. Dem. Teodorescu, *o. c.*, p. 8 și urm.

¹⁰ N. Iorga, *Istoria învăț. rom.*, p. 173 și urm.

¹¹ I. Bianu, *o. c.*, p. 422 (scris. din Pisa, 10 Febr. 1822).

¹² *Ibid.*, p. 423 (scris. din Pisa, 10 Febr. 1822).

mărturie proprie, ține să accentueze că „în Italia, al doilea număr a științelor, învățat-am literatura italienească”¹, cu toate că ceruse de la Eforie să i se cumpere „instrumenturi pentru gheometrie”². Sigur este că Simion Marcu[ovici] nu figurează, alături de ceilalți colegi, în registrul de frecvență al Universității din Pisa, în anii cît a audiat aceste cursuri. Iar, de oarece Poteca și Pandeli trecură la Paris pentru perfecționarea studiilor, îi urmă și Marcovici acolo, pentru ca să-și arate „și el talantul (*sic*) său cu filosofia, pentru că toate de la toți nu se poate”³. De la Pisa plecase fără niciun fel de diplomă. Ajuns la Paris, eforii îl obligau să studieze matematicile, iar el „se făgăduiește, că, după ce va învăța cît va putea, le va și paradosi [preda]”⁴. Fără a neglija însă nici literatura franceză, de care se ocupase și în Italia. „...În Paris —mărturisă însuși⁵—, al doilea Atenă, în Paris care fără greșală poate să se numească săvîrșirea omenirii, am învățat matematica teoretică și aplecată, îndeletnicindu-mă cu toate acestea și la literatura franțuzească, ca să nu pierz în zădar șirul ideilor de literatură ce cu osteleni obositoare dobîndisem în Italia...”. Literaturile clasice în general formaseră obiectul acestor „osteleni obositoare”, studiate de Marcovici în cadrul „retoricii” timpului același de clasicism decadenț. În orice cas, „ferindu-mă de florile veninoase, am cules, pe cît am putut pe cele dulci și folositoare ca să le împărtășesc iubitor mei frați și patrioți după metoda și regulile ce să obicinuesc în luminata Evropă”, mărturisă Marcovici în 1827⁶—, după ce „...prea înaltul Stăpîn m’a învrednicit să mă întorc în prea sfiuta mea Patrie după o călătorie de șapte ani în părțile cele mai slăvite a Evropii...” Mărturie din care deducem că părăsise Parisul în 1827⁷.

¹ Mărturia, din 1827, se citește în *Biblioteca românească*, Buda, 1834, p. III, p. 25.

² Catal de N. Iorga, *Istoria învăț. rom.*, p. 180.

³ I. Biana, *o. c.*, p. 426 (scris. lui Poteca, din Paris, 23 Nov. 1823).

⁴ *Ibid.*, p. 429 (scris. de la același, din Paris, 14 Sept. 1821).

⁵ *Biblioteca românească*, Buda, 1834, p. III, p. 25.

⁶ *O. loc. cit.*

⁷ Greșit afirmă deci d. R. Roselli (*Dicț. contemp.*, București, 1897, p. 123), că s’a întors de la studii în 1833 (cf. și I. Eliade, *Equilibru între antitese*, p. 77, n. 1); precum greșeste afirmînd (im-

deci în urma celorlalți doi colegi, cari începuseră să împărtășească tineretul de la Sf. Sava cu învățătura pe care înseși o agonisiseră în Apus.

* * *

Odată întors la București, conform învoielii cu Eforia Școalelor, Marcovici intră și el, de îndată, ca profesor de matematică elementară aplicată la același Colegiu Național, care tocmai în acci ani (1826) se reorganise pe clase și materii, cu profesori speciali¹. Cursul și-l inaugură printr'un inimos „Cuvînt ce s'au zis la deschiderea Școlii Naționale din București, în 1827. Sept. 15”²; (în care nu uită să-l pună la contribuție pe Omir (*sic*), Virgiliu (*sic*), Demosten, Ciceron, Aristotel, Platon, Talis (*sic*), Pitagora, Seneca, Titu Liviu (*sic*), Salustiu (*sic*), Oraziu (*sic*), Tartalia (*sic*), Galileu, D'Alambert, La Grange, La-Plas (*sic*), etc.) din care vom reținea pe de o parte proiectul de reorganizare a învățămîntului național pe materii de studiu (în privința limbilor, școala avea nevoie „deocamdată” de limba latină, „ca să îndreptăm pe a noastră”, și de cea franceză, „ca să o îmbogățim cu cărți folositoare în tot felu de știință și pentru alte sfîrșituri politicești”, urmînd ca doar cu vremea să se introducă și alte limbi „clasicești, alit vechi, cît și nouă”), iar pe de altă parte tonul avîntat patriotic al acestei cuvîntări („... Nu auziți glasul strămoșilor voștri carii vă strigă din morminturi să vă arătați și să mă arătați și pe mine [Patria] vrednică de dinșii?... Au în zadar purtați prea slăvitul nume de Roman?”), cît și unele reflexe ale ideologiei democratice apusene.

După 1831 („pe o vreme cînd puteau spune că în școala mai înaltă „cine nu știe franțuzește să nu între”³), Marcovici trecuse la catedra de limba franceză, pentru ca nu tîrziu să-i

preună cu C. Diaconovich, *o. c.*, III, p. 200) că ar fi fost numit profesor la Sf. Sava în 1830.

¹ A. D. Xenopol, *Histoire des Roumains*, Paris, Leroux, 1896, II, p. 453; G. Bogdan-Duică, *Istoria lter. rom. moderne*, pp. 57, 59.

² Publicat în *Biblioteca românească*, Buda, p. III, 1834, p. III, p. 25 și urm.

³ N. Iorga, *Istoria Invăț. rom.*, p. 193 și urm.

revină aceia de retorică, pe care a și ilustrat-o vreme mai îndelungată¹.

În 1834 se și grăbia să publice un „Curs de retorică”², pentru nevoile elevilor săi, în care imită de aproape tratatele occidentale (în special franceze) de acest fel, cu definiții, exemple și citate traduse în românește, declarînd în prefață că s'a folosit de „scriitorii cei mai clasici înfr'această materie”. Acest manual, important din multe puncte de vedere, dovedește în primul rînd străduința lui Marcovici de-a adapta terminologia „retorică” la limba românească și de-a autohtonisa această „știință” în școala românească de început. Se remarcă apoi faptul că, față de bătălia angajată în Apus între „clasicisti” și „romantisti”, Marcovici nu iea atitudine, dînd dovadă de cel mai cuminte oportunism, cu toate că „autorii clasici” erau cei indicați ca lectură particulară la sfîrșitul manualului. În al doilea rînd, trebuie subliniate preocupările sale elico-religioase³, care fac din acest tratat mai mult un auxiliar al unei „etice” de amvon și care sînt de pus în legătură atît cu activitatea sa de mai tîrziu în această direcție, cît și cu tendințele mistico-moralisatoare ale doctrinei romantice.

Autorii pe cari-i pune la contribuție, citindu-le părerea ori dînd exemple din opera lor, sînt următorii: dintre Greci, Demostene, citat de zece ori⁴; Aristotel (odată⁵); Eshil (odată)⁶; dintre Latini, — Ciceron (citat de douăzeci și șapte de ori)⁷; Cuintilian (de cincisprezece ori)⁸; Orație (de trei ori)⁹ și cu

¹ Pentru istoricul acestei catedre, cf. Von Bîanu, „Academia” lui Lușar la 1818, în *Convorbiri literare*, 1904, XXXVIII, p. 399 și urm.

² București, 1834, în Tipografia lui Eliad, p. 259, cu slove cirilice.

³ Vezi de ex. staturile pe care le dă elevilor, la p. 38, dar mai ales la p. 184 (să cetească cărți bisericesti).

⁴ Pp. 9, 9, 15, 45, 129, 184, 205, 209, 218, 2 9.

⁵ P. 10. Observăm că vom respecta la toate aceste nume ortografierea autorului.

⁶ P. 9.

⁷ Pp. 5, 9, 9, 10, 12, 15, 36, 44, 45, 45, 46, 53, 81, 92, 101, 136, 138, 140, 167, 169, 172, 191, 196, 204, 204, 207, 219.

⁸ Pp. 10, 43, 44, 47, 51, 53, 55, 55, 80, 101, 153, 154, 156, 204, 219.

⁹ Pp. 22, 198, 226.

un singur citat — I. Cezar¹, Longhin², Martial³, Salustie⁴, Seneca⁵ și Virgil⁶; dintre Francesi — Masion (citat de douăsprezece ori⁷): declarat adesea „genialul și mult lăudatul”; Bosue (de patru ori)⁸; Lamartine (la fel)⁹ (în traducerea lui I. Eliade Rădulescu); Burdalu (de două ori)¹⁰; Fenelon (la fel)¹¹; iar cu un singur citat — Boaló (Boileau! p. 203), Briden (p. 87); Bove (p. 103); Cartesie (p. 120), Dumarse (p. 10); Fleșier (Fléchier! p. 47); Fontenel (p. 69), Gheșie (p. 221); Laarpe (p. 10); Lacer (p. 57); Marmontel (p. 156, „Bélisaire”); Mirabo (p. 9); [Montesquieu] (p. 184); Piron (p. 195); Rolin (p. 10); Volnei (p. 186); dintre Englesi — Biron (cu trei citate¹² în traducerea lui I. Eliade Rădulescu; una din bucățile reproduse este declarată „cu adevărat sublimă”); Jung (cu șese citate¹³ însoțite de reflecții ca acestea: „...cine nu va vărsa lacrimi...”, „...cine nu să va umili...” la celirea unei bucăți „din cele mai patetice din Noaptea lui Jung despre umilirea inimii”); dintre Italiani nu-l citează decît pe „Cavalerul Filangeri (de două ori)¹⁴ și, indirect, pe Tas (p. 177); în sfîrșit, dintre Romîni — pe I. Eliad (de treisprezece ori¹⁵ complimentîndu-l în tot felul: „...un poet român care a înviat întru noi Lira lui Apolon...”; „...cu toată iscusința geniului său...”;

¹ P. 198.

² P. 10.

³ P. 70.

⁴ P. 195.

⁵ P. 196.

⁶ P. 168.

⁷ Pp. 9, 18, 38, 45, 9, 96, 96, 98, 104, 116, 166, 215.

⁸ Bossuet! Pp. 9, 45, 90, 602.

⁹ P. 61 („Le Lac”); 143 („L'isolement”); pp. 176, 134, („Souvenir”).

¹⁰ Bourdaloue! Pp. 9, 49.

¹¹ P. 54 („Télémaque”); 227.

¹² Pp. 177, 180, 184.

¹³ Pp. 17, 73, 75, 76, 147, 198.

¹⁴ Pp. 9, 27 („Opera asupra legiurii”).

¹⁵ P. 54 („Seara”); 61 („Elegia Lacul”); 143 („Singurătatea”), 150 („Serafimul”); 163 („Odă asupra campaniei rusești de la 1829”); 165 („Anul 1830”); 168 („Serafimul”); 175 („Rugăciunea de seară”), 177 (trad. din Byron); 186-7 („O noapte pe ruinele Tirgoviștei”); 188 (traducerea piesei „Fanatismul”, din limba franceză); 199 („Suvénirul”).

„...vedeți cât de armonică este următoarea 'elegie...' : „...tălmăcind operele lui Lord Byron cu acel gust și tact delicat ce caracterizește toate compunerile d-lui...”; „...tradusă din franțuzește... cu acea genioasă iscusință ce caracterizește pe acest într'adevăr poet...”; „...următoarea elegie intitulată *Suvenirul tradusă [din Lamartine]*, de D. Eliad este poezia cea mai patetică cu care limba românească să poate făli și socotesc că încă multă vreme să va lua drept model de perfecție în asemenea compuneri”); Kiseleff, ca orator român (!) (citată de cinci ori)¹; I. Văcărescu (de patru ori)²; „...a făcut următoarea odă la a căruia cetire tot sîngele de Rumîn urmează a se simți înflăcărat...”; G. Alecsandrescu (de două ori)³; „...al căruia născînd geniu poetic făgăduiește Muselor un favorit mai mult...” și, în sfîrșit, cu un singur citat: V. Cîrlova (p. 145; „...prea timpuriu răposatul...”), Episcopul Ilarion (p. 184); B. Știrbeiu (p. 58), ba chiar și Mihai Viteazul (pp. 45, 161, ca orator). În schimb, nici unul dintre tinerii scriitori moldoveni.

Trecînd în revistă celelalte momente care ne pot interesa din viața de profesor a lui Marcovici, vom aminti apoi cuvîntarea pe care o ținu la închiderea anului școlar 1836-7 la Sf. Sava⁴, de față fiind Principele, Eforii, boierimea, „contele Demidof, un general bavarez, un aghiotant al Duchii de Luca, Vicontele De Ponco, D. Huot om învățat, D. Ruso ajutor naturalist la Muzeul din Paris, D. Rafe zugraf, un botanist și un doctor. Acești din urmă 6 Franțezi închipuiesc o societate care călătorește în interesul științelor” și pentru plăcerea căreia, la urma serbării, au fost chemați „doi scolari, cari rezolvă probleme de algebră și trigonometrie în limba franțuzască... Era foarte mare mirarea persoanelor acelora streine care vedea pe acești scolari lucrînd într'o limbă streină cu atîta înlesnire... Asemenea pentru mulțumirea acestor persoane s'au cetit și două compuneri în limba franțuzească lucrate de școlarii ce urmează stilul franțozesc”.

În acest răstimp i se accentuiază preocupările mistice (ne-

¹ Pp. 57, 85, 128, 194, 216.

² Pp. 164, 184, 193, 211, (odă pentru miliția națională).

³ P. 152 („Întoarcerea”); p. 173 („Adio”).

⁴ Publicată în *Muzeul Național*, București, I, 1837, no. 4, p. 29 și urm.

străine, de sigur, de Eufrosin Poteca, de I. Eliade Rădulescu și — ca atmosferă — de doctrina romantică¹, pe care am avut prilejul să le semnalăm, consacrinându-și întreaga activitate educației. Destoinie vulgarisator al culturii franceze (pe care o va apăra de atacurile lui Ion Măiorescu)², către 1840 făcea parte dintr'o comisie însărcinată cu alcătuirea unui dicționar frances³, iar trei ani mai târziu mergea la Constantinopol, ca însoțitor al Domnului și al pictorului frances Doussault⁴. Căci Marcovici se afirma tot mai mult ca o personalitate fruntașă printre profesorii timpului, colaborând la principalele reviste literare⁵, fiind chemat să îngrijească de educația viitoarei soții a Principelui Domni'or Barbu Știrbeiu⁶, bucurându-se de înalta protejare a lui Gheorghe Bibescu⁷ și onorat cu rangul de Păharnic⁸.

În timpul revoluției de la 1848 nu se compromise întru nimic⁹, datorită cărui fapt nu mult târziu va ajunge efor al școalelor¹⁰, calitate în care se ocupă de reorganizarea învățămîntului (considerînd studiul limbii franceze drept materie facultativă și omițînd-o pe cea italiană din programe)¹¹, pentru ca apoi să-și dea demisia din profesorat¹², spre a o-

¹ În 1839 va traduce „Datoriile omului creștin înțelese pe învățăturile Sfintei Scripturi. etc.” (București, tip. Pencovici); pentru care vezi *Biserica ortodoxă română*, XXV, 1901-2, p. 323.

² N. Iorga, *Istoria învăț. rom.*, p. 278.

³ *Ibid.*, p. 216.

⁴ Vezi *Curier românesc*, București, 1843, no. 62, p. 189.

⁵ De ex. la *Curierul Românesc* (București, 1843, no. 29, p. 125 și urm.), la *Gazeta Teatrului* (1835), ori la *Museul Național* (1837).

⁶ Vezi dedicația la *Francescu dela Rimini*, ed. 1846, București, p. [V].

⁷ Vezi dedicația la *Dialogurile lui Fosion*, București, 1844, p. V.

⁸ Vezi *Foaia pentru minte*, 1843, no. 22, p. 176.

⁹ N. Iorga, *Istoria învăț. rom.*, p. 281. Pentru raporturile sale din acest răstimp cu Italianul francizat Louis Gianelloni, cf. *Ibid.*, p. 243, după S. Dragomir, în *Omagiu lui I. Bianu*, p. 159.

¹⁰ Dim. A. Rosetti, *o. c.*, p. 123.

¹¹ N. Iorga, *o. c.*, p. 285 și Gh. Adamescu, în *Omagiu lui I. Bianu*, p. 35.

¹² Dim. R. Rosetti, *o. c.*, p. 123.

cupa înalte demnități politice și administrative¹ până la 1877 când S. Marcovici moare în vîrstă de șaptezeci și șase de ani.

* * *

Ni rămîne să-l înfățișăm pe Marcovici ca traducător din literatura franceză și italiană. Dar, mai înainte de-a menționa lista operelor pe care le traduse, mai ales în răstimpul cît a fost și profesor, vom preciza că din acest punct de vedere el ni apare drept secundant și adept al lui I. Eliade Rădulescu, același care-i dăduse posibilitatea să se cultive în străinătate. Dovezile în acest sens nu ni lipsesc într'adevăr: către 1830 Marcovici participase la aprinsele polemici ivite în jurul gramaticii lui Eliade, luîndu-i apărarea, pentru ca în 1837 să considere principiile acestuia drept „foarte firești și foarte simple”²; în „Cursul” său de retorică (1834), îl laudă pe Eliade ca pe un niciun alt poet al literaturii universale; colaborase la principalele reviste puse la cale de acesta³, dar mai ales la acea vast-plănuită „Bibliotecă Universală”, care avea să cuprindă numeroase traduceri din scriitorii străini, vechi și noi și despre care Marcovici ni vorbește⁴ ca de o întreprindere „colosală”, cu urmări cît se poate de bune pentru noile generații, care „în curînd va găsi o limbă românească formală”, nelipsindu-l pe inițiatorul Eliade, nici acuma, de cele mai măgulitoare laude. Cu toate acestea, Marcovici nu și-a urmat maestrul pe calea exagerărilor lingvistice menite să „italianizeze” limba românească, ci s'a mulțumit să-l secundeze cu multă rivnă în ce privește activitatea pe tărîmul traducerilor, menite să asigure izbucnitorul progres al literelor și culturii romantice românești.

Marcovici își inaugura această activitate încă din 1830, făcînd să apară „romanțul moral talmăcit din franțozește — *Viața contelui de Comminj* sau triumful virtuții asupra patimii

¹ Lista lor, în M. Eminescu, *Opere complete* (ed. A. C. Cuza), Iași, 1914, p. 387 și în C. Diaconovich, *o. c.*, p. 200.

² G. Bogdan-Duică, *Istoria lit. rom., moderne*, Cluj, 1923, p. 78.

³ V. de ex., *Curier de ambe sexe* (Perioada I, 1836-38), ed. II, București, 1862, no. 1.

⁴ Prefața la *Gil Blas* (p. IX), după G. Bogdan-Duică, *o. c.*, p. 209.

amorului"¹, fără declararea autorului, dar care nu ni se pare străin de Baculard d'Arnaud (1718-1805) și de al său celebru *Comte de Comminges* (1764).

Traducătorul, „un runin doritor de înaintarea neamului său spre învățătură și fericire”², urmăria în primul rînd scopurile educative prin literatură, în conformitate cu noile tendințe romantice de democratizare a artei. Căci, „ca să se lumineze un neam nu numai că trebuie școale, ci încă și cărți îndestule pentru toată treapta de oameni, scrise cu simplitate și interesante spre petrecere în ceasurile de odihnă și nelucrare”, menirea scriitorilor fiind în primul rînd formarea bunelor moravuri.

Pe de altă parte, această primă traducere a lui Marcovici ne este prezentată de el ca o încercare, al cărui bun succes avea să-l determine a tipări „în scurtă vreme și alte cărți, iar mai virtos o culegere din *Noapțile* cele mai frumoase ale Săvitului Jung, carte înaltă și foarte morală, zămislită de duhul cel mai înfocat și iubitor de omenire, în care toată treapta de oameni poate afla învățături mîntuitoare”. *Viața contelui de Comini* se vinduse bine, căci în 1835 Marcovici tipăria a doua ediție a unei „*Culegere din cele mai frumoase Noapți ale lui Yung...* îndreptată și adăogată cu un cuvînt al lui Yung asupra a doa veniri și cu un cuvînt dintr'ale Episcopului *Masilion*. Carte priimită de Consiliul Profesorat pentru deprinderea lincrimii la analisisuri și la compuneri...”³.

Așa dar Young, în prosa lui Marcovici și în tovarășia lui *Massilion*, bine primit de publicul românesc de pe la 1830 într'o primă ediție, servia ca text de exerciții literare în Colegiul de la Sf. Sava, dat fiind că poema sa „nemuritoare” avea ca „scopos să facă pe oameni virtuoși”⁴. Iar, pentru ca acele opt *Noapți* pe care le traduce liber (după versiunea francesă a lui *Le Tourneur*), să fie mai evident încadrate în astfel de preocupări etico-religioase, Marcovici socotește nemerit să se

¹ București, 1830, pp. VI/83, cu slove cirilice.

² Vezi „Înștiințarea” sa, pp. III-VI.

³ În tipografia lui Eliad, București, 1835, pp. 140, cu slove cirilice.

⁴ Cuvintele lui S. Marcovici în „*Viața lui Yung pe scurt*”, care precedă versiunea (p. 4).

adaoge în traducere „al treilea cînt al lui Yung asupra a doa veniri”, precum și „Cuvîntul Episcopului Masilion asupra caracterurilor mării lui Isus Christos, dorind ca aceasta a o face mai folositoare tinerimii și a merita oarecum votul publicului și a tovarășilor mei”¹.

Incurajat în așteptările sale și, mai ales, spre a secunda acțiunea de traducător a lui I. Eliade Rădulescu, Marcovici făcea să apară doi ani mai tîrziu (1837) prima parte a romanului *Gil Blas de Santillane*, capodopera lui Le Sage, apărută într'o mare ediție franceză în 1821; *Istoria lui Gil Blas De Santilan de Lesage*². Atît cunoscuta „Déclaration de l'Auteur”, cît și cuvîntarea lui „Gil Blas au lecteur”, sînt reproduse cu amputări (pp. III-V), urmate de o importantă „Precuvîntare” a traducătorului român, în care acesta arată aptitudinea limbii și culturii românești de grabnică adaptare la cea occidentală („...cărțile să înmulțiră în felurite materii, și nu mă tem a zice că în atîta puțină vreme nicio nație – puindu-să toate în poziția cea de acum a Terii-Românești – n'a făcut atîta înaintare și în formarea limbii și în prefacerea ideilor”...) ³, laudă inițiativa lui Eliad, care tocmai înființase „o societate literală” (*sic*) cu scopul de-a traduce în românește clasicii, vechi și noi, ai literaturii universale, cheltuind totul pentru editarea lor, care era în febrilă înfăptuire; se crede însuși îndreptățit să propună constituirea unei Case de Editură românească pe acțiuni; încearcă să justifice folosirea neologismelor (în special de proveniență franceză) în limba traducerilor sale și isprăvește prefața cu puține observații asupra romanului lui Le Sage („frumos și clasic”), socolit drept „ogîndă îndreptătoare faptelor omului”, corespunzînd deci preocupărilor sale strict educative.

Urmează în sfîrșit o scurtă biografie, destul de precisă, a lui Alen Rene Lesaj (*sic*), din care aflăm că de curînd apăruse în

¹ *Loc. cit.*, p. 5, „Cuvîntul” lui Massillon, la p. 121 și urm. Pentru răspîndirea lui Young în Principate către 1800, cf. P. Eliade, *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie*, Paris, 1898, p. 328.

² Tomul I-ii, partea I-a, București, în tipografia lui Eliad, 1837, pp. XVIII-142, cu slove cirilice.

³ P. IX.

acciași edilură romanul său *Diable boiteux* (în traducerea „d-nei Simboleanca”¹) și că „Lesaj, ca un scriitor moral și de obște folositor s'a așezat în templul nemuririi alături cu bărbații cei slăviți ca să se pomenească cu recunoștință de toată suflarea cititoare...”

Pentru a da o idee despre felul cum știe să minuiască Marcovici versiunea românească, iată un fragment din aceasta, comparat cu originalul frances (Cartea I, cap. VIII).

Le Sage.

„...Ce fut sur la fin d'une nuit du mois de septembre que je sortis du souterrain avec les voleurs. J'étais armé, comme eux, d'une carabine, de deux pistolets, d'une épée et d'une baïonnette, et je montais un assez bon cheval, qu'on avait pris au même gentilhomme dont je portais les habits...”

S. Marcovici.

„...Intr'o zi din luna lui Septembrie, pe la răvârsatul zorilor, eșiiu cu lîlharii din peștere. Eram înarmat, ca și ei, cu o carabină, cu două pistoale, cu o sabie și cu o baionetă, și aveam un cal bunicel pe care îl luaseră tot de la cavalerul acela cu ale căruia haine mă îmbrăcasem...”

Activitatea desfășurată pe tărîmul traducerilor de „harnicul” profesor de retorică de la Sf. Sava între anii 1837-1849, este nebănuît de bogată². După Baculard, Young, Massillon și Le Sage, îi venia rîndul lui Marmontel cu *Bélisaire*, în 1843³: *Veli-sarie, scriere morală compusă în limba franțozească de Mar-*

¹ Tipărit de I. Eliad în 1837, p. XV. Intr'o notă de la p. 115, fiind vorba de Iliada, amintește, că se tipăria tocmai în același tipografie, tradusă „cu îndestulă iscusință și geniu... de D. C. Aristia”.

² În acești ani va edita, cu scop mai mult comercial, și trei culgeri de texte juridice: *Condica de Comerciu* (București, tip. Eliad, 1840); *Regulament judecătoresc* (București, tip. Eliad, 1839) și *Legiuire [a lui] Ioan Gheorghie Carage* (București, tip. Eliad, 1838).

³ Pentru versiunile românești și grecești din Marmontel, anterioare lui S. Marcovici (Transilvăneanul S. Klein, Grecul Rhigas și I. Eliade Rădulescu), cf. P. Eliad, *o. c.*, pp. 205, 327, 328, 333; P. V. Haneș, *Istoria literaturii românești*, București, 1929, pp. 134, 142.

*montel și tradusă slobod în cea rumînească*¹, dedicat Marelui Logofăt Barbu Știrbei (25 April 1843) și presintat într'un „Cuvînt către domnii cititori”, din care aflăm că „...învățăturile acestui erou înțelept culegîndu-se de vestitul între literații franțezi ai veacului trecut, Marmontel, s'au așezat într'o scriere intitulată *Velisarie*, care se înfățișază astăzi înaintea Rumînilor îmbrăcat în veșminte naționale, și se roagă a i să hărăzi o dragăstoasă și binevoitoare priimire”.

Pentru ca de trecerea de care se bucurau scriitorii francesi ai secolului al XVIII-lea în fața lui Marcovici să nu fie lipsit nici abatele de Mably, în anul următor, traducătorul se grăbi să publice și cunoscutele *Entretiens de Phocion* ale acestuia (1763), supt titlul de *Dialogurile lui Fosion asupra înclinării moralului cu Politica, traduse din elinește (!) de Părintele Mabli în limba franțuzească, și dintr'aceasta în cea rumînească slobod*², în timpul șederii lui S. Marcovici la Constantinopol³, unde l-am văzut făcînd parte din suita Domnului. În statornica-i dorință de regenerarea moravurilor și de înfăptuirea cît mai neîntîrziată a propășirii obștești, întru învierea strămoșeștii slave a Romînilor, traducătorul ține și de data aceasta să ni declare că a tradus această scriere, „ale cărei învățături sînt nemuritoare” (p. II), pentru ca „relele nărviri, cumplită moștenire streină, să piară” (p. VI), convins fiindcă exemplul Spartei și al Romei, presintat de talentul scriitorului frances, nu putea întîrzia să-și dea roadele pentru regenerarea vieții sociale și politice a compatrioților săi.

În felul acesta ajungem la ultimele două traduceri ale lui S. Marcovici pe care le vom semnala și care fac o ciudată și îndoită excepție față de cele anterioare; ies din cadrul scrierilor cu caracter declarat „moral” și se adresează literaturii moderne italiene. Prima, în ordine cronologică, este versiunea în prosă a mediocrei tragedii *Francesca da Rimini* (1814) a obscu-

¹ București, în tipografia Curții a lui Fr. Valbaum, 1843, pp. VI/280, cu slove cirilice.

² București, în tip. Colegiului Sf. Sava, 1844, de pp. XI/145, cu slove cirilice.

³ Vezi dedicația lui către Gheorghe Bibescu (p. V), datată din București, 20 Dec. 1843.

rului lingvist toscan Ulvio Bucchi (a cărui însemnătate actuală poate merge cel mult până la documentarea istorică a luptei dintre clasicisții și pre-romanticii italieni)¹, asupra căreia S. Marcovici se va fi oprit, preferind-o cunoscutei *Francesca* a lui Silvio Pellico, datorită poate faptului că pe Bucchi, originar din Pisa, îl cunoscuse în timpul studiilor sale acolo. În orice caz, romantismul românesc de import se îmbogățește la 1846 cu o *Francesca dela Rimini*, tragedie în 5 acte de Ulvio Buchi, tradusă slobod în limba românească², pe care traducătorul o declară „una din cele mai frumoase și mai patetice tragedii ale teatrului italian” (p. IV), subiectul tratat de Bucchi fiind cel se poate de „romantic” prin „ororile” tot atât de „scenice”, ca și cele din *Francesca* lui Pellico: „Acest subiect, povestit într’acest chip, formează unul din cele mai patetice episoduri în nemuritoarea poemă a lui Dante, la cântul al V-lea al Iadului, și a dat prilej și vestitului poet contemporan Silvio Pellico să compună o altă tragedie cu același titlu... însă cu împrejurări deosebite” (p. V).

Cea de-a doua și ultimă tălmăcire a lui S. Marcovici despre care ne vom ocupa, este tot din literatura italiană modernă: două tragedii ale lui Vittorio Alfieri.

Până la 1847, autorul lui „Sauf” fusese de mai multe ori tradus și reprezentat pe scenele teatrului românesc; chiar începuturile acestuia se legau direct de numele său³ reprezentațiile alfieriene fiind și în Principate prilej de manifestații politice nemărturisite, până târziu, către 1848. Marele și susținutul prestigiu de care se bucura Alfieri (mai ales din acest punct de vedere), îl va fi determinat și pe Marcovici — după trecere de douăzeci și cinci de ani de când părăsise Italia — să publice o nouă versiune alfieriană, în preajmă revoluției de la 1848, de care tragicul italian nu putea fi cu totul străin. O dovadă în acest sens, și care constituie tot odată o necunoscută

¹ G. Mazzoni, *L'Ottocento*, Milano, Vallardi, I. pp. 187, 223.

² București, în tip. Colegiului Sf. Sava, 1846, pp. VII/70, cu slove cirilice. Traducerea e dedicată principesei Maria Bibescu, susținătoare a Teatrului Național din București (9 Mart 1846, din București).

³ R. Ortiz, o. c., p. 289 și urm.

pagină din istoria soartei lui Alfieri în România, ni-o oferă poetul Dim. Bolintineanu¹, care descrie arestarea și deportarea pe Dunăre a patrioților români, compromiși în acea mișcare. Alături de însuși Bolintineanu, de Golești, C. Boliac, C. A. Rosetti, Ion Brătianu, N. Bălcescu și alții, se găsea și C. Aristia, cel dintâiu traducător al lui Alfieri. „Zilele treceau mai plăcute pentru noi. Poetul Aristia, ce servia tot într'un timp de dragoman, ne desmierda prin niște declamații frumoase. Într-o zi, luă în mână tragedia lui *Saul* și se puse a declama cu tot talentul și focul sacru din inima sa. Un soldat turc, plin de mirare, se apropie de dînsul, și lovindu-l tare peste umeri, într'un moment de esaltație, îi strigă în turcește: „Ai nebunit tu, dragomane!” Spaima fuse atîta de mare, încît cartea căzu în Dunăre. Această întîmplare precurmă plăcerea poetului de a mai declama...”.

Acesta fiind entuziasmul cu care era sărbătorit Alfieri de intelectualitatea românească de pe la 1848, ni vom explica rostul traducerii lui Marcovici din 1847, cînd apăreau „*Filip și Orest*, două tragedii compuse în limba italiană de Alfieri, și traduse slobod în cea românească”² (*slobod*, pentru că erau traduse în prosă) și pe care traducătorul le dedica (la 12 Ianuar 1847) Marelui Logofăt Ioan Dimitrie Bibescu, mecenatul „pruncei noastre literaturi”. În această dedicație nu omite să-l declare pe Alfieri „patriarhul tragicilor italieni”³.

Marcovici dădea astfel una din cele mai bune și exacte traduceri alfieriene din cîte a cunoscut secolul al XIX-lea românesc⁴; iar, de oare ce cadrul studiului de față nu ni poate îngădui — precum nu ni-a îngăduit nici în cazul celorlalte traduceri — o mai largă discuție asupra valorii literare a acestei versiuni, ne vom mulțami să confruntăm următorul fragment, cu originalul italian:

¹ *Călătorii pe Dunăre și în Bulgaria*, București, Tip. Națională, 1858, p. 25.

² București, Tip. lui C. A. Rosetti și Winterhalder, 1847, pp. 175. cu slove cirilice.

³ Cu privire la stăruințele ce se depuneau pentru reprăzintărea acestei traduceri, v. R. Ortiz, *o. c.*, p. 318, n. 1.

⁴ R. Ortiz, *o. c.*, p. 343 și urm.

V. Alfieri.

*Atto secondo Scena prima — Oreste
e Pilade.*

ORESTE:

Pilade, si; questa è la reggia. Oh gioja!
Pilade amato, abbracciami: pur sorge
Pur sorge il di ch'io ristorar ti possa
De' lungi tuoi per me sofferti affanni.

PILADE:

Amami, Oreste; i miei consigli ascolta;
Questo è il ristoro ch'io per me ti chieggo

S. Marcovici.

*Actul al doilea—Scena I—
Orest. Pilad.*

OREST:

Pilade dară; aceasta este
regia... O ce bucurie! iubite
Pilade, îmbrățișază-mă; iată
se ivește zioa, întru care
să-ți pociu răsplăti îndelun-
găile chinuri ce ai suferit
pentru mine.

PILAD:

Iubește-mă. Oreste, și as-
cullă poveștele mele: aceasta
este singura răsplătire ce
cer pentru mine...

* * *

Ca traducător, Simion Marcovici a avut nesperatul noroc, de și postum, de a fi lăudat de Mihail Eminescu: „...Marcovici face parte din generația aceia care a prefăcut limba română în limbă literară. Scrieri originale nu are, dar limba traducerilor sale este aproape clasică și poate servi de model oricărui scriitor român”.

Dornic de înfăptuiri grabnice din punct de vedere al pro-pășirii și occidentalizării moravurilor din țara sa și al confor-mării lor cu stările pe care el însuși avuse prilejul să le constate în Apus, educatorul Marcovici s'a adresat în special operei moralistilor franceși, atunci când a întreprins cu rivnă activitatea-i de traducător, alături de Eliade Rădulescu. Cea ce nu l-a împiedecat totuși de-a face loc și celor d'întăiu roman-tici apuseni, fie prin traduceri, fie prin apostolatul său de profesor.

Dar, dacă Simion Marcovici poate revendica în adevăr un merit, în ce ne privește, este acela de-a ni fi dat prilejul să precisăm mai bine valoarea momentului de mare însemnătate al culturii românești, în care accasta căuta să renege un trecut în care nu se mai putea regăsi, spre a se regăsi pe sine prin occidentalizarea originilor comune.

Alexandru Marcu.

¹ În *Opere complete* (ed. A. C. Cuza), Iași, 1914, p. 387.

Note despre colonelul Sandu Colțea și regimentul său de cavalerie în serviciul regelui Carol al XII-lea

Regimentul român comandat de colonelul Sandu Colțea, născut în 1678 (Lewenhaupt), intră în serviciul lui Carol al XII-lea la 1703 (Lewenhaupt). În 1706 un nobil polon, numit Gatowski, (Gultofski) fu primit ca soldat, înaintînd la gradul de sergent la 6 Mart din același an (A. Stille, *Karolinska Officerares tjänsteförteckning, Hist. Handb.*, XVIII, 3)¹.

Regimentul luă parte și la bătălia dela Holofsin², ultima victorie a lui Carol al XII-lea în Polonia, la 4 Iulie 1708, precum și la multe alte lupte. Sandu deveni colonelul regimentului în 1709 (Lewenhaupt).

Ofițerii cunoscuți ai regimentului sînt: colonelul Sandu Colțea, general-adjutant (sau locotenent-colonel) Kanifer, căpitanul Sachs, „fähnrich“ Drentel (dintr'o listă anexată însemnărilor locotenentului Anders Pihlström, *Hist. Handl.*, 18,4, p. 110). Toți aceștia erau prizonieri în Siberia, împreună cu locotenent-colonelul Kuhlbars (menționat de d. profesor N. Iorga în „Un ofițer Român“) din regimentul de cavalerie „Gen. maj. Schlippenbachs dragoner“.

Locotenent-colonel Canifer era din Curlanda. Fu luat prizonier de Ruși, încă înainte de Pultava³. Locotenent-colonel baron D. N. v. Siltman zice în ziarul său:

„14 August 1708 (aproape de Mohilev). Erhielte man Nachricht das der Oberst Canifer von dennen Calmucken auf jener self hin des Niepers gefangen worden.

„4 September 1708. Kam ein Deserteur, welcher ein Domes-

¹ C. O. Nordensvan spune, în *Karol. Forb. Aarsbok*, 1919, p. 233, că existau mercenari romîni și cazaci în armata suedesă și, în 1700 și că regimentul român fu înființat supt conducerea lui Sandu Colțea la 1706. După ce acesta fu luat prizonier, la Pultava, regimentul trecu supt conducerea lui St. Rosachacki.

² Am găsit un plan xilografic al victoriei suedese de la Holofsin (foarte rar!), publicat la Stockholm în același an, ca o proclamație pentru a anunța victoria, și cu o descriere a luptei. Pe acest plan este însemnată și poziția regimentului de cavalerie romînă.

³ La 3 August 1708. Cf. protocolul publicat în *Karol. Förbundets Aarsbok* 1911, p. 118 (același an ca Afenduli, publicat pe d. N. Iorga).

tique vom General-adjutant Kanifer und mit selbiger gefangen worden“.

Din Ennes (*Biogr. Minnen af Konungen Karl XII; Krigare*, vol. I, p. 84) mai aflăm că locotenentul-colonel Kanifer fu transportat la Tobolsk și mai apoi la Ieniseisc și la Ircutsc. Întors în Suedia la 1722, fu înaintat colonel și numit guvernator al castelului Nyslott. În 1729 plecă, luând încuviințarea regelui, în Polonia. Soarta lui ulterioară nu se cunoaște.

Românii din armata lui Carol al XII-lea fură mai ales întrebuințați în calitate de cavalerie ușoară de *avangardă* și ca *trupe de recunoaștere*. Intr'o scrisoare aflăm că ei aduc prizonieri în tabăra regală și că dobîndesc informațiuni asupra pozițiilor rusești.

În 4 Aprilie 1709, locotenentul-colonel baron D. N. v. Siltman notează în ziarul său (*Karol. Krig. Dagb.*, III, p. 298) următoarele:

„Seind die Walloschen (rămași în armata regelui) von dem General-Major Lagercron, nachdem sie sich beschwert u. verlauten lassen dass, wo sie innerhalb 14 Tagen kein Geld bekämen, sie alle zusammen weg gehen wollten, gemustert u. welchem näch ihnen 40.000 R-th. ausgezahlt worden“.

La 10 Aprilie 1709, colonelul regimentului, Sandu Colțea, fu trimis din Budisin în Moldova prin „campi deserti“ spre a duce un curier și a ridica trupe românești pentru armata regelui, precum și spre a aduna știri despre mișcările trupelor polone ale regelui aliat Stanislav, Suedesii neștiind unde se află acesta (Ziarul lui Fr. Chr. von Weihe, *Hist. Handl.*, XIX, 1, p. 35 și urm. și Siltman, *o. c.*, p. 300). Colțea pleacă întâiu în Polonia, iar de acolo la Tighinea.

În 18 Aprilie 1709, Siltman notează următoarele:

(P. 302.) „Auch werden ein Zeit hero viele Pferde nächtl. weil weg gestohlen, so dass bey den Walloschen allein 400 St. schon gemisset worden, und soll dieses durch die Bauern geschehen“.

La 19 April se întoarce un episcop ungar în tabăra suedesă, „de oare ce nu l-a putut urma pe Colțea, care călărește prea răpede, zi și noapte“. Acesta a și trecut Nistrul.

(P. 310.) La 23 April, generalul Poniatowski primește în tabăra suedesă o scrisoare de la Colțea, „welcher ihm berichtet dass er die bey sich gehabte Briefe fortgeschickt und zu

Tigin (von welchem Ort er geschrieben) die Antwort von Sr. May. erwartete, den König in Pohlen und solche selbst mit anhero bringen wolte, auch hätte er 1600 Walloschen geworben, ingl. solten 30.000 Tartarn anhero kommen, wovon der Feldherr Mazeppa auch schon vor 3 Tagen Nachricht gehabt*.

La 21 April, G. Adlerfelt notează în jurnalul său, p. 397 (publ. la Stockholm în 1919), că trei căpitani de cavalerie români și o ceată de „Voloschi“ au desertat.

(P. 303.) La 30 April. „Seind in der Nacht 2 Compagnien Walloschen (adecă 200 oameni), welche hier in der Vorstatt einquartiret (la Pultava), zu denen Moscoviter übergangen“.

(P. 311.) La 22 Maiu. „Kam ein moscovitischer Cornett mit einem Trompeter und 12 Walloschen, so bey Obusna übergangen, einen Rittmeister, der vorhin in obgemeldten Orth von den Moscovitern gefangen worden, mitbringend, um gegen einen Capitan von denen Trabanten des Printz Menzikoffs auszuwechseln“. Acest „Rittmeister“ (căpitan de cavalerie) declară că Mencicov i-ar fi spus că Țarul dorește să facă pace cu regele Suediei și că el (orințul) ar veni singur în cîmpul suedes pe cuvînt, dacă astfel ar putea mijloci pacea.

(P. 329.) La 1-iu Iulie (de fapt la 22 Iunie) la Pultava: „Selbigen Tag abend, als die Armee noch stunde, kame der ohnlängst von hier abgegangene Obrester Sandul alhier wider an, noch miß sich bringend einige Deputirte von den Tartern, wie auch einen Legationssecretarium Klinckenström, von dem König Stanislaogesand, welcher vor 3 Monathen von Lemberg von selbigem abgegangen und sich in polnischer Kleidung durch Ungarn und Wallachey, alwo er zu Bender den gemeldten Obersten Sandul angetroffen, anhero durchpracticiret hat. Diese ihre Ankunfft hat hier in der Armee viel Freude verursach“.

În ziarul citat al locotenentului Fr. Chr. von Weihe cetim :

(P. 55.) „Junius 1709. Indessen arrivirete zu gleicher Zeit (la Pultava) bey uns der Obrister Sando aus der Wallachei, wohin er im Martij (la 10 April, după Siltman, la 31 Mart după G. Adlerfelt) Monath verschicket worden, bey sich habend den königl. polnisch. Comissionsecretaire Klinkovström und 2 Deputirte aus der Crimmischen Tartarey von dem dasigen Tartarcham, deren anbringen noch vorerst geheim gehalten wurde“.

(P. 57.) Menționează printre regimentele de cavalerie care

luară parte la bătălia de la Pultava „die Wolosgen, Obrister Sando“, fără însemnarea numărului, lor.

În ziarul lui Leonhard Kagg (*Hist. Handl.*, vol. 24) cetim:

(P. 130.) La 22 Iunie 1709. Armata noastră era iarăși așezată „en ordre de bataille“ supt comanda mareșalului conte Renskiöld. Atunci sosi colonelul „Sandol Kolcka“ cu unii din Rominii noștri și cu Tatarii din Moldova, „Wallakiet“, împreună cu Klinkoström

În ziarul lui Gustav Adlerfelt (Stockholm 1919) cetim:

(P. 402.) În Ianuar 1709 secretarul Klinkoström și colonelul „Sandul“ sosiră cu o deputație în care se găsea căpitanul garzilor Hanului tătăresc și o călăuză, împreună cu câțiva „murza“ sau ofițeri.

Aduși înaintea regelui, se ploconiră. Sandul predă contelui Piper o scrisoare de la Serascher și alta de la Hanul tătăresc.

(P. 63.) Luat prizonier la 1-iu Iulie în Perevolocina (Lewenhaupt). Pe lista prizonierilor de la Pultava vedem însemnat și pe «Obrister Sando».

Din cele de mai sus vedem deci că Sandu s'a întors de la Tighinea chiar în timpul bătăliei de la Pultava, unde fu luat prizonier, precum se știa și mai înainte (v. comunicarea menționată a d-lui profesor N. Iorga).

(P. 72.) Iulie 1709, la Pultava:

«Den 6. Juli rangirte man (adecă Țarul Petru) alle beym Nieper gefangen ober officier und gemein und liess sie im triumph zu fuss durch die stadt gehen biss jenseits ins russische lager, da dann unterwegs die czarische Prebresinshische und Siemanowskische garde zu pferde uns begleiteten».

(P. 74.) „Den 8. Juli ward scharfe ordre ausgegeben alle der todtten oder auch mit dem Könige übergangenen officier nachgelassene sachen auszuliefern. Insonderheit visitirte man scharf wegen des feldherrn Mazeppa sachen, und weil man derselben etwas bey dem obristlieut Caulbers gefunden, ward er nebst dem obristen Sando und capit. Sachs, welcher vormals in russischen diensten gewesen, mit czarischen ungnaden nach Sibirien verwiesen.“

La 25 Maiu 1717 colonelul Colțea se logodește la Tobolsc cu d-ra Merowitz.

La 2 Iunie același an face nuntă tot la Tobolsk, atunci capitala Siberiei (Ziarul lui Leonhard Kagg, *Hist. Handl.*, XXIV, p. 242).

Prin comunicarea d-lui profesor N. Iorga, *Anal. Acad. Rom.*, XXXIV, Mem. Secț. Ist., no. 15, știm că Colțea se înapolase în Suedia la 1723 sau 1722 (Lewenhaupt), cînd, primind de la guvernul suedez o sumă de 2.000 riksdaler drept răsplată a serviciilor aduse, pleacă acasă.

P. S. Cunoscutul autor asupra istoriei lui Carol al XII-lea, maiorul Oswald Kuylenstierna, care s'a ocupat în deosebi de istoria diferitelor regimente ce au luat parte în războaiele regelui-erou, îmi spune că o parte din Romîni au plecat în Suedia după întoarcerea regelui și că au luat parte la una din campaniile lui în Norvegia. Își va căuta izvorul acestei informații, care trebuie verificată. Pe vremea aceasta, Sandu se afla însă în Siberia.

Aceste note sînt numai preliminare. Este *aproape sigur* că voi găsi multe alte informații interesante, de oare ce am ajuns la o urmă nouă, care făgăduiește *mult*.

C. J. Karadja.

Acte nouă din biblioteca Bruckenthal de la Sibiu.

de T. G. Bulat.

Arhiva acestei biblioteci, care ni-a dat lucruri foarte interesante, ni rezervă încă surprise¹. Ultima mea cercetare mi-a pus la îndemână patru mari volume în folio, purtând No. 76, colecția Benigni. Ele sînt patru protocoale scrise românește, privitoare la ocupațiunea Olteniei de Austriaci în 1716. Foarte interesante în ce privește conținutul, ele completează știrile date până acum, mai ales în limba germană. Ele ni arată luminos, aproape zi de zi, preocupările administrației interne, în care au jucat un mare rol colonelul Sallhausen, beizadeaua Gheorghe Cantacuzino, G. Băleanu, R. Golescu, I. Știrbei, Staicu Bengescu, de Fogt, secretarul Nicolae de Porta și alții.

¹ Părți s'au reprodus în ale mele *Studii și documente*, V.

Alăturat dăm acte din 1733, aiurea vom da altele din 1723, cu zece ani, deci, mai de vreme. Materialul este enorm și ni vor trebui ani ca să-l dăm tot.

La interiorul copertei stă scris:

„La Avgust 29, 1733, după calendariul nou, s'au început a să scrie la acestălalt protocol.

După izvodul istrucțiilor d-lor vornicilor rumânești, s'au scris aici într'acest protocol instrucția din cuvânt în cuvânt, la luna lui April 20 dni, care s'au dat la anul 1735, Mart 18. Și să să caute la stărșitul protocolului acestuia, în care iaste pusă și însăși cartea de la igm. chir Grigorie de la Tântăreani de mărturisanie pentru diata răpōsatului Ștefan Brăiloiu de la Aprilie în 4. Și s'au pus unde s'au scris pentru știrjea vornicilor”.

I.

Se constată lipsa de producție a micrii, luându-se măsuri; se stabilește să nu fie puși vătășei dintre megiași; se ieau măsuri pentru schimbarea plăieșilor și se fixează monopolul fierului:

„Aceaste porunci s'au scris la cîte cinci vornici dă la 5 județe.

Cinslite dumneata Vornice N., după ce dăm osebitele înștiințări am aflat cum că într'acest an pentru multă scaceta cu mult mai puțin din mieare și din ceara să va face decît s'au făcut în mai trecuți ani, pentru această, ca să să dea partea acea paguba vinzătorilor și să lipsească modu cu care cumpăra neguțatorii, căutind la starea lucrului și a vremilor, am hotărît ca pentru acealea într'acest an să nu să facă nici rumptoare, ci să fie slobod fieștecare vānzător sau cumpărător dupe plăcerea lor, cum să va putea tocmi între dinșii, să vīnză și să cumpere miare și ceară. Iară să știe această legătură pentru acea: lăcutilorii care, pentru zisa mai sus seaceta, mieare și ceară nu s'au făcut nici dă cum, iară bani au luat mai nainte de la neguțatorii ca să întorcă acei bani neguțătorilor din preună cu obicinuita dobindă lor, fără nicio pricină. Care hotărîrea noastră pentru înștiințarea și îndireptarea tutulora d-ta, cum vei lua accasta, numai decît să

pui să publicăluiască peste toate locurile județului, care s'au încredințat d-tale și tovaroșului d-tale.

Afară dă aceasta, poruncim d-tale, fiindcă am înțeles că la județul acela s'au pus vătășai din megiași, iară, fiindcă pe un vătășel ca acela, fiind megiași și nu birnic, de vreme ce pentru slujba lor, să fie scutiți de contribuțion, să face pagubă la Vistierie, dă patru florinți, d-ta pe acești vătășei numai de cît să-i scoți din slujbă și în locul lor să pui birnici, atît pe lingă d-ta, ca și pe lingă ispravnici.

Și, fiindcă d-lui camaran-inspector de ohnării, la 22 de zile la ale aceștii viitoare luni a lui Septevrie, iaste să se afle la Baia-de-Aramă și, dupe hotărîrea noastră ce am făcut cu d-lui, iaste să înceapă schimbarea plăiașilor sau și așezarea de acci vechi dinpreună cu aceia care să vor rânduî despre partea provinciăci și de acolo iaste să meargă pe supt munte până la Căineani, la care lucru d-ta, dinpreună cu soțul d-le, despre partea provinciăci de la noi, cu aceasta te-ai hotărît cu deschisă și denadinsul poruncă și supt gloaba ca, de să va pune vre-o familie căriia nu i să cade, să să plătească pin d-ta pentru aceia 20 dă florinți, adecă pentru fiește-care familie, ca să nu cutează nici dă cum pentru zisa mai sus paguba Vistieriei să ia vre un megiași pentru plăiași, iară numai din birnici; însă, după rînduiala cea mai denainte a mai marelui Directorat, nici dă cei mai bogați, nici dă cei mai săraci, ci oameni ca aceia care sânt de vîrstă de mijloc și au și puteare de mijloc, pentru care să pue și ceialalți sătenei chizășic cum că sînt buni de slujba această. Iară plăiașii aceia și vătăși lor care până acum s'au prea înbogătit, să să scoată, și să să pue alți în locul lor, făcînd mai nainte cu adevrata cercetare. Iară acei cari să vor dovedi că au slujit până acum cu direptate și lăcuitorii nu vor avea nicio jalbă cum că sînt prea bogați, au fac turburări și supărări lor, aceia să să întărească și acum la slujba lor, însă, de nu vor fi megiași. Pentru care toți, atît pentru acei care să vor întări la slujbă, cît și pentru acei care să vor pune de iznoavă, să faceți catalog după obicei și, iscălindu-l d-v., cu tovaroșu d-le, pecum și d-lui camaran-inspector dinpreună, dupe ce veți isprăvi lucru acesta, să ni trimiteți aici. Pe lingă această ne-au arătat d-lui camaran-inspector cum că i s'au poruncit despre partea Di-

rectoratului Cămarăi ca din zioa d'intăi viitorei luni lui Septembrie să nu mai fie slobod nimenca să aducă fier, ori chesaricești, ori turcești, numai singur d-lui Mihai Filip de Ofengfold să fie slobod să aducă de la Ardeal la această Țară-Rumânească dincoace de Olt și să vinză. care, fiindcă iaste la patru orașe, adecă aici în Craiova, în Brâncoveani, la Tîrgu-Jăului și la Ocna magazăile pentru vânzarea fierului, d-ta să pui să publicăluiască la toate locurile pentru înștiințarea tuturor ca oricine din neguțători ar vrea să cumpere de acolo fier, să aibă de la starostea locului acelaia dă unde iaste peceatea pentru încredințarea cum că iaste adăvărat neguțător, ca să nu facă vre-o înșălăciune cu necunoscuți neguțători la obișnuitu contraband, când să va afla cineva; iară tot fierul acela cît să află și au fost mai înainte, de cînd s'au făcut opreala aceasta, să fie slobod ca să să vînză.

Craiova, Av. 29 dni, 1733. De bine voitorul d-tale,

De Salhăusăn,

G. Vlastos. V. de Fogl.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

III.

Se iau măsuri să nu fugă locuitorii din Oltenia:

„Sept. 1. S'au răspuns la scrisoarea d-lui Părvul Rosăianu pentru oamenii de pin satele de pe marginea Oltului cum că, afară den cei ce au fugit până acum, au și ceilalți gând să fugă; pentru această s'au scris și la d-lor vornicii acelu județ să cerceteze, și, ce sate să va dovedi și iaste gata de fugă, să ia de la cazarmele care vor fi mai aproape de acele sate, soldați, căți vor fi de trebuință, să pue acolo în sate să șază ca să păzească, și să vor așaza gândul lor de fugă.

De Salhauzen.

G Vlastos, nefind aici d-lor prea-cinstiți consiliari de Fogl și de Prășcoveanul.”

III.

Măsuri polițienești.

„Sept. 7. S'au scris cu călărași, ca să aducă pe Preda și Ștefan, Poenari, care au bătut pe un om, căci n'au voit să-și vinză

moșia și să aducă și pe acel om bătut aici fără treapăd. Iar de la acești mai sus numiți să ia de la fieștecare treapăd câte 3 florinți. Și, aducându-i, să-i ducă la arest la căpitanul de călărași.”

IV.

Dojană ispravnicului de Gorj.

„Dumitale ispravnice Dinule Poenarule. Ne-au înștiințat d-lor vornicii sud Gorj la 4 zile aceștii luni, într-o scrisoare letinească, la care sânt amândoi iscăliți, precum mai pe larg veți înțelege de la această copie închisă carea ne-au trimis, cum că d-ta nu porți grije slujbei d-tale și toate poruncile care dau nu bagi seama de nimic, pecum și d-lor ofițerii dupe la cazarmele pot să mărturisească.

Intăiu: ai avut poruncă de la d-lor ca să pui să faci 8.000 de șândrilă pentru hanul dă aici, iar d-ta nici o mie n'ai pus să faci, și poate fi că nici să va li început a lucra.

A doilea: Când ai fost aici la Craiova la luna lui Maiu, ai cheltuit din banii dajdii 660 de zloți și pe urmă ai pus la loc, fiind banii boerinașilor, iară nu de la d-ta. Pentru care lucru până acum ești d-ta dator încă 1.000 de florenți, 1731, 1732 și 1733. Și, puind d-ta 2 rochitari (*sic*) pentru eczicuție, ai scris cum că nu ești dator nimic și cum că și alte răulăți multe și înșelăciuni ai făcut și faci, și nici bani de dajde nu trimiți la ladă nici pe vatășei nu apuci cu tărie pentru stringerea banilor, nici fân și leamne de foc nu plătești, nici lucrurile cazarmelor nu plătești, și, cînd poruncesc d-lor ceva d-tale, atăta iaste ca cum n'ar fi poruncit nimic, ci numai te preumbli pe la moșii și viile d-tale duplă plăcere, iar slujba împărătească stă jos și neisprăvită. Care jalbă a d-lor vornicilor ce iaste inpotriva d-tale, nefiind acum de față nici o parte, nici altă, așa am socolit cum vom merge noi amândoi consiliarii de la această chesaricească administrație, de Fogt și Prășcoveanu, după câteva zile într'acolo pentru isprăvirea altor lucruri, și atunci vom cerceta și această pricină, împreună cu acea gălceavă care s'au făcut la Polovragi, nefiind acum aici nici acel om bătut, precum și pricina ciocănașilor și cărbunarilor care

sânt de la Izvarna și Costești și lucrează la Baia-de-Aramă, împreună cu d-lui inspectorul cămărar de ohnărit vom căuta și d-ta până atunci să te găsești cu toate scrisorile și dovezile ce vei avea ca să poți răspunde la întrebăciune.

Craiova, Sept. 8 dni, 1733.

Salhausen.

G. Vlasto, I. Bl... de Fogt.

Șt. Prășcovcanul.

V.

Se fixează locul de așezare al negustorilor din Compania grecească; se stabilesc contribuțiile, alți acestora, cît și celor din Compania bulgărească; se regulează modul de primire în Companii a celor ce vor veni de peste Olt și Dunăre.

„Aceaste porunci s'au trimis la 3 vornici din Vâlcea, Romanaji, Dolj.

Cinst. d-ta Vornice N. N.

De la acest închis ecstact vei vedea d-ta anume care și ce fel de oameni sînt puși la catalogu neguțătorilor Cumpaniei Grecilor, care șad la Rămnic și Ocna (iar la Romanaji, la Brăncoveni, la Dolj, la Craiova), și ciți după acest al doilea ecstact trebuie, de la Târgul-Jăiului și dă pe la alte locuri pe unde să află, pînă la 15 zile viitoarei luni lui Octomvrie să să mute negreșit, au aici la Craiova, au la Rămnic, sau la Ocna, au la Brăncoveani, fiindcă numai la aceaste 4 locuri după hotărîrea noastră ce am făcut cu d-lui camaral-inspector de ohnărit, de acum înainte li s'au dat voe să șază. Pentru aceasta poruncim d-tale denadins fiind cum că după hotărîrea noastră pentru mai mare nădăjduirea și depărtarea înșelăciunei toți acei neguțători care să țin de zisa mai sus Cumpaniei, trebuie să aibă fiestecare foiță de mărturisanie de la d-lui camaral-inspector, d-ta cu nevoie, din vreme în vreme, să cercetezi pentru dînșii: sînt adevărați ca aceia neguțători, și numele lor să potrivească cu zisul ecstact, au nu, ca să nu scape cu ficteșug din stăpînirea și îndreptarea vre unei instanți, au a țărâi au a Cămăraii, și să nu dea contrebunional chesaricesc și obicinuită teacsă Cămăraii cu înșelăciune ca această. Iar, de nu să vor duce unii dintr'înșii pînă la zisul

mai sus termen la un loc dintr'aceale patru orașe. accia să să tie ca ceilalți țărani, și numai decît unde să vor afla să-i sitească să plătească contribuțiunul, ca să nu pață Visteria vre-o pagubă, pentru meșteșugirea lor, care aceeași nu numai la acest an, ci și la anii viitori precum să să știe foarte bine.

Și, fiind, după orânduiala Mării Sale ghenăralului Chinegseg, neguțătorii, atîta din Cumpania grecească, cît și bulgărească, afară din ce dau la Casa Cămărei, trebuie și pentru viile și alte moșii ce au în țară să dea și oarece teacă ce să va pune lor cu dreptate, d-la, luînd această poruncă, numai decît să cercetezi pentru acealea toate, care și ce neguțători de la amăndouă Cumpaniile au moșii ca acelea într'acel județ, și vei face un izvod pentru repartițiunul tacsei ce iaște să să pue pe ei, și pentru întărirea il vei trimite aici la noi, care teacă apoi să va strînge de la ofițum inșpectoratului al Cămărei și să va da la lada județului cu obicinuită evitanție.

Și aceasta pentru îndreptarea d-tale va sluji cum că, după hotărîre, nici din acei lăcuitori care de peste Olt și de peste Dunăre au venit mai nainte vreame în țara aceasta, au de acum înainte vor veni, nu să vor putea primi în Cumpanie de vor fi meșter[i] sau moșaci, numai aceia care sânt neguțători și fiind supuși turcești, și vor vrea să să supue supț proficiția preasfințitului chesariecului Maiestat, însă și această pururea cu știrea aceștii chesaro-crăești administrații. Care toate aceste porunci d-tale ca să le ții și să le păzești cu nevoință.

(Va urma.)

Mitropolitul Damian la Sinodul din Florența

În hotărîrea luată la 5 Iulie 1439¹, — după lungi debateri, începute în Ferrara la începutul lui 1438 și terminate la această dată în Florența, — care consfinția unirea celor două Biserici, așa cum o dorise Ioan al VIII-lea Paleologul și cum dovedise în cursul discuțiilor însuși Patriarhul Iosif al Constantinopolului² că ar voi să se facă, — găsim, între cele aproape o sută cînzeci

¹ Th. Fromann, *Kritische Beiträge zur Geschichte der Florentiner Kircheneinigung*, Halle, 1872, apud N. Dobrescu, *Din ist. bis romine în secolul al XV-lea*, București 1910, p. 26.

² N. Dobrescu, *o. c.*, p. 93

de semnături, și pe aceia a Mitropolitului Damian, fost Mitropolit de Sebastia, iar, de la 1437, Mitropolit al Moldovei¹.

Ridicăm acum, din nou, problema absenței unui reprezentant al Mitropoliei Țării-Românești alături de Mitropolitul Damian al Moldovei.

D. N. Iorga e cel d'întăiu — pare-mi-se — care se ocupă de de această chestiune, în istoriografia românească², resolvind-o în chipul următor :

„[La 1437 se dă] Moldovei un nou arhipăstor... Damian... Pentru negocierile în chestia numirii noului Mitropolit, venise la Constantinopol protopopul [Constantin, cum vom vedea mai jos] și, cu dînsul, fruntașul boier Neagoe. Nu credem ca el să se fi întors în țară, de unde nu i-ar fi trimis ușor în Apus, la Ferrara și Florența pentru a lua parte la desbaterea Unirii. E mai admisibil că se luară după stăruințele Patriarhului și Împăratului, cari voiau să aibă un alaiu cît mai strălucit, și se suiră și ei pe corăbiile care duceau pe Greci și pe Armeni spre fermurile Italiei. Altfel n'am înțelege de ce Biserica munteană nu și-a avut și ea reprezentanții la marele sinod ecumenic”³.

După d. N. Iorga se ocupă de aceeași problemă, cu stăruință în argumente, regretatul N. Dobrescu, arătînd din capul locului că toate lucrările privitoare la sinodul din Florența menționează prezența Moldovei la lucrările acestui sinod și nicio alusie despre participarea Țării-Românești⁴.

Cum se explică atunci — ne întrebăm noi — că Moldova iea parte la sinod și Țara-Românească, nu? Ni se pare că mai natural ar fi fost ca Țara-Românească să fie reprezentată înaintea Moldovei, — căci doar Muntenii au fost continuu în bune relații cu Patriarhia și niciodată în vre-un conflict asemănător celui de la 1400, privitor la Iosif de la Cetatea-Albă. Apoi, Mitropolia Țării-Românești era cu mult mai veche decît a Moldovei.

¹ N. Iorga, *Istoria bisericii romîne*, I, p. 76.

² În istoriografia străină se ocupă de această problemă A. Fessler, *Die Geschichte der Ungarn*, Leipzig, 1812-15, IV, p. 1136, apoi Ch. Auner, *La Moldavie au Concile de Florence*, Paris 1904, pp. 20-24, apud N. Dobrescu, *o. c.*, pp. 26-7, notele 3 și 1.

³ N. Iorga, *o. c.*, I, pp. 76-7.

⁴ N. Dobrescu, *o. c.*, p. 27.

Răspunsuri la întrebarea noastră găsim în lucrarea lui N. Dobrescu.

Le analizăm aici.

Se spune, în primul rând, că „Domnii se succedau răpede pe Scaun“, apoi, mai departe, e vorba de „o nesigurantă generală [care] domnia în acest timp în Țara-Românească“ și că „în astfel de împrejurări e lesne să admitem că nimeni, nici Domnul, nici boierii, nici Mitropolitul... nu se mai putea gândi la trimiterea unor delegați la sinodul în chestie“¹.

Nu împărtășim aceeași părere.

Pregătirile de plecare la sinod se fac la începutul anului 1437, căci prelații ortodocși pornesc spre Italia la 27 Novembre 1437 — printre ei fiind și Damian².

Deci N. Dobrescu, în argumentul său de mai sus, se referă la situația Țerii-Românești în acest an, 1437. Dar, în Țara-Românească, în acest an, domnia Vlad Dracul (1435-1446), sprijinit contra Turcilor de Sigismund de Luxemburg (1395-1411, 1437, 8-9 Decembre³), — bun catolic și inițiator al sinoadelor din această epocă, — și mai ales de Ioan Corvin din Inidoara, după 1437; prietenia cu acest din urmă stricându-se numai cu ocazia cruciatei nenorocite de la Varna (1444).

În aeelași timp, în Moldova, domniau cei doi frați, fii ai lui Alexandru-cel-Bun, Iliăș și Ștefan — frați și dușmani neîmpăcați până la orbirea lui Iliăș de către Ștefan, după curenta modă bizantină.

Și, atunci, cine — Vlad Dracul sau frații Domni dușmani ai Moldovei? — se putea gândi mai degrabă la trimiterea unui reprezentant la sinod?

Răspundem: în orice cas, nu Moldova.

Al doilea argument, după N. Dobrescu, ar fi oprirea delegațiilor Țerii-Românești de către Turci de a merge la sinodul la care mergea însuși Împăratul bizantin, cu speranța de a căpăta ajutor din Apus tocmai în contra lor⁴.

Însă, cum se face că Turcii opresc — pentru motivul de mai sus — pe reprezentantul Mitropoliei Țerii-Românești, — pe care

¹ N. Dobrescu, *o. c.*, pp. 27-8.

² *Ibid.*, pp. 91-2.

³ Șincai, *Cronica*, ed. 1853, I, pp. 396-7.

⁴ N. Dobrescu, *o. c.*, p. 28.

nu o stăpîniau —, iar pe Mitropolitul Silistrei, Calist¹, și pe Ignatie al Tîrnovei² nu-i opresc? Și doar și Siliștra și Tîrnova erau în mîna Turcilor din vremea lui Baiezyd (1389-1402).

Un al treilea argument în sprijinul tesei sale îl aduce N. Dobrescu căutînd să ne convingă de întinderea jurisdicției Patriarhiei de Ohrida până la Dunăre, față de care Patriarhie Turcii au căutat să ne apropie, — întru cît Ohrida era protejată de Turci, în dauna celei din Constantinople³.

Admitem că Patriarhia din Ohrida își întindea jurisdicția până la Dunăre și chiar mai mult — că adevărat și Țara-Românească atîrna duhovnicește de această Patriarhie—, fără a admite însă părerea că Turcii s'ar fi amestecat vre-odată în afacerile noastre bisericești; cum rămîne însă atun i cu participarea Tîrnovei și Silistrei la Sinod, după cum am arătat mai sus?

Înlăturate fiind—în felul de mai sus— argumentele lui N. Dobrescu, nu putem admite că Țara-Românească n'a luat parte la sinod din motive de inferioritate politică.

Rămînem tot la ipoteza d-lui N. Iorga, pe care o vom com-
plecta, în rîndurile ce vor urma.

* * *

Actul de la 5 Iulie 1439 poartă următoarea semnătură a Mitropolitului Damian: „Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Μολδοβλαχίας καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Σεβαστείας, Δαμιανός, ἀρεστός, ὑπερέγραφα”⁴ (= Smeritul Mitropolit al Moldovlahiei și ținînd locul [Mitropolitului] Sebastiei, Damian, am iscălit de bună voie⁵.)

Din semnătura Mitropolitului Damian, — dacă ținem samă că el ocupă Scaunul Moldovei la 1437 și că în vederea acestei numiri, făcută de Patriarhul Iosif, Moldova trimite în acest an

¹ Lequien, *Oriens christianus*, p. 1228.

² *Ibid.*, p. 1235.

³ N. Dobrescu, *o. c.*, pp. 28-9.

⁴ Mansi, *Amplissima collectio conciliorum*, A, col. 1036 și în N. Dobrescu, p. 94 și nota 3.

Lequien, *o. c.*, pp. 1252-3: „Ferrariensi Florentinoque concilio interfuit et subscripsit Damianus, metropolita Moldvlachiae, locum tenens metropolitae Sebastiae, „Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Μολδοβλαχίας, καὶ τὸν τόπον ἔχων τοῦ Σεβαστείας, Δαμιανός.”

⁵ N. Iorga, *o. c.*, I, pp. 65, 76-7 și N. Iorga, *Notes et extraits* seria II, p. 183, nota 1 și 198, nota 3.

la Constantinopol pe protopopul Constantin și boierul Neagoe, probabil și ca însoțitori ai noului Mitropolit spre țara Moldovei, pe care n'o cunoștea Grecul sau poate chiar Bulgarul Damian, fost până la 1437 Mitropolit al Sebastiei, — rezultă faptul următor: Damian, fost Mitropolit de Sebastia până la 1437, a reprezentat la Florența, nu Mitropolia Moldovei, al cărei Scaun îl ocupase la 1437, fără a avea însă ocazia a-l cunoaște, — ci Mitropolia Sebastiei, de unde tocmai plecase ca să-l ocupe pe celalt al Moldovei. Dar, la Constantinopol, prinzându-l evenimentele, — mulți prelați ortodocși nu se prezentară, cunoscând scopul sinodului, — își intrerupe drumul spre nou-i Scaun și însoțește pe protegitorul său, Patriarhul Iosif¹, la Florența, luând — la rindu-i — cu sine pe protopopul Constantin și pe boierul Neagoe², trimișii Moldovei pentru negocieri la Constantinopol, — și nici de cum pentru Florența, căci nu erau pregătiți pentru un drum așa de lung. Altfel nu ni-am putea explica marea lipsă de bani a acestora în Italia, siliți fiind în cele din urmă să împrumute bani de la Papa Eugeniu al IV-lea³.

Tot ca Damian semnează și Mitropolitul Tîrnovei, Ignatie, în numele Mitropoliei Nicomediei⁴.

Nu se poate admite că Damian reprezintă ambele Mitropolii — Sebastia și Moldova — și nici că Ignatie că ar fi semnat pentru Tîrnova și Nicomedia, — căci atunci formula n'ar mai fi fost „καὶ τὸν τόπον ἔχων“ sau „ἐλέχων“, ci „ἔχων καὶ τὸν λόγον τοῦ“⁵.

Prin urmare, Damian Mitropolitul Moldovei reprezintă în sinodul de la Florența Mitropolia Sebastiei și, în niciun caz, Mitropolia Moldovei.

Mai sus, am văzut că protopopul Constantin, — care venise la Constantinopol împreună cu boierul Neagoe cu totul pentru alte afaceri decît cele privitoare la un sinod în Italia, — e ne-

¹ N. Iorga, *Ist. Bis. rom.*, I, p. 76: „Damian, care era un ucenic al patriarhului Iosif, „un om al lui“, „din chilla lui“, dintre slujitorii lui“.

² N. Iorga, *Notes et extraits*, seria II, pp. 9-13 și *Ist. Bis. rom.*, I, 76.

³ *Ibid.* și N. Dobrescu, *o. c.*, p. 85.

⁴ Lequien, *o. c.*, p. 1235: ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Τυρνόβου, καὶ τὸν τόπον ἔχων Νικομηδείας, Ἰγνάτιος.

⁵ Allattius, *De ecclesiae occidentalis atque orientalis etc.*, Paris, 1648, col. 1387.

voit să-și însoțească noul stăpîn duhovnicesc la Ferrara și apoi la Florența, — și, dacă voim să căutăm cu orice chip un reprezentat al Moldovei la acest sinod, apoi trebuie să ne oprim, nu asupra lui Damian, ci asupra lui Constantin, care, și el, semnează actul Unirii la 1439: „Protopopul Constantin și vicar al Moldovei”!

Moldova a luat parte incidental, deci, la acest sinod, — nefiind nimic pregătit în acest sens.

Și, acum, înțelegem de ce Țara-Românească nu e reprezentată în Sinodul de la Florența.

Remus Ilie.

Un document despre Principate din timpul lui Constantin Brîncoveanu

cules de Constantin I. Karadja.

În anul 1908, profesorul universitar suedez Carol Hallendorf a dat la iveală o colecție de documente, găsite de d sa, relative la politica externă a regelui August al Poloniei până la 1704 (*Handlingar angående Konungen August den Starkes Utrikespolitik före hans avsättning år 1704*), care colecție face parte din monumentală publicație istorică «Historiska Handlingar», XIX, no. 2.

La începutul volumului figurează trei documente, găsite în Arhivele Statului din Dresda, care sînt de o importanță deosebită pentru noi.

Două din rapoartele înfățișate acolo, adresate regelui August al Poloniei de către trimisul său la Viena, colonelul August Christoph von Wackerbarth, se află și în N. Iorga, *Documente privitoare la Constantin Brîncoveanu*, București 1901, p. 3 și urm.

În cursul verii, Wackerbarth, autorul lor, se întoarce pe lingă suveranul său, în Polonia. Regele, atunci la Lemberg, pregătește expediția proiectată pentru cucerirea Moldovei. Trimite pe agent înainte, împreună cu un sol al Domnului Moldovei, Antioh Cantemir, precum aflăm dintr'un alt document (același

¹ Mansi, o. c., p. 1040: „Ὁ πρωτοπαπᾶς Κωνσταντῖνος καὶ τοποτηρητὴς τοῦ Μολδοβλαχίας”, și N. Dobrescu, o. c., p. 94 și nota 4.

volum al lui Hallendorff, p. 51). El aruncă un pod peste Nistrul și pornește înainte la Banița, de unde scrie raportul pe care-l vom publica în n-1 viitor.

Intențiunea regelui este de-a ierna, cu toată armata lui, în Moldova. Toamna se apropie însă, în condițiuni grele: țara este epușată, lipsită de toate.

Din acel moment, intențiunile regelui se schimbă, prin înfruntarea conferinței de pace. Regele iscăli și el tratatul de la Carlowitz, de și condițiile acestuia nu puteau răspunde ambițiilor polone. Sforțările lui August se îndreptară atunci în altă parte, în spre Lituania. Alianța cu Rusia și Danemarca urmează, deschizând calea marelui războiu nordic, care era să ni aducă, nouă ani mai târziu, pe viteazul rege suedez pribeag ca oaspete al țării noastre.

Constantin I. Karadja.

DĂRI DE SAMĂ

Iaroslav Bidlo, *Dějiny Slovanstva Naklad Vesmíru*, Praga 1927, 256.

S'a crezut multă vreme că este o încercare temerară a scrie o istorie sintetică a Slavilor. Ni aducem aminte în acest sens de răspunsurile lui Baudouin de Courtenay, Budilovič, etc. În Polonia, Iugoslavia, Bulgaria și Rusia a dominat și domină o deplină specializare pe panta istoriei patriotico-naționale, negîndindu-se nimeni la posibilitatea unei istorii a Slavilor, a tuturor Slavilor. Domnul Iaroslav Bidlo, distinsul profesor de istorie slavă și orientală de la Universitatea Carol IV din Praga, în lucrarea sa de curînd apărută „Istoria Slavă”, a dovedit însă prin faptă că ideea unei istorii panslave este realizabilă. Această istorie panslavă, care vine de-abia acum, era cu atât mai necesară, cu cît Slavii au avut și au continue legături între ei, sînt învecinați ca teritoriu și mai ales înrudiți.

Cercetările profesorului Bidlo încep cu vechea istorie a Slavilor și ajung pînă în ziua de astăzi, cînd această istorie a Slavilor presintă atîtea aspecte noi ce au schimbat profund înfățișarea Europei.

Se studiază mai întâiu din punct de vedere etnografic, hotărîndu-li un loc în mijlocul popoarelor europene și ideea existenței lor în istoria omenirii.

Să urmărim expunerea profesorului Bidlo, care cercetează soarta tuturor popoarelor slave cu aceeași pasiune cu care urmărește destinul poporului ceh. În mod foarte clar vedem apariția Slavilor pe scena lumii, cum s'au încheșat cum au crescut, au decăzut, au dispărut (Slavii baltici), cum au renăscut și, s'au liberat. Autorul împarte istoria Slavilor în patru mari epoci: prima, de la intrarea Slavilor pe scena istorică, adică dela începutul sec. VI după Hristos până la sfârșitul sec. X, răstimp în care s'au format diferitele State slave și s'au creștinat apoi. A doua epocă, de la începutul sec. XI până la începutul sec. XVII, când Statele slave încetul cu încetul ajunseră atât de puternice, apărînd Europei ca factori tot atât de însemnați ca și neamul roman și german. A treia epocă, de la începutul sec. XVII până la sfârșitul sec. XVIII, care înseamnă căderea Slavilor supt loviturile Turcilor în Sudul Dunărei, Polonia și Rusia de Sud. Peninsula Balcanică era a Turcilor, iar popoarele slave din centrul Europei, pentru a se apăra contra lor, au intrat în legături cu Germanii, cu Habsburgii, germanisîndu-se în parte și pierzîndu-și chiar propria libertate. Epoca a patra, de la începutul sec. XIX până la sfârșitul războiului mondial, care aduce o întorsătură fericită pentru ei. Slavii se scoală cu învierșurare împotriva asupritorilor lor și prin fapte culturale mai întâiu, apoi politice inaugurează războiul pentru libertate. Lupta teribilă a ajuns în scurt timp la rezultatul dorit. Acestei ultime epoci autorul i-a dat o deosebită atenție. E partea cea mai interesantă a lucrării sale, în care desemnează în contururi precise, din cauzele ridicării și decăderii lor trecute, oglînda poporului slav de astăzi, prezicînd slavismului un viitor foarte activ.

E interesant cum autorul lămurește colonizarea Germanilor între Slavi în evul mediu, comparînd acest fenomen cu fenomenul contemporan al emigrării locuitorilor din Apusul și Sudul Europei în Orient și în Peninsula Balcanică în vremea cruciatelor și care culminează cu cucerirea Constantinopolului în 1204: aceste emigrări au fost făcute prin cele două expansiuni de Nord și de Sud, avînd aceeași cauză: expansiunea tinerei civilizații din Apusul Europei.

Numai luptele cu Turcii au dus pe Slavi supt stăpînirea Habsburgilor austriaci. În sec. XVI și XVII Cehii, Croații, Slovenii și Sîrbii depindeau de Habsburgi. Autorul arată toate influențele Habsburgilor asupra acestor popoare slave și chiar asupra Polonilor, cari nu depindeau de ei. Într'un chip elocvent și emoționat descrie deșteptarea poporului ceh, mișcarea literară și științifică în Boemia, Moravia și Slovacia, mișcarea politică din 1848, care a tîrît în virtej nu numai pe Slavii nord ci și pe Sorabii din Lusația și pe Slavii din Sud, Slovenii și Bulgarii, cari, prin viile relații literare, științifice și artistice dintre ei, au adus învierea panslavismului, îndreptîndu-și privirile spre Rusia, ca la mîntuitoarea lor, care din nenorocire avea pentru sine nevoie de o regenerare internă, neputînd ajuta, așa cum ea ar fi putut în alte condițiuni, pe celelalte State minore slave.

Autorul nu se mulțamește nu nai la sintesa dezvoltării politice a Slavilor, ci se preocupă cu același pasiune să dea și un tablou cultural al lor, în cel mai larg sens al cuvîntului.

Trebuie să menționăm și faptul îmbucurător că lucrarea profesorului Bidlo inaugurează tiparurile noii colecții «Slavii», — Icoane culturale ale lumii slave —, condusă de profesorul de filologie slavă la Universitatea Carol IV din Praga, d. Miloș Weingart, care-și propune să încerce publicarea studiilor sintetice panslave, atît de necesară.

Elena Eftimiu.

Praga, 1929.

* * *

Sbornik věnovaný Jaroslavu Bidlovi, Praga 1928 („Sbornic dedicat lui Jaroslav Bidlo“), 512 pp. Edit. A. Bečková.

Cu ocazia împlinirii a șaiszeci de ani ai profesorului de istorie slavă și orientală la Universitatea Carol al IV-lea din Praga, Jaroslav Bidlo, un bun prieten al Romînilor, a apărut la Praga un volum omagial, dedicat d sale, la care au participat cei mai cunoscuți savanți ai istoriei slave și orientale din Europa, dîndu-și fiecare concursul cu articole foarte interesante. Dintre savanții romîni și-au dat concursul domnii profesori N. Iorga și I. Bărbulescu.

Toate aceste articole-studii, semnate de profesori de la Paris, Berlin, Chiev, Zagreb, Skopje, Cracovia, Varşovia, Lemberg, Praga, etc., aduc ceva nou și ar merita să fie traduse, sau resumate. Mă mărginesc numai la câteva din ele, care ating întru cîtva Țara-Românească. În articolul „Influente orientale în basinul Dunării în timpul Imperiului roman”, p. 15, autorul, *I. Dobias (Praga)*, arată că marea majoritate a Orientalilor stabiliți în basinul Dunării veniră din Siria, lucru dovedit prin numeroasele nume semitice din basinul Dunării, cum sînt numele compuse din „bar” (fiu), numele foarte răspîndite de „Marinus”, derivat din sirianul „marina”, precum și numele „Bassus”, tot de origine orientală.

Acești Orientali au fost aduși numai în mod excepțional în basinul Dunării printr'o mișcare de colonizație artificială în masă, care fenomen a fost stabilit în special în Dacia. Aceștia au fost aduși în trei feluri: mai întăiu era infiltrația lentă a negustorilor sirieni, cari ocupau în societatea antică aceeași poziție aproape pe care au avut-o și o au încă Evreii. Din Asia Mică au venit în basinul Dunării prin Delos, unde formară o colonie puternică, și prin coasta apuseană a Mării Negre, care era de mult colonisată.

Al doilea mod de recrutare al Orientalilor veniți în țerile apusene era în calitate de sclavi sau de desrobiți. Lipsesc însă în basinul Dunării probe sigure de originea lor orientală. Numai culturile pe care le propagau cu mare zel arată că veniau din Asia Mică.

Armata represintă al treilea și cel mai important element al imigrației orientale în basinul Dunării. Legiunea XV, așezată la Carnuntum, era orientalisată. Semitice erau și numeroasele corpuri auxiliare de infanterie (cohortes) și de cavalerie (alae), recrutate mai mult în Siria. Orientalii emigrați în mediul roman din basinul Dunării s'au asimilat acestui mediu. Dar ei au exercitat o mare influență religioasă. Se cunosc bine numeroasele culturi ale Asiei Mici și ale Siriei care au fost practicate în basinul Dunării. Tot prin intermediul Semiților s'au introdus în basinul Dunării culturile egiptene și creștinismul, iar elementele artei decorative tot de la dînșii sînt inspirate. Anul 71 arată începuturile influenței trupelor orientale, cu întorcerea la Carnuntum a legiunii XV, orientalisată complet. Epoca cea mai

importantă pentru evoluția următoare e colonizarea Daciei și anexarea Arabiei supt Domnia lui Traian. Influențele orientale ating maximul de forță în basinul Dunării cu evenimentul dinastiei siriene, iar regii Iliriei au adoptat religia Orientului ca religie de Stat.

Profesorul *Miloš Weingart* (Praga) are un articol despre „Factorii politici și sociali în vechile idiome literare slave, mai ales în slava bisericească”, p. 157. Autorul aduce o contribuție la studiul comparat al idiomelor care vor constitui o sintesă a rezultatelor lingvistice și ale istoriei. Autorul se ocupă de ceea ce se chiamă istoria exterioară a idiomelor literare și examinează factorii cari au contribuit a o determina. Între limbile literare slave, trebuiesc distinse cele mai recente (ucrainiană, cea din Rusia Albă și cea slovacă) de cele vechi. Dintre acestea, cea mai interesantă este slavona bisericească, a fost în secolele IX-XVIII limba literară cea mai cunoscută a Slavilor ortodocși și a glagoliticilor croați; aceasta corespunde în viața acestor țeri, cu ceea ce a fost *koinè* a Grecilor pentru Mediterana.

Causa imensei sale propagări și a lungii ei persistențe este mai întâiu factorul social: slavona bisericească datora caracterul ei eclesiasc mediului și Statului acelora cari o cultivau. E incontestabil că Biserica a jucat un rol mai important și mai durabil pentru scriitorii cari s'au servit de slavona rituală decît pentru frații Slavilor occidentali. Elementele politice și istorice au jucat un rol considerabil în istoria slavonei bisericești. Autorul examinează cauzele victoriei limbilor naționale literare (rusă, ucraineană, serbo-croată, bulgară) asupra slavonei bisericești, care și astăzi, din riturile care și-au avut origine în ea, rămîne un martor remarcabil al continuității literare, îmbrățișînd de cîteva mii de ani pe Slavii ortodocși și pe Slavii glagolitici din Croația.

D. *Jan B. Novák*, directorul Arhivelor din Praga, în articolul «Federația societăților istorice ale Europei orientale», p. 451, între multe pînțe cere și publicarea izvoarelor istoriei Romînilor care sînt scrise în limba slavă veche. D. Novák se interesează mult și de organizarea Arhivelor românești.

D. dr. *I. Macurek* a scris despre „Slavii văzuți prin prisma cronicarilor romîni”, p. 123. Începînd printr'un scurt istoric al istoriografiei românești, de la începutul ei, autorul

studiază pe cronicarii secolelor XVI și XVII: Grigore Ureche, Miron și Nicolae Costin, Dimitrie Cantemir și Ioan Neculce.

Dintre popoarele slave, cronicile noastre vorbesc mai mult de Poloni, lucru explicabil, căci cu acest popor slav, în decursul istoriei, Românii au venit mai mult în contact. Dar și despre dînșii ca și despre toate celelalte popoare slave cronicarii noștri ieau știri de prin cronicile apusene, la care au adăugat știri din izvoare mai vechi, astăzi necunoscute.

Regatul polon li se pare ceva ideal: ca viață politică și socială e superior celorlalți; acolo un popor razboinic, ordonat, învățat și credincios, generos și altruist; și numai acestor calități i se datorește faptul că, dintr'un Stat mic, Polonia au ajuns a avea un așa de mare regat. Din dezvoltarea Statului polon, Ureche vrea să iei exemplul și pentru Statul moldovenesc. Despre Ruși, vorbește mai mult Dimitrie Cantemir, în cronică sa, scrisă la Curtea Țarului Rusiei. Despre Cehi, Bulgari, Sârbi și Croați pomenesc toți cronicarii cite puțin, dar numai fapte luate de la cronicarii străini. Adesea se vorbește de negustorii boemi din Moravia și din Silesia, cari veniau prin țerile noastre. Războaiele husite ne-au unit cu ei prin intervenția lui Gheorghe Podiebrad la Ștefan-cel-Mare. Soldați cehi în secolele XV și XVI au fost în slujba regilor poloni și a Voevozilor din Ardeal, Moldova și Muntenia. Aceste știri ca și multe altele sînt luate de Ureche și Costin din cronică lui I. Bielski, din Cosmografia lui Münster și Sarmăția lui Guagnini, în traducerea polonă a lui Paszkowski. Iar Cantemir și Nicolae Costin știrile despre Cehi și Poloni le ieau din cronică lui Bonfiniu. Cantemir e singurul care a adus și lucruri noi.

Despre Slavii sudici, Sârbi, Croați și Bulgari, vorbesc ai noștri puțin. Relațiile cu ei au fost pașnice și mai mult de natură religioasă — era cultura bisericească pe care ni-au comunicat-o. Li mai unia teama ce o aveau cu toții de Turci. În Slavii sudici Cantemir v. de pe nobilii slavi vechi, popor atât de curajos și supt cași Europa tremura pe vremuri.

În general cronicarii romîni au mare admirație pentru vecinii lor Slavii, de la cari au învățat lucruri noi, la care și-au format cultura. Au fost partizani, fie ai Polonilor, fie ai Rușilor. Cronicarii secolului al XVII-lea, Ureche și Miron Costin, sînt polonofili. În secolul al XVIII-lea prevalează tendințele rusofile (Ni-

colae Costin și Dimitrie Cantemir), iar simpatia pentru Poloni este mai puțin accentuată. Mai târziu se observă o răceală către ambele națiuni din Nord (Neculce).

Un articol interesant pentru istoria Românilor este al profesorului *Mihail Hrușevski* (Chiev), p. 340, despre „Uniunea Slavilor orientali și expansiunea spre Balcani în 1654-1655“.

Unirea Ucrainei cu Împărăția moscovită, proclamată definitiv în toamna anului 1653, a tulburat mult pe Slavii orientali. Moscova spera să i se dea și Ucraina apuseană, care aparținea Polonilor, pe lângă cea orientală (căzăcească). În același timp s'a gândit și la o expansiune balcanică, la o unire cu popoarele slave din Sud, Sârbi și Bulgari, ca și la popoarele ortodoxe, tiranizate de Turci, adică Români și Grecii.

În cercurile ucrainene, nemulțămite cu regimul polon, s'a făcut diferite combinațiuni, cam cum s'ar putea păzi Ucraina de Uniunea polono-lituană. Una din aceste combinații era a se uni Ucraina, cit de strins, pe de o parte cu Crimeia, iar pe de alta cu Moldova, intrând astfel și ea în sistemul Statelor vasale Porței, și să formeze din Ucraina un principat vasal așa cum a fost Moldova și Muntenia. Când s'a unit Ucraina cu Moscova, Țarul a găsit că e foarte natural ca și cele două principate să se unească. A trimis pe ambasadorul să Gavril Samarin la Voevodul Moldovei Gheorghe Ștefan cu „reproșul“ că până acum n'a cerut protectoratul moscovit, cum se cuvine unui cărmuitor ortodox. Țarul n'a așteptat răspunsul, și din inițiativă proprie a început să joace rolul de superior. A ordonat să nu mai ajute Polonilor, de toate planurile să dea de șire noului Voevod rus printr'un ambasador la Chiev. Natural că acest lucru a mișcat mult pe Voevozii români, ca și pe aliații lor. De sigur că Moscova nu știa că Voevodul Gheorghe Ștefan se bucura de favoarea regelui polon și în niciun cas nu s'ar fi unit cu Moscova în contra Poloniei. Dar Vodă a folosit acest lucru și l-a făcut cunoscut Porții și vasalilor ei și Poloniei, arătând pericolul cel mare care ar ieși prin unirea Cazacilor cu Moscova, Poarta și Crimeia nu trebuie să sprijine pe Cazaci, ci mai curînd să fie contra lor. Pentru aceasta Hmilnițchi n'a părăsit pe fostul Domn Vasile Lupu, cuscruul său, pe care Gheorghe Ștefan l-a gonit. Domnul vedea în Cazac pe dușmanul său cel mai aprig și a făcut tot posibilul să-l discrediteze față de toți aliații,

trimefînd scrisorile primite de la Țar și de la Hatman Poloniei și Porții și îngrozind pe toți cu pericolul ortodox. Astfel se motivează de ce Voevodul Munteniei Matei Basarab n'a primit pe Samarin. De oare ce chiar atunci armata lui Gheorghe Ștefan a participat la expediția polonă în Ucraina, nu-i veni greu lui Hmilnițchi să demonstreze Țarului perfidia Domnului și să rupă relațiile Moscovei cu Moldova, relații care începuseră. Căci Gheorghe Ștefan ținuse la dînsul pe Samarin, trimițînd în același timp pe solul său, Ivan Grigoriev, la Curtea din Moscova, cu gîndul de a o înșela și a o forța la alte acțiuni de care ar avea nevoie. Hmilnițchi doria să despartă Moldova de Poloni sau cel puțin să ajungă la o neutralitate. N'a crezut însă niciun moment că Vodă ar fi vrut să se unească cu Moscova.

Astfel că primul plan al Țarului n'a reușit; totuși aceasta n'a împiedecat pe Țar a-și face alt plan, și anume a se face din Chiev o a doua capitală, a se prepara toate cele necesare pentru șederea Țarului acolo, a se organiza o armată din ofițeri de-ai Țarului, a se provoca neînțelegeri între cei doi Voevozi și a se hrăni nemulțămirea lor contra Turcilor și a putea susține la nevoie cu forțele moscovite și căzăcești revolta lor contra Turcilor. Dar nici acest plan n'a reușit ci a rămas un episod neisprăvit. Toate aceste știri autorul din Chiev le scoate din documente inedite, relative la misiunea ambasadorului Artamon Matveev la Hatmanul căzăcesc.

Articolele d-lor *profesori N. Iorga și I. Bărbulescu* aduc lucruri cu totul noi pentru Apusenii. D. N. Iorga vorbește la începutul articolului d sale¹ de manuscrisele originale din Constantinopol, Epir și Asia găsite în România, care manuscrite cu vremea, în parte, au dispărut. Arămas însă o bună parte din ele, dar majoritatea sînt de puțină importanță și dintr'o epocă ceva mai tîrzie. Autorul enumeră cîteva din aceste manuscrite mai importante. Se citează și cronicarii romîni, cari s'au inspirat din cei bizantini; p. 107.

D. I. *Bărbulescu* p. 111, vorbește de cele două școli²: aceia a lui Dionisie Areopagitul, pe care o reprezintă Exarhul, și a lui Grigore Presbiterul. Amîndouă școlile se combăteau între ele și-și aveau partizanii lor între Greci și Bulgari, în secolul

¹ *Cronici bizantine în România.*

² *Două școli literare la Romîni și la Slavii cirilici.*

al X-lea. Deosebirea între ele era din punctul de vedere al traducerilor. Școala Exarhului pretindea ca traducerea să fie făcută liber. În tălmăcirea unei bucăți literare să i se dea mai multă importanță fondului decât formei. Să se ia ideea și să se transpuie în forma voită de autor. Școala Presbiterului susținea ca traducerea să fie făcută mot-à-mot din grecește, căci numai astfel se poate reda musicalitatea acestei limbi. Traducerile se făceau din limba greacă, ca și toată literatura Slavilor cirilici, Bulgari, Sîrbi, Slavi din Macedonia și Ruși, care a fost împrumutată de la Greci, prin Bulgari. Dar și Grecii din Bizanț ascultau de aceste școli, cînd trebuiau să facă traduceri din ebraică în greacă.

Școala Exarhului e reprezentată direct la Ruși în „Pohvala Țara Sim'ona“ din Sbornicul lui Sviatoslav, pe care o posedăm într-o copie rus-slavă din secolul al XV-lea. La Sîrbi, în polemica susținută de Constantin Filosoful Cortenschi (*O pismenach*, secolul XV) contra tuturor cari nu scriu conform ortografiei grecești. Același școală apare în literatura sîrbă la călugărul Grigorie din 1408, care îndreptează vechea traducere a lui Zonaras, mot-à-mot, făcînd o traducere liberă.

Școala traducerii verbale o găsim la versiunile cronicilor lui Malalas și Manase. Existența e confirmată prin faptul că se constată chiar la Romîni din Principate, unde a fost adusă în secolul al XII-lea, cînd a transmis Romînilor limba literară slavă și alfabetul cirilic. Școala traducerii verbale o găsim și la cronicarii Macarie, Eftimie și Azarie, ca și la ceilalți Romîni cari în epoca slavonismului literar au scris în limba slavonă. Chiar în textele romîno-slave este reprezentat acest curent. Prin intermediul literaturii romîno-slave aceste școli sînt continuate în literatura pur romînă. Și cronica lui Moxa, din 1620, ca și Codexul Voronețean sînt influențate de aceasta.

Amîndouă aceste mici studii ale profesorilor romîni au fost citite și discutate cu viu interes de către intelectualii cehi din Praga.

Elena Eftimiu.

Praga, 1929.

* * *

S. Greavu-Dunăre, *Bibliografia Dobrogei* (425 a. Hr. — 1928. d. Hr.), Academia romînă, Mem. secției istorice, București 1928, pp. 152.

Cu prilejul serbărilor semicentenariului Dobrogeii (1928) a

apărut o serie de lucrări menite să înfățișeze acest pământ scăldat de Dunăre și Mare în lumina progresului ce s'a înfăptuit aici, din toate punctele de vedere.

Atențiunea deosebită dată acestui colț de pământ, precum și pretențiunile vecinilor noștri, Bulgarii, au făcut să se desvolte o foarte bogată literatură privitoare la Dobrogea, care literatură, tocmai fiindcă este așa de variată și așa de numeroasă, merita să fie adunată și înfățișată cât mai metodic pentru a se putea oricine orienta cu ajutorul ei în diferitele domenii de cercetare: istoric, etnografic, antropologic, juridic, social, științific, agricol, industrial, etc.

Această muncă a întreprins-o autorul lucrării menționate mai sus.

Cele douăzeci și șapte de subdiviziuni ale materialului adunat au căutat să corespundă diferitelor puncte de vedere din care provincia dobrogeană ar putea stârni interesul cercetătorilor.

Se pare însă că munca adunării acestui material a fost—pentru unele capitole în special—prea pripită, fiindcă numai așa se explică omiterea unor lucrări esențiale.

Dacă autorul a avut la îndemână lucrările regretatului V. Pârvan asupra Dobrogii, precum și aceia a lui Jakob Weiss, *Die Dobrudscha im Altertum* (Seraievo 1911), ne miră cum a putut să omită pomenirea unei lucrări așa de cunoscute ca Pauly-Wissowa, *Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, cu articole ca ale lui Brandis, Kiessling, Kaerst, etc., care privesc Dobrogea; de asemenea pentru partea veche sînt indispensabile cercetările lui Thomaschek, *Die alten Thraker* (două vol.). *Zur Kunde der Hämus-Halbinsel*, precum și aceia a lui Anton von Premerstein, *Die Anfänge der Provinz Moesien* (1898).

Nu ni putem explica cum s'au putut da uitării C. Jireček, minunatul cunoscător al Peninsulei balcanice, cu ale sale: *Geschichte der Bulgaren* (Praga 1876); *Das Fürstentum Bulgarien; Einige Bemerkungen über die Überreste der Petschenegen und Kumanen* (Praga 1884); *Das christliche Element in der topographischen Nomenklatur der Balkanländer* (Viena); *Etnograficeschi promenenia...*, ca și studiile din *Archäologisch-epigraphische Mittheilungen*, X, etc.

Pentru cele d'întăiu mișcări ale Slavilor la hotarele nordice

ale Dobrogii trebuia să se citeze: R. Roesler, *Über den Zeitpunkt der slavischen Ansiedlungen an der unteren Donau* (Viena 1873); L. Niederle, *Ein Beitrag zur Geschichte der südslavischen Wanderungen*, în „Archiv f. sl. Philologie“, XV (1903), și M. Drinov, *Colonisarea prin Slavi a Peninsulei Balcanice* (rusește), Moscova 1873, și *Istoricesco osveallenie... în Periodicesco spisanie*, 1884, VIII.

În legătură cu epoca turcească e inexplicabilă omiterea unor autori ca Zinkeisen și N. Iorga, cu a sa *Geschichte des osmanischen Reiches* (Gotha), precum și Joseph von Hammer, *Des osmanischen Reiches Staatsverfassung*, sau Hammer-Purgstall, *Geschichte der goldenen Horde im Kiptschak das ist der Mongolen in Russland* (Pesta 1840).

Autorul nu cunoaște unele admirabile descrieri ale Dobrogii din vremea medievală, cum sînt acelea ale lui Donado da Lezze, *Historia Turchesca* (1300-1514), în publicațiile Academiei Romine, editată de I. Ursu, și *Georgii Dousae de itinere suo constantinopolitano epistola* (1599).

Literatura produsă de Bulgari, în această chestie, lipsește în bună parte. Astfel nu găsim: A. Ischirkoff, *Bulgarien (Land und Leute)*, 2 vol Leipzig, 1916-1917; W. N. Slatarski, *Geschichte der Bulgaren, I. Teil*, Leipzig 1918; N. Staneff, *Geschichte der Bulgaren, II. Teil*, Leipzig 1917; M. Arnaudov, *Seaverna Dobrodja* („etnografschi novlodenia i narodni peasni“), Sofia 1923 (*Sbornic*, XXXV); I. Ev. Gheșov: *Obcaritu ot cot ensco i jilvaritu ot Tarnovsco* („Periodicesco spisanie“), XXXII-XXXIII (1890).

Lipsește enunțarea unei lucrări de mare însemnătate pentru Dobrogea: E. Taibout de Marigny, *Hydrographie de la Mer Noire et de la Mer d'Azow* (Trieste), 1856. În legătură cu Lipovenii și Rușii trebuiau adăugate lucrările, Episcopul Melchisedec, *Lipovenismul*; Th. Condratovici, *Zadunaiscaia Seaci*, Chiev 1882; T. Volcov, *Ucrainsacă rebelstvo u Dobrugi*; Hans Polmann, *Beitrag zur ältesten Geschichte des Kosakentums* (1888).

Nu sînt de loc pomenite colecțiile de documente, ca: *Acta Tomiciana*, *Monumenta historica Slavorum Meridionalium*, etc.

Nu s'au cercetat măcar cu atenție lucrările publicate în cele două periodice ce au apărut în ultimul timp asupra Dobrogii,

adecă: *Arhiva Dobrogii și Analele Dobrogii*, căci altminteri nu ni putem explica de ce nu sînt amintite unele studii ale subsemnalului, ca: *O încercare de reconstruire a trecutului Romînilor din Dobrogea* („Analele Dobrogii“), an. III, no. 2, pagini 55, unde se dă și o bogată bibliografie în legătură cu problema Romînilor din această provincie.

Lipsurile constatate mai sus sînt dintre cele mai evidente ce au putut fi observate într'o ochire destul de fugitivă. Sîntem siguri că sînt încă și altele multe.

Ar fi de dorit ca „într'o viitoare ediție cronologică“ — după cum intenționează să facă autorul — să se țină samă de asemenea observații ca acele făcute de noi și să se caute într'adevăr o adunare cît mai complectă a acestui material bibliografic referitor la Dobrogea.

Trebuiește totuși relevată munca stăruitoare depusă de autor, mai cu samă în adunarea publicațiilor periodice (1878-1928), cum și bunul început de a se face o sistematizare — de și incomplectă — a materialului publicat în legătură cu provincia noastră transdanubiană.

Alex. P. Arbore.

* * *

P. Constantinescu-Iași, *Din relațiile artistice romîno-bulgare*, Chișinău 1924.

O încercare de a fixa apropieri care se explică altfel și de a stabili derivații care nu se pot constata. E sigur că „o stăpînire nord-dunăreană a Țarilor bulgari“ n'a existat, fiindcă n'a putut să existe: împrumutul limbii slavone în Biserica noastră se lămurește prin nevoia de a lua preoții și cărturarii din cea mai apropiată țară de aceeași lege care-i avea. Supt Asănești situația e aceeași ca înainte. Fiindcă Tihomir e nume slav nu înseamnă că dinastia munteană poate fi sud-dunăreană. Cum se poate crede că fără „sprijinul“ bulgăresc Basarab-Vodă n'ar fi putut cîștiga asupra Ungurilor victoria de la 1330 (p. 8)! Vicina e „undeva în Bulgaria răsăriteană“, pe cînd la aducerea unui Mitropolit muntean de acolo ea era o cetate bizantină, legată de patriarcatul constantinopolitan. Satul Bulgari pe Sirețiu din letopisețul de la Bistrița (v. p. 10) nu poate fi decît Șcheia; aceeași interpretare ca în Șchei-Bolgarszék. Mihul „Bulgarul“ din Brașov în veacul al XV-lea e încă un Romîn din acești

Șchei ai Brașovului). Kreckwitz (nu „Kxeckwitz“) nu e „Transilvănean“. „Bulgariile“ moldovenești sînt foarte recente: limba veche nu știe de cît de „Sîrbi“ și pentru Bulgari (o spune doar și autorul, ceva mai jos). „Cetatea de Floci sau Brăila“ (p. 12) uimește. La dregătorii, nu toate vin prin canalul bulgăresc. Cum *mulțămesc* ar fi «Bulgarul spolova[ti]» (p. 13) nu pot înțelege. La paginile 13-4 ni se vorbește de „stăpînirea Țarului Simeon, care a împus literele și cultul slavo-cirilic (*sic*) și Romînilor“... Din faptul că împăratul Vasile Bulgaroctonul a legat țerile noastre de episcopii din Silistra și Vidin nu urmează că și înainte de aceasta, cînd episcopii erau bulgari, exista formal o asemenea necesitate, cea ce nu exclude deasa sfințire a preoților de la noi dincolo de Dunăre (v. p. 14). Patriarhul constantinopolitan vorbește de «patriarhul nostru de la Ohrida» nu lui Mircea Munteanul, ci lui Mrcșa, seniorul greco-slav de la Avlona (cf. *ibid.*). Binecuvîntarea de la Ohrida supț Iuga-Vodă a fost arătată recent, de d. Teodor Lascaris, în *Bulletin de la section historique de l'Académie Roumaine*, ca o veche eroarc. Papa, vorbind la 1234, de „pseude-episcopi“ dintre Romîni nu-i presinta ca „veniți la Nordul Dunării“, din vre-un Sud bulgăresc (*ibid.*): pasagiul meu din *Istoria Bisericii* a fost rău înțeles; cu atît mai puțin să se poată afirma că «ei trebuie să fi fost trimeseți noii Patriarhii bulgare de la Tînovo a Asăneștilor». N'am vorbit de trimesi romîni la sinoadele bulgărești din 1355 (p. 15). Țamblac s'a dovedit a fi Grec, oriunde s'ar fi născut (*ibid.*). Sadova, mănăstirea olteană, nu poate fi pusă în legatură, orice ar fi zis dilectantul Kanitz, cu mănăstirea Sadovești din Bulgaria (p. 16).

În partea privitoare la arhitectură, nu pricep cum s'ar putea „însuma“ artei bulgărești bisericile bizantine din Ținuturile cucerite de Bulgari (p. 18). Statul sîrbesc n'avea nevoie să fie „ridicat“ de Ștefan Dușan pentru ca influențe artistice, așa de cunoscut, să vie de la Sîrbi (v. *ibid.*). Cum Biserica Domnească din Argeș, de „pur stil bizantin“, poate fi datorită școlii bulgaro-bizantine în Principate (p. 19) îmi rămîne un mister. Și mă raliez la „unii istorici romîni“ cari o pun în secolul al XIV lea, orice datare anterioară fiind de a dreptul absurdă. Apropierea cu geamîa Cazangîilor din Salonic nu pledează pentru ilusia bulgară (v. p. 21). Toate apropierea cu biserici bizantine (pp.

20-1) pledcăză con'tra fesei autorului (nu „Macedonici“ ci „Macedoneni“ pentru împărații bizantini; p. 21). Că și Bulgarii au acest tip — ca Sf. Petru și Pavel din Tîrnova — nu e o dovadă (v. p. 23). Cu sistemul autorului firește că se poate ajunge și la descoperirea tipului bulgăresc și în bisericuța din Căușani (v. pp. 25-6).. Mă mir că se răs-pinge punerea laolaltă, încercată de d. Tafrali, a bisericii mun'ene cu bătrîna zidire de la Aboba-Plisca (p. 26) l'a tipărit autorului la planșă: «Aboba-Gîsca». Iată însă că d. Constantinescu-lași ajunge la un meșter bulgar din Mesembria, cu care prilej își afirmă credința că diploma lui Ivanco Rosislavovici din 1134 e autentică (p. 27)! Din închipuire în închipuire se merge până la fixarea datei de „1260-1310“ pentru Biserica Domnească (p. 28), care e astfel „un pion bulgaro-bizantin al preponderanței ortodoxiei răsăritene la Nordul Dunării“ (*ibid.*). După ce constată ce păreri „s'au emanat“ cu privire la Sînicoară din Argeș (*ibid.*), și acestea se afă modelul la Trnovo (p. 31): iat'o deci și pe aceasta fixată „între 1218-1241“, „trăinicire (*sic*) în piatră a influențelor religioase-artistice de la Sudul Dunării“ (p. 32). Ba se găsește și meșterul: un Bulgar de la Cergăul ardelean (*ibid.*)... Ceva mai departe, prin Bulgari, se merge și până la Georgieni (pp. 34-5). Tot secolul al XV-lea moldovenesc trece la „școala bulgaro-bizantină“ (op. 36-7). Și „tipul triconc“ tot de la Bulgari ni vine (p. 39), ca și bisericile în stîncă. Cum crește nivelul terenului în jurul unei biserici, ea trece la cele „din pămînt“. Arca-dele oarbe pot fi și aiurea decît în Moldova, dar aceasta nu înseamnă încă un împrumut de la Bulgari (v. pp. 54-5). Autorul face bine că apropie săpăturile tronului lui Hrel de la Rîlo cu acelea de pe Scaunul lui Petru Rareș (pp. 57-8), dar ce deosebire și de linii, și de caracter, și de bogăție! Anume obiceiuri general bizantine, în toate derivațiile Bizanțului, sînt înscrise cu naivitate în arta „bulgaro-românească“. Așa cu catapitesmele, care-și află părechea și în frontispiciile de uși și antemensalele din Norvegia. Frumoasa ușă de mănăstire de la p. 66 aparține tradițiilor artei geometrice de vechime preistorică. Tavantul casei lui Hași Prodan din Ploiești corespunde celor din Arbănaș și Sănocov (pp. 68-9) fiindcă aceiași burghese cultivate aceiași modă. „Zlătării“ de modă apuseană de la Chiprovăț nu sînt neadmisibili și ca lucrători la bisericile noastre (pp.

70-1), dar și autorul știe ce au însemnat în argintărie Macedonenii noștri (p. 71), cari nu sînt simpli elevi ai Bulgarilor. D. Constantinescu-Iași n'avea nici în pictură de ce să se mire de asemănări care nu implică derivații de la unii la alții. Așa încît, vorba sa, n'am prea „coroborat“ cu Bulgarii...

N. Iorga.

* * *

Silviu Dragomir, *Ioan Buteanu, prefectul Zarandului în anii 1848-49*, București 1928.

Studiul, destul de întins, se razimă pe scrisorile, de curînd descoperite, ale lui Ioan Buteanu ; d. Silviu Dragomir a introdus știri complementare din Arhivele Vienei. Curioase studiile la Zagreb, din motive de familie; dreptul la Pesta. În timpul revoluției îl vedem căutînd să ajute cu bani pe refugiații munteni (p. 30) : s'a și făcut o cotisare printre șefii ardeleni. Căutare raport al lui Buteanu e foarte însemnat supt raportul militar. Se reproduce frumoasa adresă *umană* către revoltații unguri, p. 44 și urm. Energice expresii în scrisori: „Nimeni să nu-și facă iluzie că pe Romîni îi poți alunga din lume cu o mătură de mesteacăn“, p. 53. Predarea lui Dragoș, p. 69 și urm. Călcarea de cuvînt, cinică, aduse moartea nobilului luptător român. Rebelii unguri plăteau astfel noi și grele înfrîngeri din partea Romînilor. Zguduitoare exhumarea, la 1869, a martirului în fața lui Avram Iancu, nebun (p. 82 și urm.). Întregul material epistolar urmează (nu trebuia ortografie demodată). Urmează rapoartele maiorului ungar Csuták despre luptele lui cu „ciurda valahă“.

* * *

Primit de la d. G. Balș aceste rînduri:

Iubite domnule Iorga,

Îmi permit să vă semnalez din cartea postumă a lui Léon, Heuzey, *Excursion dans la Thessalie turque en 1858*, 1927, următoarele pasagii, p. 130 „au couvent de St. Étienne“.

„L'hégoumène... met entre mes mains le codex, sur lequel je trouve notés plusieurs faits intéressants... Il est certain que les moines recevaient en 1398 une précieuse relique, la tête de saint Charalambos, don du voïevode de Hongro-Valachie, Jean

Vladis'av, et de son neveu le grand vornik Dragomoris¹, avec un acte de donation en langue roumaine."

P. 135. „Ce n'est qu'avec instance et prière que j'obtiens ensuite la communication d'une lettre du patriarche, encore munie de ses cachets de plomb. Elle n'est pas d'ailleurs fort ancienne et ne fait que confirmer la possession des reliques de Valachie..."

p. 143. „Convent de Varlaam.

„Les documents que l'on me communique le lendemain matin sont pour la plupart rédigés en langue roumaine, comme celui que j'ai déjà rencontré à Saint Étienne. Cela s'explique par le fait que Varlaam possède d'importantes propriétés en Valachie, auxquelles il doit principalement sa richesse. Plusieurs des jeunes moines viennent de ce pays et l'hégoumène y a passé lui-même de longues années..."

Parmi les documents grecs, deux lettres patriarchales de dates peu anciennes, 1648 et 1742, ne font que consacrer ces donations..."

16 Februar 1929.

C R O N I C Ă

BCU Cluj - University Library Cluj

D. S. Greavu-Dunăre publică în „Analele Academiei Române“ o bogată *Bibliografie a Dobrogeii* din cele mai vechi timpuri până astăzi (București 1928). Mai ales e nouă bibliografia cartografiei pe p. 26 și urm. Materia e bine împărțită pe specialități. Nu odată apar lucrări care au trecut neobservate. Cartea va fi de un mare folos. Este și bibliografia periodicelor. Citeva greșeli de tipar (de ex, p. 85: Montraye pentru Mottraye; Brachi pentru „Baeh.“, p. 93) Lipsește o tablă a numelor. Și una cronologică n'ar fi stricat (v. darea de sumă amănunțită mai sus, pp. 67-70).

Primim:

Domnule profesor Iorga,

În drumul ce am făcut astă vară în Anglia, oprindu-mă la Nürnberg și găsind orașul în serbătorirea centenarului lui Albrecht Dürer, v'am trimis de acolo unul din volumele tipărite cu acel prilej, despre care mi-ați scris apoi că l-ați primit.

Acum, aflu printre cărțile mele un exemplar din „Oratio dominica polyglotta“ cu gravuri de Dürer, ediția Franz Xaver Stoecker (fără dată), interesantă și prin aceea că a făcut parte din cărțile lui Alecu Hîldeu, care a și notat în rusește și latinește, poate cu părere de rău, că textul românesc al acestei rugăciuni lipsește: „valahice (daco-romane) abest“.

¹ Dragomir. — N. I.

Dar mai am: O lucrare tipărită la „Tverdon“ în 1619, intitulată „Tresor de l'histoire des langues de cest univers“, ed. a II-a, de „Claude Duret, Bourbonnois, président à Moulins“, care poartă de asemenea iscălitura lui Alecu Hîjdeu și însemnările lui la pp. 842-4.

Un „Etymologicon lingvae latinae“ de Gerard Ioan Voss, ediția de Lyon din 1604.

Un exemplar din „gramatica valaho-moldavă tipărită în rusește la 1840 în S. Petersburg, de „Ghinculov“, purtînd semnătura lui Boleslav „Ghijdeu“, de care d. Liviu Marian în recenta schiță genealogică a lui Bogdan P. Hîjdeu (1928) nu amintește nimic.

Un exemplar din „Colecția de proză și versuri pentru deprinderea limbii valaho moldoveneste“, tipărită în rusește de același Ghinculov (Hincu) în S. Petersburg la 1840, purtînd semnătura lui „Taddei Ghijdeu“.

Un exemplar din Lexiconul de la Buda, din 1825; și un exemplar din dicționarul lui Chac, 1810.

Toate aceste cărți mi-au fost dăruite din Biblioteca lui Nicolae Stamate, ultimul din neamul Stamateștilor, rudă cu Hîjdeii, smerit cărturar, decedat în cumplită sărăcie la Bălți, în 1924.

La rîndul meu le dăruiesc Bibliotecii Academiei Romîne și am crezut de trebuință să vă comunic și domniei voastre aceasta, spre știință, pentru cazul cînd, întîmplător, ați voi să le vedeți.

Al domniei voastre,

Bălți, 26 Novembre 1928.

Visarion, episcopul Hotinului.

*

Despre formațiunile din Istria și adunarea lor într'o *universitas Histriae*, de Vergottini, în *Atti della r. deputazione di storia patria per le Venezie, anno 1927-8* (Veneția 1928).

În *Studii în folclor* ale d-nei Elena Niculiță-Voronca, II (1912-3), p. 162 se reproduce din G. Dem. Teodorescu această formulă:

Halea-malea,
Încotro ți-i calea?
— Deschide porțile
— A' cui porți?
— A' celui Basarabă.

*

În *Arhivele Olteniei*, VII, 39-40, d. C. Sassu dă un studiu, de bogată informație, asupra politicii lui Iosif al II-lea, al cărui jurnal de călătorie în Banat îl publică. De d. Emil Vîrtosu, note despre familia lui Al. Filipescu Vulpe (și diata lui). Note despre

Oitenia în secolul al XVIII-lea după un informator secret austriac, D. C. N. Mateescu arată că traducătorul din grecește al tragediei lui Stavrachi e un Hagi Stahie, fiul lui Hagi Constantin Malachie, ctitor al bisericii Toți Sfinții din Rîmnicul-Vîlcii, unde e și zăgrăvit. Relația, interesantă, a lui Radu-Vodă, din 1618, către Consiliul secret ungar nu e, cum crede editoarea, d-ra Eftimiu, a lui Radu Mihnea, ci a pribeagului Radu Șerban (Radu se arată ca fiind chemat de țară după izgonirea „tiranului“). De d. C. V. Obedeșanu note despre boierul Dimitrie Filîșanu. Documente doljene. Raport, de d. C. Plopșor, asupra tesaurului de la Coveiu (ciudate forme de animale și păsări de caracter scitic; alături un vas cu sfinți aspru făcuți și o ceașcă, avînd o inscripție slavonă din secolul al XVIII-lea). D. Marlu Roska scrie despre o «coasă neolitică» aflată la Turdaș.

*

În calendarul «Universului» o vedere a mănăstirii Volovăț și a aspectului general, a interiorului bisericuții d.n. Sinaia.

*

La medicii de la noi a se adăugi „Eustachius Placica, medicus Bucuresi[ensis]“, pomenit ca informator în Alexandru Helladius, *Status praesens Ecclesiae graecae*, 1714, la bibliografie. Învăță la Oxford cu Helladius și cu dascălul acestuia ierodiaconul; și Smirnioți, p. 191.

Într'un nr. recent din *Universul* se spune că Găgăuților li se zice Caramanlii (v. Helladius, p. 137).

*

În *Korrespondenzblatt* din Sibiu, LI, 9-10, d. Walter Horwath crede că a găsit locul unde se afla Kreuzburgul teutonic: în valea Buzăului, pe la Slon, la „Drumul Tatarului“. Satul Calvinii din același județ nu poate avea nimic a face cu Sașii luterani: nu pot găsi încă adevăratul sens al acestui nume de localitate, de sigur curios.

*

Cu planșe, d. D. Gusti publică un *Catalog al materialului sociologic privitor la cercetările monografice întreprinse în comuna Fundul Moldovei* (Bucovina). Unele sînt din Nereju- (Putna). De cel mai mare interes priveghiul cu măști și musică. În Norvegia se face tocmai așa.

*

În *Dinamism cultural* de d. Virgil I. Bărbat multe știri variate despre viața universitară în America-de-Nord.

*

Și știri de caracter cultural mai întins în numărul consacrat lui Gavril Musicescu din revista *Armonia* (V, 7-8). Despre Mitropolitul Moldovei Iosif Naniescu ca arhidiacon la Buzău și București, pp. 14-5.

În *Dacoromania*, V, d. N. Drăganu publică încă o versiune a cîntecului istoric pentru anul 1769, una a celui despre pierderea Hotinului și o a treia a versurilor care mîntuie versiunea românească a lui *Varlaam și Iousaf*. Note bibliografice. Niște încercări plîngătoare le precedă (pp. 506-9). „Versul străinătății“ (pp. 516-7) era și el cunoscut, cum se arată la paginile 504-5. Niște stihuri de dor, p. 520.

Iar teoria că prin catolici ni-ar fi putut veni primele traduceri în românește, în articolul d-lui N. Drăganu, *Anuarul Institutului de istorie națională*, IV.

O carte perfect informată și foarte clară e a d-lui D. Munteanu-Rîmnic, *Istoria Patriei pentru clasele a II-a și a III-a ale școlilor comerciale elementare*. Adaptarea la învățămîntul comercial e făcută cu foarte multă pricepere. Partea contemporană e tratată pe larg și cu curaj: pe alocuri paginile au farmecul unor memorii. Excelente table cronologice și genealogice. Scrisori domnești, boierești și negustorești în apendice. Statistici din cele mai utile.

Unele ilustrații nouă, cum e casa din Ploiești la pagina 70; stema Bărcăneștilor la pagina 79.

În I. Simionescu, *O față din povești, vol. I, Dobrogea*, București [1928], lucrare foarte frumos tipărită și cu gust și cu îngrijire ilustrată, se întîlnesc marile calități de descriție poetică ale autorului, unite cu o cunoaștere adîncă a materiei. E de sigur una din cele mai frumoase cărți românești din ultimul timp.

Nu odată știri istorice (v. p. 41).

Supt titlul *Ardealul în Basarabia, o pagină de istorie contemporană*, Cluj 1928, d. Onisifor Ghibu, tratînd polemic un subiect de actualitate, dă foarte des pagini de adevărată și folositoare istorie. E vorba de activitatea culturală a autorului în Basarabia în ultimii ani. Știrile care mă privesc la pp. 133, 185 nu corespund întru totul cu ce se păstrează în amîntirea mea.

Unele știri istorice în cartea d-lui Gh. Ciuhandu, *Patronatul ecleziastic ungar în raport cu drepturile Statului român*, Arad 1928. Béla al IV-lea, „patron al tuturor Bisericilor regatului“ (p. 16). Pentru averile Bisericii unite, p. 76 și urm.

În „Anuarul Institutului de Istorie Națională“, IV, d. N. Drăganu semnaleză un nou manuscris din *Mintuirea Păcătoșilor*, tradusă la 1692 de călugărul Cosma (numai partea a III, a chinurilor Maicii Domnului).

În *Dacoromania*, V, d. N. Drăganu admite etimologia feriei, pe care o derivă din măsura de capacitate cu acest nume.

În *Graiul românesc*, II, 7, un studiu al d-lui G. Vlăsan despre „Lacul Ovidoului“ și *Românii la Marea Neagră*. El apare ca „Lagoul Ovidoulouï“ în notele unui colonel rus (p. 117). Se vede de aici că harta lui Iosif Moesiodax a fost *adoptată* de Rhigas (p. 117, nota 2). D. N. Roman se ocupă de Românii din Torontalul sîrbesc.

În cartea d-lui Apostol D. Culea, *Dobrogea* (1928), bun resumă, frumos ilustrat, al cercetărilor privitoare la acest Ținut. La urmă, pentru învățămînt și planuri de viitor, o întregă parte cu totul originală.

Arhiva pentru știința și reforma socială a d-lui Gusti cuprinde în n-rele 3-4 din anul VII articole pioase despre Vasile Pârvan (mai ales un vast și frumos studiu de d. S. Lambrino; o bună bibliografie de H. Metaxa), un studiu asupra claselor sociale, semnat G. L. Duprat. De N. Iorga. «Politica Culturii». De d. Constantin Kirîțescu, „Crisa învățămîntului secundar și reforma liceului“. De d. Mircea Djuvara un studiu despre «Dunărea: considerațiuni politice și juridice». Un studiu al d-lui N. Bagdasar despre ideile lui A. D. Xenopol asupra filosofiei istoriei.

Numărul de pe Mart-April 1928 al revistei sibilene *Korrespondenzblatt* e consacrat regretatului învățat sas Adolf Schullerus. Activitatea lui e studiată pios supt toate raporturile. Și o bibliografie a lucrărilor lui. Interesantă mai ales partea privitoare la folklore.

În Lou's Réau, *Une dynastie de sculpteurs au XVIII-e siècle* (colecția „l'Art français“ a lui Wildenstein) (Paris 1928) se cuprinde ceva din toată arta franceză în timp de două secole. Pe larg e expusă viața și activitatea sculptorului Jean-Louis Lemoyne (1665-1755), elev al lui Coysevox. Tabie cronologice ale vieții și lucrărilor; tablă metodică a acestora. E vorba apoi, în aceleași condiții, de Jean-Baptiste, fratele precedentului, sculptor și el, însă *mai fecund*. În catalog, și interesante contracte. Bibliografie. Splendide reproduceri.

*

În *Învățătorul și poporul* (din revista „Învățătorul“ pe 1928), d. Ion Mușlea dă sfaturi pentru adunarea folklorului, în ce privește partea lui sufletească (greșelile în adunarea materialelor la întâmplare, fără plan și fără critică; p. 7; rolul învățătorului, pe care satul îl cunoaște, p. 7 și urm.; prilejurile cele mai potrivite pentru adunare, pp. 9-10; se arată ce pot face învățătoarele, pp. 12-3; o arhivă de folklore, p. 14).

*

În „Anuarul liceului „Principele Nicolae“ din Sighișoara (1926-7), publicat de d. Horia Teculescu, note asupra Sighișoarei de Ion Undrea, un foarte bun articol al d-lui Teculescu despre Basarabia.

*

În *Ioan Neculce* de Iași, VII, d. Gh. Ghibănescu reiea lista Divanarilor domnești din ambele țări în secolul al XVI-lea Atături, o genealogie a Domnilor. N. I.

*

În Biblioteca Bruckenthal din Sibiu am găsit supt no. II, nota b, un act administrativ al Gubernului transilvănean, tipărit în folio, „Opinio deputationis regnicolaris systematicae in Cameralibus et Commercialibus ordinatae“, cu un apendice foarte interesant, datorit doctorului sibiian Mih. Neustädter: „*Consignatio specifica omnium Plantarum, quae in Magno hocce Principatu* (Transylvaniae) *sponde sua crescunt*“, cu o listă de nume de plante românești. Actul a fost tipărit la Cluj în 1795. Neustädter, lung timp protomedic al țării, pare a fi cunoscut bine limba noastră. (O broșurică a lui despre vaccinare a fost tradusă la 1803 în românește. Cf. Bianu-Hodoș și Crăiniceanu.)

O altă veche listă de plante cu numiri românești se găsește în „Siebenbürgische Quartalschrift“, II, 1791, pp. 314-5, în „*Verzeichniss der in Siebenbürgen wildwachsenden offizinellen Pflanzen*“

de Peter Sigerus (1759-1831), farmacist în Sibliu¹ (cf. Trausch, „Schriftsteller Lexikon“, vol. III, p. 306).

Hugo Th. Horwitz, din Viena, dă în „Archivio di storia della scienza“, Roma 1927, vol. VIII, no. 2, p. 169-175, date interesante „Über Fausto Veranzio und sein Werk *Machinae novae*“. Veranzio, de origine Slav din Dalmația, născut 1551 la Sebenico, elev al Universității din Padova, a fost după 1594 episcop de Cenad; în Timișoara se păstrează portretul său în palatul episcopal. Lucrarea sa „*Machinae novae*“, tipărită în Veneția, este una din operele tehnice mai importante ale secolului al XVII-lea. Cartea, necercetată, a fost publicată în 1615-16 și are o deosebită importanță pentru istoria mecanicii. De remarcat corespondența lui cu cardinalul Bandini.

Tot în „Archivio di Storia della Scienza“, vol. I (1919-20), pp. 1-26, găsim un frumos articol al lui Giovanni Battista De Toni din Modena despre *Francesco Grisellini, viaggiatore e naturalista veneziano del secolo XVIII*. La început e vorba de Grisellini ca zoolog. Mai interesantă e partea a doua, despre călătoriile lui în Banat și despre corespondența lui științifică. Într-o scrisoare (a opta) către contele Giacomo Durazzo, descrie Timișoara și castelul ei, târgul, Țiganii și febrele periodice (malarie), care hîntule acolo. Însemnată e a zecea, către soc. regală engleză, cu date despre geografia fizică a Banatului, despre bogățiile, agricultura și industria țerii, despre spălarea aurului, petrefactele din Almaș și Radna, despre faima de pești a Tisei și vestita muscă columbacă.

Scrisorile 11, 12 și 13 au fost trimise contelui Giovanni Giuseppe di Soro, comandant al pieții Timișoara: istoria politică a Banatului și date geografice. În alte paisprezece scrisori vorbește tot despre Banat, locuitorii și bogățiile lui, amintește pe Romîni și limba lor, care samănă cu dialectul venețian, vorbește despre profilaxia bubatului prin inoculări, practică de Romîni, etc. Toate aceste douăzeci și șapte scrisori au fost tipărite în 1780 la Veneția sub titlul „*Lettere odeporiche*“. La încheiere se mai dau patru scrisori inedite, cari însă nu au nimic a face cu istoria noastră.

Valeriu L. Bologna

¹ Aflu de la d. prof. A. Borza din Cluj că d-sa cunoaște listele lui Neustädter și lui Sigerus din Biblioteca Episcopiei unite din Oradea încă din 1917; deci d. prof. Borza a luat cunoștință despre ele mult înaintea mea. După cit știu, d-sa va utiliza materialul din aceste liste într-o lucrare mai mare asupra terminologiei botanice românești. De aceea în așteptarea ei mă mărginesc a da numai această scurtă notă bibliografică.

Multe idei drepte expuse curajos, în cântecica d-lui Toma Cornea, *Problema minoritară, studiu politic*, Cluj, 1928.

*

În publicația berlinesă *Die Kriegschuld-frage*, VI, 3, se publică documente bulgărești din 1914 asupra războiului mondial, scoase din Cartea Orange în două volume a Bulgarilor (noi n'avem nicio publicație de acest fel). Și rapoarte din București și Bușteni ale ministrului bulgăresc Radev. La 31 Iulie el spune că regele Carol a declarat lui Czernin că „inima lui germană e cu totul de partea Triplei Alianțe, dar se teme că poporul și armata nu l-ar urma dacă s'ar declara contra Rusiei. Dorința regelui ar fi ca România să rămână neutră până se vor da luptele cele mari și se va vedea de ce parte e victoria” (p. 252). Răspunsul lui Czernin: „Cine nu e cu noi e contra noastră, Majestatea Voastră e un mare conducător militar și știe că într'un război general european nu poate fi vorba de neutralitate”. Atunci regele se decide a chema un Consiliu de coroană (*ibid.*).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

În *Omagiu lui I. Bianu din partea colegilor și foștilor săi elevi*, note bibliografice cu privire la activitatea serbătoritului de d. Georgescu-Tistu. În contribuția d-lui Sextil Pușcariu interesante pagini despre psihologia agresivă luptătoare a poporului român (poate prea multă apăsare, și la d-sa, asupra păstoritului; e curios că și d-sa crede încă în descălecările de pe „podușul transilvan”). D. Gh. Adamescu se ocupă de „un adversar al gramaticii lui Heliade”, Naum Rînniceanu însuși, a cărui protestare o publica Erbiceanu în „Biserica Ortodoxă”, XXXV, p. 119; meritosul cleric tratează pe inovator de „Meșter Strică”, iar pe aderenții lui de „soțietatea iubitorilor de nebunie”, o „adunare de nebuni și pălăvatici”. Se adaugă observații asupra comisiei de introducere a literelor latine în 1850, șese ani înainte de măsura oficială. D. N. Bănescu aduce, după condica Radului-Vodă, noi știri despre Academia grecească a lui Caragea.

D. G. Bogdan-Duică tratează despre „V. Dimitrescu”, amic al lui Eminescu (în adevăr frumoase versurile :

De pat voiui avea frunza, o scorbură palat,
De foame mușchiu și iarbă, de sete undă dulce.

Autorul citează și versuri absolut eminesciene :

Bătrînul lung balaur, antic ca lumea vană,
Cu capu 'n fundul Mării, cu coada între sfinți.

și

Steluțele ce'ncetul în noaptea lor eternă
Se'nchid, iar luna tristă coboară 'n infinit.

Foarte frumoase și versurile de la p. 47, cu puternic avînt satiric. E de sigur un nume de poet de adaus. Mai tîrziu se vede că e vorba de Vasile Păun). — De V. Bogrea, *Semantism românesc și semantism balcanic*: extraordinară erudiție, întrebuintînd și articolul lui Forrer despre Grecii în textele hittite (*Orientalische Literaturzeitung* pe 1924) și o lucrare ca a lui Jüthner, *Hellenen und Barbaren*, din 1923. — D. I. Aurel Candrea scrie despre «tabù» în limbă (numele Dracului, p. 75. Causese dispariției lui *sinister* ca sting și sensului ce i s'a păstrat. Anume cuvinte latine au putut peri din această sfială de a le rosti). — Am vorbit despre observațiile d-lui Capidan asupra lui Bolintineanu ca martur pentru Macedonia. — D. D. Caracostea scrie despre *Miorița* la *Armîni* (și un cas bulgăresc. Am citat în *Études roumaines* casuri grecești). — D. Cartoian (nesemnat) adauge prețioase știri despre *Alăuta Românească* (la p. 111, cetește: Văiluța). Și Manolachi Drăghici apare, la 7 Novembre 1837, între colaboratori. Nu era nicio îndoială că la 1838 revista a trecut în mîna lui Kogălniceanu: d. Cartoian adauge hotărîtoare dovezi (ms. însuși al lui Kogălniceanu). Note despre Hrisoverghi și Ionică Tăutu, mort la Constantinopol (carte din biblioteca Mavrocordașilor, cumpărată de el acolo, la mine). Din *Sfîrțmările* lui Volney un ms., fost în proprietatea lui Balica, înfășșat oarecum ca traducător, l-am avut cîndva, de la arhimandritul Daniil Obreja de la Mitropolia Iași: a rămas în biblioteca rîp. V. Tasu, care s'a îrosît). Influența lui Volney asupra lui Cîrlova o semnalăm de mult. Se dă originalul articolului lui Kogălniceanu despre vist (e al scriitorului rus Bulgarin — și adaug că s'a tradus — nu de Kogălniceanu? — și romanul acestuia, *Ivan Vijghin*).

În articolul d-lui N. Drăganu despre dispariția lui *l* în anume cuvinte românești (*solniță* = *soniță*; în francesă *autre* din *aller*; și în unele părți germane). La noi mai mult în Țara Oașului. Se caută originea și în influențe străine. Se constată identitatea unor nume de localități cu acelea din Ardeal (p. 149). Autorul părăsește ceva din ipotezele sale de influență săsească asupra monumentelor literare românești (pp. 151-2). Derivația Szolnok-Slănic, p. 153.

D. Silviu Dragomir dă scrisori asupra anului 1848 ale lui Laurian (cere lui Bălășescu unire românească, arhiepiscopie ortodoxă, episcopi romîni în Banat, unul și la Arad, la Orade, la Cernăuți „sobor universal românesc“, întrebuintarea publică a limbii românești. „Porumbii nu vî cad fripți în dură.“ În Dicționarul să pue „latino-romanicum“ în loc

„latino-valahicum“; „pentru ce să ne lăpădăm noi numele nostru cel glorios și să primim o poreclitură barbară?“), ale lui Axente S. ver (conflict cu directorul de pension Janelloni, pp. 157-8; intenția unui boier de a-și aduce 200 de „Ungureni“ pe moște, judecata aspră a unei lumi unde „nimenea nu e fără vițlu și vițiile pre ici se numără între virtuți“; interesantă puțința de a cita din *Siècle de Louis XIV* al lui Voltaire; prevederea că prin unirea cu Ungaria poate s'ar ajuta țeranul, dar s'ar periclita naș-a; dorința unei „răsculări a Românilor din toate părțile“; se desemnează cari ar fi șefii tineri ai revoltelor; recunoaștere de Bibescu, față de I. Maiorescu, că „țeranul nu poate fi niciodată mulțămît până nu va avea și el proprietatea sa cu adausul: „dar ce să fac?, eu nu pociu face singur nimica“; se plîngea că i zice: Rusovanu; censura lui Eliad; Vodă-l întreabă: „qu'est-ce que fait votre poésie, Monsieur Eliade? Est-ce que vous montez souvent au ciel“; o judecată dură despre Știrbei, cu laude pentru soția lui; plan al tinerilor din Paris de „a cere adunare generală extraordinară“; cele 22 de puncte din Iași, „dar niciunul pentru opincă“; Bălcescu apare împățînd, la întoarcerea de la Paris, extrase, despre necesitatea Unirii românești, din *Revue des deux mondes*), a lui C. Roman (Iulie; propunere de concentrare a acțiunii revoluționare la București), a lui A. G. Golescu (Viena; August; Solomon, „om al trecutului“; recomandă unirea cu Sașii și cu Jellacich; speranța de unirea Bucovinei cu Ardealul; „cu Ungurii nu e bine, nici cu puțința sa ne înțelegem“; grijă de arme din Apus; plan de a trece în Belgia și Franța; foarte slab e reprodusă scrisoarea francesă care urmează).

D. Ch. Drouhet se ocupă de raporturile lui Grigore Alexandrescu cu Voltaire (traducere, ca elev, din *Henriada*; cetirea *Meropei*, versiunea *Alzirei*, epistola către scriitorul frances, dintr'o epigramă a lui Voltaire *Lupul moralist*; se relevă mai ales asemănarea de metodă și reminiscențele).

D. D. Evolceanu presintă epopeia uitată în care Aron Densusianu cîntă «descălecarea» lui «Negru Vodă».

D. C. C. Giurescu dă forma românească a poemului lui Stavracoglu. Data morții lui e a se îndrepta după raportul german, citat și de Harmuzaki, în *Fragmente*, pe care l-am publicat în *Documentele Callimachi*, II (v întreaga biografie a bietului erou în prefata vol. I din această publicație).

D. Grecu pune în alăturare cu vechile noastre anale scurtele povestiri de istorie bizantină. Unul pomenește, în adausuri, și luarea Chillei și Cetății-Albe (p. 221).

E cam categoric autorul cînd pomenește, pur și simplu, că părerea noastră, a multora, și mai vechi și mai noi, că vechile însemnări de la noi provin din pomelnice adăugite, să fie pur și simplu „scoasă din cărțile și manualele noastre de istorie lite-

rară și înlocuită cu adevărul" pe care crede a-l deține singur. Bieții noștri călugări de mănăstire au putut avea în mină și anale sîrbești sau bulgărești traduse din grecește, dar nu totdeauna, și, oricum, aceasta nu exclude și un alt izvor de redactare. Pomelnicul, publicat în vol. IV din *Studii și documente*, al Mitropoliei din Bălgrad poate servi ca termin de comparație.

N. Iorga dă, după călătoria lui Bartholdy, amintind imnul către Fecioară al lui Ienăchiță Văcărescu, o altă bucată, de o înaltă inspirație, a aceluiași (în titlu trebuie suprimat: *Doud*).

D. Victor Morariu prezintă un „Decamerone” inedit, care nu e decît *Sindipa filosoful* (traducere de stil recent).

D. I. Lupaș tratează despre părinții și bunicii lui Ioan Molnar (forma latină, reproducă și românește, a bunicilor Ioan și Dobre Piuaru și a mamei, Patrasia).

Am vorbit deosebi de corespondența dintre Bărnăuțiu și Pietro Monti.

De d. S. Mehedinți *Din latura etnografică a limbii*.

D. R. Ortiz pune în alăturare pe lăutari cu *giullarii* italieni. Cîntecul lui Manole e, de sigur, cum o spune d. Ortiz, o transmisie de la Sîrbi pentru ospățul hramului argeșean. Strasbourg e din 1632; v. p. 270.

Am vorbit și de notele despre Costinești date de d. P. P. Pănaiteșcu și de articolul d-lui Procopovici despre literatura secolului al XVII-lea.

De d. Tache Papahagi, *Basilica-Ecclesia* (și în Apus e *baselgia, basoche, Baseilles*. Iar teoria pastorală...).

Observații ortografice ale d-lui I. Rădulescu-Pogoneanu și, asupra rotacismului, de d. Al. Rosetti.

D. Tagliavini adaugă știri despre Romîni din Moravia și note bibliografice).

D. Vîlsan semnalează după o hartă din secolul al XVIII-lea a Dunării nume românești în Delta.

În *Șoimii* de la Tîrgul Murășului, V, 5-6, d. N. Sulică reproduce scrisoarea lui Papiu Ilarian contra Ardelenilor cari atacau pe „Regăteni”, ca răspuns curentului din București care, la 1861, ataca pe Ardeleni (p. 58 și urm). E vorba și de, „cutare opincării din Transilvania care se face ciocoiiul de zi și noapte al lui Știrbei și Brâncoveanu”. Mai departe: „În Principate sînt și oameni mișei, dar, zău, nu toți sînt Greci și Muscali. Din contră, aici Grecii și Muscalii se fac Romîni, iară în Transilvania Romîni s'au făcut Unguri. Ardelenii n'au fost persecutați în Principate: eu unul totdeauna am fost invitat la posturi pe care de abia le-am meritat”. Precis articolul d-lui I. Lupaș despre drumul pe la noi al lui Carol al XII-lea la întoarcere (cu hărți). Un studiu epigrafic de d. N. Sulică.

În noua revistă *Arhivele Basarabiei* (I, 1), d. T. G. Bulat culege știri despre Basarabia în Grigore Ureche. Notița pâr. C. N. Tomescu arată că fostul episcop Costandie Filitis a murit (la 8 Septembrie 1827) ca supus rusesc (lista obiectelor rămase). Acte noi despre dascălul grec Dimitrie Gobdelas, încă din 1806-12, le dă d. T. G. Bulat: ele sînt foarte interesante. Gobdelas, din Rhapsana Tesaliei, doctor de la Pesta (din 1802), numit la 1-iu Ianuar 1808, în locul lui Daniil (Filipide), cu 3.500 de piaștri pe an, pentru aritmetică și algebră dimineța, pentru cosmografie, cronologie și teoria cutremurelor după-amiazi. Dar preda și geometria și logica. Era în legături cu Academiiile din Petersburg, Göttingen și Berlin. La 1810 îl bruschează Scarlat Ghica, efor, pofîindu-l să plece (și pentru că a făcut vacanțe de două luni) din casă, unde trebuie să se instaleze Divanul. Se publică protestarea lui la Ruși; el publicase, pe la 1807, o Algebră dedicată Țarului; în Rusia se ducea acum cu jabe, după ce Turcii îl scosese de la Golia. Cartea lui francesă despre Alexandru-cel-Mare, tipărită la Varșovia, înlătură nedumerirea asupra soartei lui ulterioare. Actele publicate trebuie să fie din depositul de la Chișinău, de și nu se spune.—Actul pentru întemeierea, la 1813, a eparhiei Chișinăului și Hotinului îl publică pâr. Tomescu.—Pentru organizarea poștei muntene în 1811 multe știri nouă.—Foarte curioasă însemnarea lui Anania Samsonov, căpitan al „polcului sîrbesc” de husari, despre raidul făcut de „cătaniile muscălești” în 1739, la Focșani, apoi, cu Cazaci de Don, prin Soveja și Vrancea, la mănăstirea Vintilă-Vodă din Buzău, furînd și cartea pe care el o dăruiește acum la Dobrișa (pp. 59-60); sînt rînduri de istorie.—Ceva despre biserica armenească din Hotin, existînd la 1801 deci, pe locul altela mai vechi.—De mare însemnătate e statistica Moldovei în 1809, presintată Rușilor la 1812 de Iordachi Ruset Roznovanu (pp. 66-7).—La urmă un act privitor la Căprîna, altul de la „exarhul moldo-vlahicesc” Ambrosie, arhiepiscop de Ecaterinoslav, Cherson și Taurida (1791) (pp. 71 2).—Un act de divorț din 1832. Note bibliografice despre Basarabia.—La urmă, cererea fruntașilor Basarabiei, în frunte cu Mitropolitul, pentru un ziar românesc nepolitic.

În *Revue de l'Université de Lyon*, V, știri despre încercarea revoluționară din Lyon la 15 Iunie 1849. Discursul despre Taine al d-lui Delafarge (judecata profesorilor despre dînsul: amator îndărătnic de formule, p. 408); în judecarea Revoluției e impresia anului 1871, p. 415: se uită prea des *scriitorul*, puternicul scriitor post-romantic. Un studiu tratează despre legăturile lui Taine cu femeile: aici d. Roe, un Engles, recunoaște pe artist (p. 436).

Observațiile d-lui C. A. Grandgent asupra „stratelor sociale în limbă“ (*Mélanges de linguistique et de littérature offerts à Alfred Jeanroy par ses élèves et ses amis*, Paris 1928) atacă din nou, cu o deosebită vervă, romantismul creației populare și disciplina „legilor filologice“. *Limba e pe clase* (p. 67). D. F. Lot dovedește (p. 89 și urm.) că literatura provençală nu e provençală (pentru limbă Francesii din Nord întrebunțează cuvântul până pe la 1300, apoi „langue d'oc“). Aquitania e altceva, aproape o Gasconie, și Guyenne e „Aquitanie“ (nu și Guyens pentru locuitori). De la un timp Aquitanii și Poitevinii ajung a se confunda (p. 93). «Provențali» vine din *edictum ad provinciales* roman, transmis Francilor. La 742 *Romani* nu mai sînt decît necuceriiți din Sud (continuația lui Fredgaru: Carloman bate pe *Romani* pe la Bourges; p. 93 și nota 3). Provențali se zicea după o lungă întrerupere, de la prima cruciată încoace. D. Brunot arată originea englesă a termenului *Convention*. *Conseil* supt Directorat e întrebunțat pentru a evita „aristocraticul“ engles „Camere“. Multe idei în „Le service d'amour“ al d-nei Lot-Borodine. D-sa nu admite la maeștrii „metafizicei de iubire“ din evul mediu obiectul închipuit. Ar fi o realitate stilisată. Cu dreptate se pune în față doctrina iubirii sacre „a Sf. Bernard (*De diligendo Deo*, 1126). Tot pe acolo e cultul Madonei și aspectele ei în artă. De la acești *serafici* bernardini se deschide drumul către Franciscani (p. 233).

*

Un bun studiu despre Vlahuță, de d. V. Gherasim, în *Junimea literară*, XVII, 7-12.

*

De d. Dimitrie I. Gheorghiu, *Politica vamală și comercială a României după războiu, comparativ cu politica altor State*, București 1929.

*

În *Arhiva someșană*, no. 9, istoria Ținutului Năsăudului (teama, la 1847, de raporturi cu Moldova, p. 49), de d. Virgil Șotropă. Note de d. N. Drăganu, cu privire la satul Zagra (de sigur, cum se spune, Zagora): foarte multe știri amănunțite. O predică din 1837 (cu știri istorice). Cîteva documente de la începutul secolului al XIX-lea.

*

În *Transilvania*, IX, 3, păr. Șt. Meteș continuă, sat de sat, studiile sale amănunțite asupra „vieții bisericești a Românilor din țara Oltului“.

*

D. Daniel Graeser publică biografia înaintaşului său omonim, care a fost la începutul secolului al XIX-lea († 1833) episcop luteran în Ardeal (*Daniel Graeser. evangelischer Bischof A. B., Mediaş 1928*). A scris şi o lucrare despre Scaunul Mediaşului (*Topografia sedis mdgyesensis*); pe vremea lui erau în suburbii 1.600 de oameni, „mai mult Romini“ (p. 14).

În *Iarba fiarelor, studii de folklor* (Bucureşti 1928), d. I. A. Candrea se ocupă, pe lângă subiectul arătat în titlu, de o sumedenie altele, ca „Facerea lumii“ (după materialele din Dähnhardt, *Natursagen*, Leipzig-Berlin 1907), „Fetele din lună“, Eclipsele, „Ziua Ursului“, Calofanul (cu noua etimologie din „kal“ slavul, argilă), Sf. Gheorghe (cînd oamenii se „împroură“), Sfinţii, Calendarul Babelor, Lupul (şi aici «viaţa aproape exclusiv pastorească»), Broasca, Sfrînutul.

Unele obiceiuri şi credinţi sînt şi la Italieni. Astfel farmecul rău pe care-l aduce în casă femeia care intră torcînd ori blăstămînd jugului pus pe foc (pp. 13-4). Iar la paginile 72-3 petele din lună ca stropite de o baligă de vacă (credinţa a trecut şi la Greci).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

D. Tr. G. Djuvara îşi continuă amintirile diplomatice din timpul marelui războiu în *Revue des sciences politiques* (Iulie-Septembre 1928).

„Cărturar“ pentru legător la 1824; Bianu, *Catalog*, II, p. 247.

Un studiu pascal îngrijit, servind nume tendinţi, e *Sf. Paşti şi reforma calendaristică „ortodoxă romîină“*, a profesorului cernăuţean Vasile Gheorghiu (Cernăuţi 1929).

O bună cercetare de amănunte e aceea a d-lui N. Şendrea, *Evenimente interne din Domnia lui Aron-Vodă (1591-1595)* („Cercetări istorice“ din Iaşi, IV, 2, 1928).

În *Biserica ortodoxă romîină*, pe 1928 studiul p. V. Pocitan, despre *Capela romînească din Viena* (şi tiraj aparte, 1929).

De d. George Sofronie un bun studiu scurt despre *Pactul Briand-Kellogg* (Oradea 1929). Bogată bibliografie.

D. Claudiu Isopescu prezintă în *Codrul Cosminului*, IV¹ (1927), un studiu asupra unor calendare pentru Romînia aflați Roma (și tiraj aparte, Cernăuți 1928).

*

În *Scoala și mișcarea pedagogică în vechiul Regat* („Buletinul no. 4 al Seminarului de pedagogie teoretică“) (București 1928), d. Neculai Conț dă o compilație îngrijită și exactă. Unele greșeli de tipar.

Note despre N. Xenopol și Stanislas Cihoski în *Doi oameni și o operă* (Mănăstirea Neamțu, fără dată).

Foarte bune, cu obișnuita satisfacere a pasiunilor sale personale, introducerile d-lui Eugen Lovinescu la edițiile „Ancora“ ale lui Alecsandri și Creangă.

În Ianuar 1929 a încetat din viață canonicul Karcsónyi din Oradea, meritos cercetător al trecutului, de și într'un spirit opus aceluia al istoriei nepărtenitoare. Cunoștea adînc viața din toate timpurile a acelor Ținuturi, interpretînd-o după simpatiile și antipatiile sale. În ultimul timp se lăsase, din nenorocire, atras de ridicola teorie a gepidismului.

În *Revue d'histoire de la guerre mondiale* d. André Tibal publică un întins studiu despre «Germania și Baltica orientală de la 1915 la 1919» (planuri de ocupare și colonizare în țeri fără trecut național și cu slabă densitate a populației).

*

Note despre Cristian Flechtenmacher, juristul, în *Korrespondenzblatt* din Sibiu, LII, 1-2.

Studii de mitologie babiloniană (zeul Ea), publică, d. Giuseppe Furlani în *Atti* ale «Institutului» venețian, LXXXVII. Tot acolo despre „criza eclesiastică venețiană pe vremea ducelui Orso“, de d. Roberto Cessi. D. Cessi corectează și, din punctul de vedere diplomatic, vechiul *pactum Clugiae*. Acte asupra pictorului Mantegna de d. G. Rigoni.